

Chernel István (1865–1922)

Egy hónap híján 10 esztendeje, hogy Alexa Károly és Ambrus Lajos levéltári kutatásai nyomán az Életünk Chernel István emlékszámmal jelentkezett 2005 januárjában.

A 100. születésnap újabb megemlékezésre kötelez. Mivel – hála a Chernel-emlékév meghirdetőinek – Chernel Istvánról sok helyütt, sok fontosat olvashattunk 2015-ben, az Életünk más úton indult el. Amellett, hogy emlékezik és emlékeztet az ornitológusra, a vadászra, a honi „lábszánkózás” atyjára, arra is próbál figyelni, hogy mi maradt Chernel István után...

A chernelházadamonyi kastély nyomain például, a kőszegi Festetics-Chernel palota – s főként a család, akik Frankfurtban, Augsburgban és környékén élnek: s gondosan ápolták/ápolják a nagyatya, dédatya emlékét.

Köszönet Döry Lajosnak, Schelver Dóra, Chernel István unokája özvegyének, Döry Mariettának és Döry Izabellának, Chernel István dédunokáinak a sok segítségért, a képekért, szövegekért, hang- és filmfelvételekért – s az engedélyért, hogy mindez az Életünkben megjelenhessen. Ahhoz, hogy relatíve teljes képet kaphassunk Chernel István hagyatékáról – s ezen keresztül egy magyar, arisztokrata család sorsáról – elengedhetetlen volt az ő részvételük a lapszám összeállításában.

Bokányi Péter

FARAGÓ SÁNDOR – MAJTHÉNYI LÁSZLÓ

Másfél évszázada született Chernel István, a madarak Európa-hírű tudósa

1865. MÁJUS 31-ÉN, KŐSZEGEN LÁTTA MEG
A NAPVILÁGOT A MADÁRTANI INTÉZET
HERMAN OTTÓ UTÁNI MÁSODIK VEZETŐJE,
CHERNELHÁZI CHERNEL ISTVÁN

A CSALÁDI HÁTTÉR

Százötven esztendővel ezelőtt Chernel Kálmán és gróf Festetics Mária gyermekeként született a magyar ornitológia halhatatlan tudósa, Chernel István. A nemesi családi háttér végigkísérte egész életét, befolyásolta világlátását, meghatározta kapcsolatait, amit ő önzetlenül hivatása szolgálatába állított.

Olyan családba született, amelynek tagjai sokat adtak a hazának, akik kitörölhetetlenül élnek a nemzet emlékezetében. Az ősök közül meg kell emlékeznünk Festetics Imre grófról (1764–1847), Chernel István anyai ági dédapjáról. Az ő testvére volt Festetics Júlia (1753–1824), gróf Széchenyi Ferencnek (1754–1820) a felesége, akik pedig gróf Széchenyi Istvánnak, a legnagyobb magyarnak a szülei voltak. Ugyancsak testvére volt a dédapának a Georgikont alapító Festetics György (1755–1819) is. Festetics Imre – aki elsősorban juhtenyésztéssel, juhnemesítéssel foglalkozott – nem csak a testvérei által vált híressé, de saját teljesítménye révén is szárnyára vette a világhír. Megfigyelései alapján 1819-ben tette közzé téziseit „*A természet genetikai törvényei*” címen, csaknem fél évszázaddal megelőzve Gregor Mendelt.

Korának elismert elméi közé tartozott Chernel István apai ági dédapja Dávid, majd nagyapja Ferenc is. A mai értelemben vett tényleges tudományos munkát azonban Chernel Kálmán, Chernel István édesapja végzett, aki elsősorban a történettudományban és a muzeológiában alkotott máig hatóan maradandót. Az ő házasságával forrt össze a Chernel és Festetics család. Nem túlzás azt állítani, hogy Chernel István életpályája a tudomány irányába, genetikailag eleve elrendeltetett volt.

TANULMÁNYOK ÉS MEGHATÁROZÓ TANÁROK, MESTEREK

A kis István az elemi iskolát és a gimnázium alsó négy osztályát Kőszegen végezte, utóbbit a Bencés Gimnáziumban. Itt érték az első meghatározó élmények, mindegyik Freh Alfonz természetrajz tanáratól, „*akitől először kaptam ösztökélést a természetrajzra, kivált a botanikára*” – írta naplójában. 1879–1883 között a Soproni Bencés Gimnáziumban tanult. Soproni tanárai közül Fászl Istvánt (1838–1900) kell kiemelnünk, akinek hatására kiteljesedett madártani érdeklődése, s akitől a művészi színvonalú madárpreparálást („tömést”) is megtanulta. Erről később Chernel a Fászl-nak írt levélben így emlékezett: „*Főtisztelendő úr volt az, a ki az ornithologia szép tudományába bevezetett, a ki lelkesedésemet felkeltette, s a pislogó szikrát élesztette.*” [Fászl István tanári hatását igazolja, hogy Csörgey Titusz – aki Chernelt követte a Madártani Intézet igazgatói székében – ugyancsak az Ő tanítványa volt Sopronban.]

Az érettségi után – akarata ellenére, de engedve az atyai nyomásnak – jogi tanulmányokat folytatott Pozsonyban. A koronázó városban bejáratos lett későbbi apósa, pongyelóki Roth József (aki elismert, jeles vadász volt) házába, ahol megértésre talált természettudományos, madarász szenvedélyét illetően. Kétéves pozsonyi tartózkodása alatt a jurátuskodás mellett nemcsak a könyvtárakat bújta, de rendszeres megfigyeléseket végzett a Csallóközben, a Kis-Kárpátokban és a környező területeken. A pozsonyi éveket két budapesti esztendő követte, amely már a megszerzett madártani tudás rendszerezésének első időszakát is jelentette életében. Kötelező jogtanulmányain kívüli minden idejét a Nemzeti Múzeumban, az Egyetemi Könyvtárban, a Természettudományi Társulat és a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában töltötte. Olyan hatékonysággal dolgozta fel az addig rendszerezetlen magyar madártani szakirodalmat, hogy 1887-ben a *Természettudományi Közlönyben* három folytatásban „*A honi madártan történetéből*” címmel megírta az első magyar ornitológiatörténetet, későbbi gyűjtéseivel kiegészítve 1889-ben pedig a *Magyar Könyvszemlében* közölte „*Bibliographia ornithologica Hungarica*” című több mint 40 oldalas munkáját.

1884 húsvétján járt először unokabátyjával, Chernel Viktorral Velencén, rokonuknál, Meszleny Benedeknél. A Velencei-tó és környéke természeti szépsége, madarakban való gazdagsága azonnal rabul ejtette.

1887 őszén érte talán az addigi legnagyobb szakmai megerősítés életében, unokatestvére, Meszleny Lajos ugyanis megismertette Herman Ottóval. Herman Ottó számára nem volt ismeretlen a Chernel név, hiszen Chernel István apjának, Chernel Kálmánnak volt köszönhető, hogy Herman Ottó e hazában maradt, s a természettudományok mellett más tudományterületek hazai polihisztor apostola vált belőle. Herman Ottó ugyanis 1863 szeptembere és 1864 márciusa között Wagner József besztercebányai fényképésszel műtermet nyitottak Kőszegen, de hamar kiderült, hogy egy ilyen vállalkozásnak abban az időben még nem volt létjogosultsága. A Kőszegen eltöltött fél év alatt Herman Ottó kapcsolatba került Chernel Kálmánnal, aki a kudarc után munkát kereső Herman Ottó figyelmét felhívta a kolozsvári Erdélyi Mú-

zeum-Egylet konzervátori álláshely betöltésére vonatkozó hirdetményére. Chernel Kálmán ajánlólevelével pályázott a munkára, s a jelentkezését Brassai Sámuel múzeumigazgató 1864. május 1-i hatállyal el is fogadta. Mindez Chernel István születése előtti évben volt.

Herman Ottót a találkozás során – kőszegi távozása után 23 évvel – olyannyira meggyőzte a 22 esztendőes Chernel István addigi tudományos teljesítménye, tudása, szakmai elkötelezettsége, hogy azonnal levéllel fordult Chernel Kálmánhoz, hogy engedje el vele fiát Norvégiába, a madárhegyeket tanulmányozni. Az atya azonban hajthatatlan volt, Chernel Istvánnak előbb a jogi tanulmányait kellett befejeznie.

KÖZIGAZGATÁSI PÁLYÁTÓL AZ ORNITOLÓGIÁIG

Chernel István 1888-ban befejezte pesti jogi tanulmányait, amelyet követően 1888. december 1-jén herceg Esterházy Pál, Sopron vármegye főispánja kinevezte közigazgatási gyakornoknak Sopronba.

Az 1888-as évnék volt egy nem közigazgatási témájú eredménye is: a *Vadászok Zsebnaptára* 1888. évi 2. kötetében Chernel István megjelentette „*A Magyarországon előforduló madarak névjegyzéke*” című munkáját magyar nyelven, 3 évvel megelőzve Frivaldszky János hivatalos madár névjegyzékét.

A soproni időszakban is madarászott és vadászott, kutatási terepe a Fertő tó volt, ahol közösen végeztek megfigyeléseket dr. Madarász Gyulával. Chernel nehezen viselte a hivatali életet, beteljesületlen vágyai nem hagyták nyugodni. 1889 novemberében meghozta élete első független, nagy döntését: kérte felmentését a főispántól, s ettől kezdve minden idejét a madártani kutatásoknak szentelte. Az első elismerés sem sokáig váratott magára, 1890. január 19-én, Budapesten megtartott értekezleten, amelyet a II. Nemzetközi Ornithológiai Kongresszus érdekében hívtak össze, a jegyzői tisztséget már a 25 éves Chernel István töltötte be. A megbeszélés után „*Hermant a vall. és közokt. ügyi miniszter az idei tavaszi vonulás megfigyelésére a Balatonhoz, Madarászt a Fertőhöz, Sziklát a Drávafokhoz, Lakatost Szeged környékére, engem a velencei tóhoz küldött ki.*” Ekkor teljesedett ki a Velencei-tóhoz immár 6 éve fűződő és még évekig tartó szerelme.

Ugyanazon év júliusában az atyai mentor, Herman Ottó ajánlására megválasztották a II. Nemzetközi Ornithológiai Kongresszus – a Természettudományi Társulat keretei között működő – előkészítő bizottsága főtitkárává. Chernel István ekkor Budapestre költözött, s Madarász Gyulával együtt a Nemzeti Múzeumban, „*tanyát és háztartást ütött*”.

SZAKMAI ÉS MAGÁNÉLETI SIKEREK – VESZTESÉGEK

Az 1890-es esztendő kétségtelen szakmai sikerei mellé sorolható a magánéleti beteljesülés is. Még Modorban ismerte meg és jegyezte el pongyeloki Rotth József és Fröhlich Irma leányát Rotth Dorát, akit 1890. október 7-én feleségül vett. Síríg tartó mély és szép szerelem volt az övék, amely boldoggá, kiegyensúlyozottá tette Chernel István életét.

Esküvője – miként munkavállalása – sem volt mellézköngéktől mentes, mert apja fiatalnak tartotta még fiát a frigyre, továbbá a katolikus Chernelék számára az evangélikus Rotth Dorával kötendő házasság sem volt tetsző. Végül az apa megadta a hozzájárulást a házassághoz – amelyet ugyancsak Herman és Madarász készítettek elő – de a Chernel szülők nem vettek részt az esküvőn. Erről a vívódásról maga Chernel Kálmán így írt naplójában: *„Én kijelöltem neki a legjobbnak látszó irányt, ha nem tartotta tanácsosnak az után indulni, a következményeket önmagának tulajdonítsa. Atyai szívem csak boldogságát óhajtja házasságához, úgy hivatalos előmeneteléhez, mit atyai áldással együtt sürgöny útján közöltem az új házaspárral.”* Az utolsó mondat egy bölcs ember beletörődő, mégis szerető gondolatai. A sürgöny szövege pedig a következő volt: *„Boldog legyen áldásunktól kísért frigyetek. Szülőid”*. – Herman Ottó és Madarász Gyula gratuláló sürgönye valódi „madarász-kívánság” volt: *„Meleg fészket tele boldogsággal és piczi pelyhesekkel kíván Herman Ottó, Madarász Gyula”*.

Az 1891-es esztendő első fele részben a kongresszust előkészítő, megfeszített munkával, részben aggódással, gyásszal és temetésekkel telt el. Először hosszas betegeskedés után anyósa, Rotth Józsefné sz: Fröhlich Irma halt meg Modorban, majd a szigorú apa Chernel Kálmán egészsége is megrendül, s őt is elvesztették.

1891 májusában nagy szakmai és társadalmi siker mellett rendezték meg Budapesten a II. Nemzetközi Ornithológiai Kongresszust. Horváth Géza főtitkárt az akkori magyar zoológus-ornitológus elit segítette, közöttük titkárként Chernel Istvánnal – Lendl Adolf, Lovassy Sándor, Madarász Gyula, Szikla Gábor, külföldről pedig Reiser Othmár, Ludwig Lorenz. Emellett Chernel tagja volt még a 4. Magyar Kiállítási Bizottságnak és tanulmányutat szervezett a Velencei-tóhoz és a Dinnyési Fertőhöz. Tudományos előadást is tartott Chernel István a vékonycsőrű víztaposó költéséről és vonulásáról, ami nyomtatásban is megjelent.

1891-ben megvalósult a jogi tanulmányok miatt meghíúsult – Herman Ottóval tervezett – norvégiai utazása is, amelyet egyfajta nászútként is felfoghatunk, hiszen arra Chernel Istvánt elkísérte ifjú felesége, Dora is. Norvégiából Brüsszelen át Londonba vitt útjuk, ahol Chernel a British Museum hatalmas madárbőr gyűjteményét tanulmányozta, a gyűjtemény őre, Richard Bowdler Sharpe (1847–1909) kalauzolója mellett. A külföldi tanulmányutak támogatták nemzetközi kapcsolatrendszerét – ebben az Ornithológiai Kongresszus is segítette –, elmélyítették tudását a madártan minden területén.

Az európai körútról hazatérve, 1891 őszén Chernel István és Rotth Dora véglegesen Kőszegen, a régi családi házban (Chernel-ház, korábban Festetics-ház) telepedt le, s ott éltek le közös életük több mint 30 évét.

Az 1892-es esztendő a családi fészekrakás és első gyermekük, Márta megszületésének (április 30.) ideje volt. Emellett az év – a Kőszeg környéki és velencei madarászatokkal, vadászatokkal együtt – elsősorban a norvégiai anyag feldolgozásával, részleteiben (*Vadász-Lap, Kőszeg és Vidéke, Természettudományi Közlöny*) és egészében való publikálásával telt. Norvégiai tapasztalataiból született az „*Utazás Norvégia végvidékére*” címmel 1893-ban megjelent, 450 oldalas, szerzői kiadású kötet. Chernel István addigra már kétségtelen elismertségét jól mutatta, hogy „*Öreg Éger*” című írásával – amelyben a Fertő és a Hanság madárvilágát ismertette – egyik szerzője volt a Királyi Magyar Természettudományi Társulat félévszázados jubileumára kiadott emlékkönyvnek.

A MAGYAR ORNITOLÓGIAI KÖZPONT INDULÁSA

A II. *Nemzetközi Ornithológiai Kongresszus* tudomány-terjesztő hatása óriási változást, fejlődést eredményezett a magyar madártanban. Gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter a következő megállapításra jutott: „*A kongresszus sikere morális kötelezettséget is jelent Magyarországra nézve, hogy ama tudományág számára, melynek a kongresszus szentelve volt, valamely állandó intézetet létesítsen.*” A miniszter tehát felszólította Herman Ottót, hogy a legjobb belátása szerint készítse el egy megfelelő intézet felállításának tervét. Herman eleget tett a felszólításnak, és jelentette, hogy vállalja a Magyar Ornithológiai Központ főnöki pozícióját, s be is rendezte irodáját. Gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter leiratban engedélyezte Magyar Ornithológiai Központ létesítését és személyzet alkalmazását. Az Ornithológiai Központ életképességét mi sem bizonyította jobban, mint az, hogy fél év működése után, 1894-ben – Herman Ottó szerkesztésében – már kiadta *Aquila* című folyóiratának első kötetét, amelyben természetesen Chernel is több cikkel jelentkezett. A Központ tiszteletbeli és levelező tagsági elismeréseket rendszeresített mindjárt alapításakor. Magyar tiszteleti tag lett Csató János és Frivaldszky János, levelező tag pedig Buda Ádám, Chernel István, gróf Forgách Károly, dr. Lovassy Sándor, dr. Madarász Gyula, Medreczky István és Szikla Gábor. Chernel István – aki azonnal a Központ gyakorta bejáró külső munkatársává vált – 29 évesen megkapta a hazai madártani szakmai elismerések egyikét.

Herman Ottót ebben az időben három tehetséges fiatal tudós támogatta, Gaal Gaszton (1921–1922-ben a Nemzetgyűlés elnöke), Chernel István és dr. Almásy György (a későbbi híres Ázsia-kutató) (kezdetben negyedikként dr. Madarász Gyula is). Herman Ottó őket képzelte el a Központ állandó tisztikaraként, de csak Gaal Gaszton vállalta a főállású munkát (1898-ig), Chernel és Almásy nem szándékoztak sem Budapestre települni, sem kizárólag irodai munkát végezni.

A TUDOMÁNYOS KITELJESEDÉS

1895-ben a Földművelésügyi Minisztériumban – Herman Ottó kezdeményezésére – megérlelődött a gondolat egy olyan könyv támogatására, amely a Magyarországon élő hasznos és káros madarakról értekezne. Herman Ottó a tervezett mű szinopszisének elkészítésére Chernel Istvánt kérte fel. „*Az már eleve is tisztán állott a Központ előtt, hogy chernelházi Chernel István barátunk kitűnő módon egyesíti magában mind-azt, ami az ily mű megírásához szükséges, s nekünk első nagy örömünk az volt, hogy e feladatra vállalkozik is.*” – állt a fenti közlemény az *Aquila* 1895. évfolyamában. Ekkor vette kezdetét – pontosabban a korábban megindult ez irányú munka immár konkrét értelmet nyert – az a vállalkozás, amely aztán alig több mint három év után, a mindmáig legnagyobb magyar ornitológiai szakkönyv elkészültéhez vezetett. Mindennapjait ezt követően e könyv megírásának vetette alá. Az Ornitológiai Kongresszus hatására – amely programjára tűzte az *ornithologia oeconomica*-t, azaz a gazdasági madártant – és a feladatként kapott könyv érdekében, Chernel István Magyarországon elsőként elkezdte a madarak gyomortartalmait gyűjteni és – társintézetek segítségével – feldolgozni. E munkájával kiteljesítette azokat az ismereteket, amit a szakirodalom tanulmányozása és saját megfigyelései mellett szintetizált. Kétezer mintából álló gyomortartalom gyűjteményét 1897-ben természetesen a Magyar Ornitológiai Központnak adományozta.

Az 1896-os esztendőben újabb gyermekáldásnak örülhetett a Chernel család, megszületett fiúgyermekük Miklós.

Amikor Herman Ottó javasolta a hazai madárfajok névjegyzékének a modern nomenklatura alkalmazása szerinti kiadását, Chernel István – készülő nagy madaras könyvének mintegy szükséges melléktermékeként – már jórészt kész művel állt elő. Az 1898-ban megjelent „*Nomenclator avium Regni Hungariae*” Chernel István azon törekvését is tükrözte, hogy a madarak tudományos neve mellett az egyes fajok hivatalos magyar neve és annak rokon értelmű megnevezései is közlésre kerüljenek. Chernel ezáltal megvetette a rendszeres magyar madártani nomenklaturának alapjait.

1899-ben – 34 éves korában (!) – került ki a nyomdából kétkötetes fő műve, a „*Magyarország madarai, különös tekintettel gazdasági jelentőségökre*”, amely napjainkig a magyar leíró madártan legterjedelmesebb (187+830=1017 oldal), legteljesebb, meghatározó forrásgyűjteménye. A könyv első példányát az alábbi szavakkal dedikálta legfőbb támaszának, feleségének: „*Ami gyerekkorom álma, ifjúságomnak elérhetetlennek gondolt vágya, de életemnek célja volt: azt elértem, bevégeztem férfikorom hajnalán. Hányan mondhatják ezt el. Százan és ezren soha még csak meg sem közelítik, még többen egészen eltévesztik azt.*”

A könyv megjelenésével Chernel István itthon és külföldön a legelismertebb szaktekintélyek közé emelkedett. Ezzel egyidőben – Európa legkiválóbb ornitológusaival együtt – felkérték, hogy Naumann hatalmas német madárkönyve új kiadásának revíziójában vegyen részt. 1900-ban Herman Ottóval együtt részt vett Chernel a párizsi

III. Nemzetközi Ornithológiai Kongresszuson. Valószínűsíthető, hogy erre az alkalomra készült el „*Magyarország madarai*”-ról szóló nagy könyvének 18 oldalas francia nyelvű ismertetője is.

Az új évszázad ismételten egy nagy vállalkozás megvalósulását hozta Chernel István számára. Alfred Brehm „*Az állatok világa – Tierleben*” magyar nyelvű kiadásának három madár kötetét fordította le, s ahogy az alcímekben is szerepel „*Ismereteink mai színvonalához és a hazai viszonyokhoz alkalmazta Chernel István.*” Három év – 1901–1903 – megfeszített munkája sok nehézséget állított Chernel elé, ami a magyar madártani szaknyelv kiforrottságára, továbbá az idegenhonos madárfajok magyar elnevezésének hiányaira volt visszavezethető. A munkával – a szisztematikai pontosításai mellett – nyelvészetileg is úttörő munkát alkotott, köszönhetően kiváló nyelvérzékének és az ilyen típusú korábbi foglalatosságának. 1902-ben jelent meg a Magyar Brehm első kötete 694 oldal, 1903-ban a második kötete 678 oldal és 1904-ben a harmadik kötete 872 oldal terjedelemben. Ennek az összességében 2244 nyomtatott oldalnak (!) a megírása elképesztő munkabírásról tett tanúbizonyságot.

Ugyanebben az évben tájékoztatta levélben Herman Ottó Chernel Istvánt, hogy „*Az Ornithologia terén kifejtett nyomas irodalmi működése, különösen pedig Magyarország madarairól szóló korszakot alkotó művének megírása által kiérdemelt elismerésnek jeléül Dr. Darányi Ignác m. kir. földművelésügyi Minister ő nagyméltósága f. évi 52334 sz.-on kelt leiratával a Magyar Ornithológiai Központ előterjesztésére Önt ezen intézet tiszteleti tagjává avatta.*”

1900-ban Párizsban, 1905-ben Londonban, 1910-ben Berlinben képviselte Magyarországot a Nemzetközi Ornithológiai Kongresszusokon.

Az elismerések sem kerültek el Chernel Istvánt! 1906-ban a *Magyar Nyelvtudományi Társaság* rendes tagjává választotta. 1907-ben jelent meg Budapesten „*Az ok-szerű madárvédelem eszközei*” című 43 oldalas kiadványa. 1908-ban elvállalta Máday Izidor elnök mellett az Országos Állatvédő Egyesület alelnöki pozícióját is. A rákövetkező évben a Bajor Madártani Társaság tiszteletbeli tagjának választotta.

Chernel István igazi lokálpatrióta volt. A Szombathelyen létesített Vasvármegyei Múzeumban megalapította a Természetrizsi Osztályt, amelynek 1908–1912 között Ő volt első öre. Az akkor 231 példányból álló – főként saját gyűjtéséből származó és a múzeumnak ajándékozott – kollekción, 17 új n. biológiai csoportban állította ki.

Emellett – elsősorban madártani és madárvédelmi tevékenységéért – több szervezet is tiszteleti titullal ismerte el. Így lett a Soproni Állatvédő Egyesület tiszteletbeli elnöke (1901) a Pozsonyi Orvos-természettudományi Egyesületnek levelező tagja (1907). 1913-ban ismételten 3 évre megválasztották Chernel Istvánt az *Országos Állatvédő Egyesület* és a *Magyarországi Állatvédő Egyesületek Szövetsége* alelnökévé.

CHERNEL ISTVÁN AZ ORNITOLÓGIAI KÖZPONT (MADÁRTANI INTÉZET) VEZETŐJE

„Éppen Herman Ottó utolsó nagy munkájából olvastam, mikor Schenk orn. közp. asszisztens sürgőnye jött, hogy Herman Ottó ma ½8-kor reggel meghalt. Nagyon megrendültem a hírre. Szinte elképzelhetetlen, hogy Ő, az örökké mozgó, sürgő életelő és vasszervezet felmondta a szolgálatot, s elment tőlünk. Megint egy fejezete életemnek záródik Herman Ottó elhunytával, mert a vele eltöltött idő és működés legnevezetesebb szaka volt életemnek. Csodálatos pályát futott meg, rendkívüli, sajátos egyéniség volt, csupa erő, munkakedv, lelkesedés. Költő és tudós, politikus és publicista, szinte minden. Lángész valósággal. Kimondhatatlanul fáj az ő vesztesége. Mesteremet gyászolom, a haza pedig gyászolja egyik legjelesebb, legigazibb fiát, melyhez fogható nem sok születik.” – írta Chernel István 1914. december 27-én naplójában.

Herman Ottó halálával halaszthatatlan kérdésként merült fel első számú szellemi, szakmai és szervezeti örököse megnevezésének kérdése. Január végén a Központban összegyűlt munkatársak véleményét nyilvánítottak a jövőt illetően, amiről Chernel így írt: „Beszélgetésünk magja az, hogy az intézet autonómiája és szervezete semmiképpen se változzék és biztosíttassék, hogy a vezetést én vegyem át.” – „És azután: gondol-e reám a miniszter? Mert, hogy én kapaszkodjam, erőlködjem, s csak látszatát is keltsem annak, hogy talán a hiúság, vagy az anyagi része vonz a dolognak – arra kapható nem vagyok, az mérhetetlen messze áll tőlem” – folytatta a gondolatokat.

Chernel István azonban nem akart Budapestre költözni, s az alábbiakban gondolkodott: „Olyféle megoldás volna e tekintetben egyedül lehetséges, ha nem volnék kötve a fővároshoz, az adminisztratív és gazdasági dolgok legföljebb csak felügyeletemre volnának bízva, ellenben az intézet tudományos irányítása, fejlesztése tartozna reám, az Aquila szerkesztése, gazdasági madártan körébe és a madárvédelembé vágó ügyek.”

A miniszter számára sem volt szokványos a feltétel, de Chernel tekintélye, az intézet személyi állományának, mindenekelőtt Csörgéy Titusznak a véleménye egy év után meghozta a miniszteri kinevezést.

Chernel István 1922-ben bekövetkezett haláláig vezette a Madártani Intézetet – ezt a nevet is Ő adta neki –, szerkesztette az *Aquilát* és intenzív tudományos és tudományszervező tevékenységet folytatott. Többször megvédte az intézet önállóságát, sőt a versenytárs intézetek vezetői által kezdeményezett megszüntetési törekvéseket is visszaverte. Ilyenkor állította csatasorba baráti-rokoni kapcsolatait, egy esetben pl. gróf Teleki Pál miniszterelnök közbenjárására hiúsult meg a szervezetalakítás. Ehhez tudni kell, hogy Teleki is az Ornitológiai Központ munkatársa volt, barátságban, levelezésben állt Chernellel, sőt Hermannel és Chernellel együtt 1899-ben részt vett a szarajevói ornitológiai gyűlésen is.

1918-ban Chernel elkészítette „*A Magyar Birodalom madarainak névjegyzéke*” c. kötetet, amelyet az utókor igazgatói működése alatt kiadott legjelentősebb művének tekint.

CHERNEL ISTVÁN ÉS A VADÁSZAT

Chernel István kisgyermek kora óta vadászott. *„A vadászat nemes élvezetét atyám vezetése és útmutatása mellett 1875-ben kezdtem meg egy régi lovas pisztollyal, majd egy egycsővű elültöltőssel, s végre 1879-ben egy kétszővű lefauchoux fegyverrel. A pisztollyal, dacára primitív szerkezetének, mégis 3 fűrjet lőttem röptében. Minthogy az ornithológia mindenkor kedvencz szakmám közé tartozott, vadásznaplóm második részét kizárólag az elejtett madaraknak szenteltem, s így az első részben a vadak, a másodikban a szorosán vett vadászathoz nem tartozó darabok találhatók fel. Első verebemtől kezdve minden elejtett vadról pontos jegyzéket vezettem s csak azt írtam fel, mit haza hoztam, vagy magam emeltem föl...”* – így vall a vadászatról kézzel írott 1875–1905 között vezetett – vadász naplójának belső borítóján 1886. augusztus 4-én.

Első vadászati témájú írását 1877. augusztus 16-án, 12 évesen vetette papírra az „Első fűrjem” címmel: *„...Egész reggel vadásztunk és papa már mintegy 10 fűrjet és egy nyulat lőtt, midőn nagybátyámmal találkoztunk. Ő szintén annyit lőtt, de nyúl nélkül. Azt mondá papámnak: Már 12 óra van, menünk haza! A papa szinte helyeslette, csak én akartam még maradni, azonban azzal fenyegettek, hogy ha itt akarok még maradni, úgy itt hagynak, de ekkor már én is ezt mondtam, hogy ha nem lehet tovább itt lenni, tehát menjünk. Így mentünk hárman és már a városhoz közeledtünk, midőn nagybátyám Rikk nevű kutyája vadat érzett. Nagybátyám, papa lekapták puskáikat én pedig rézzel kivert pisztolyomat, néhány másodperc múlva pedig a kutya már szilárdul állott. Papa ekkor előre uszítá és egy fűrj repült fel, Papa, nagybátyám felkapták puskáikat én azonban őket megelőzvéen elsütém pisztolyomat és a fűrj leesett. Nagybátyám azt gondolta, hogy a papa lőtt, ez pedig azt vélé, hogy Nagybátyám lőtt. Azonban miután látták, hogy sem egyik, sem másik nem tett lövést, végre kisült, hogy én lőttem pisztollyal első fűrjemet. Mily nagy volt örömöm, azt olvasóim magukban gondolhatják, én nem tartom azt ide valónak, azért azt T. olvasóim maguk közt ítélik meg...”*

Mesterei a vadászat területén két nagybátyja, Chernel Viktor és gróf Festetics Elek voltak, velük együtt kereste fel első időben főként a kőszegi és környéki vadászterületeket, de a rokoni kapcsolatok révén Csabrendekre, Chernel Gyulához Ötvösre (Somogy vármegye), Mihályiba (Fiáth István) és Rábakövesdre (Végh Endre) is eljutott.

Már kora ifjúságától késztetés érzett, hogy élményeit, megfigyeléseit leírja és közzé tegye. Első tudósításai a *Vadász-Lap* első két évfolyamában jelentek meg (1880. 32. szám, 1881. 22. szám), amelyek Kőszeg környékének vadászatát és vadászterületeit mutatták be.

A Meszleny családdal ápolt rokoni kapcsolatok eredményeként 1884. április 14-15 között először vett részt a híres Velencei-tavi vízi vadászat (21 vadat lőtt), s azt követően több mint 30 évig volt tagja a híres tavi vadász kompániának.

Pozsonyi tanulmányai alatt Rotth József és Rotth Loránd avatták be a nagyvadászat rejtelmébe a Modor környéki vadászterületen. Első golyóval lőtt nagyvadja egy vaddisznó emse volt (1885. február 15.), amit még abban az évben követett az

első selejt bika is. Módjában állt vadászni gróf Károlyi Lajos stomfai birtokán is. Mindeközben nem feledkezett meg az apróvad vadászatról sem, hiszen haza-haza látogatva, Kőszegen és a környéken (Tömörd, Borsmonostor, Rohonc) is vadászott. Jeles apróvadadászatok voltak abban az időben Békássy Gyula kemeneshőgyészi és szergényi vadászterületein, amit „fogolyeldorádóként” említett Chernel.

Rendszeresen visszajárt Meszlenyékhez is, akik révén több Fejér megyei vadászterületen (Sárszentmihály, Sárszentágota, Csala, Kajtor, Bodajk, Sárosd) is vadászhatott. Sárszentágotán lőtte 1887. október 30-án első tüzökját is.

1895-től szerepelnek Chernel István vadásznaplójában bükkzsérci feljegyzések. Meszleny István és Meszleny Bence unokabátyjaival vagy 10 éven keresztül minden szeptemberben a Bükk-hegység rengetegjében, a zsérci vadásztanyán töltöttek hosszabb időt. Élete legszebb korszakának tartotta azokat a jó hangulatú heteket. „*Meszleny István akkoriban mostoha testvérének, Meszleny Gyula szatmári püspöknek uradalmi felügyelője volt, s a zsérci püspökségi (4000 hold) erdőben, mint a püspök vendégeit ő látott el, ő képviselte a háziurat. Vége hossza nem volt a társaságunkban, melynek negyedik tagja Chernel Viktor unokabátyám szokott lenni, s Meszleny Pali unokabátyám is, mint ötödik, a tréfának, adomának, kacagásnak, mindenféle vadászkaland megbeszélésének, s a cserkészlet fáradalmait fesztelen élet, pompás magyar konyha edesítette meg. Télvíz idején azután egy kétszer még hajtóvadászatokra is felvonultunk a hegyek közé az uradalmi tisztikarral és még egy pár jó cimborával, s nem egy szarvas, disznó meg őzbak esett golyóink áldozatául. A 2-3 napig tartó hajtóvadászatokon 15-20 db vadat is ejtettünk itt.*” – emlékezett meg azokról az időkről naplójában (1914. május 23.) Chernel azon szomorú okból, hogy Meszleny István meghalt.

A Chernel István által adott évben terítékre hozott vad mennyiségét és az addig életében elejtett példányszámot 1901-ig rögzíti a vadásznapló. 1901-ben 710 vadat lőtt, amely értékkel évről-évre addigi életteljesítménye 9832 vad volt.

Ezt követően minden vadászatot feljegyzett, a bizonyosan elejtett példányszámot is többnyire, de statisztikát már nem vezetett.

Az 1914–1922 között vezetett naplója (amely már nem vadásznapló volt, de a vadászatokat is rögzítette benne) tanúsága szerint 8 év alatt Chernel István 670 napon, kerekén minden negyedik napon vadászott, s e kalkuláció során nem vettük figyelembe a tilalmi hónapot (február) és a Budapesten (hivatali), vagy Badacsonyan (nyaralással) töltött tartós távollétet sem. Minden túlzás nélkül kijelenthetjük, hogy Chernel napi tevékenységének része volt a vadászat, amit a szenvedély megélésén túlmenően mindennemű – közte madártani – megfigyelésre is felhasznált, s azokat rögzítette is.

Vadászattal töltött napok évenkénti dinamikáját a történelmi helyzetekből (pl. forradalmak) fakadó fegyverviselési és utazási korlátozások, hivatásbeli elfoglaltságának növekedése, továbbá a badacsonyi tartózkodások hossza befolyásolta. A szezonális aktivitásban a saját vadászterületek és a meghívások adta vadászati lehetőségek, valamint a vadászati érdeklődése befolyásolta leginkább. A téli apróvad-hajtások eredményezték a magas vadásznap számot november és január között, az

erdei szalonka, mint „legkedvesebb madár” tavaszi húzáson való vadászata a márciusi és áprilisi fokozott (az őszi szalonkavadászat jóval kisebb érdeklődésre tartott számot), s végül az őzbak vadászata április-augusztus közötti – a takarás miatt kevésbé vonzó és eredményes – növekvő aktivitást.

Egy vadfajról vezetett pontos lelövési listát Chernel István, az pedig a „szerelem-madara” az erdei szalonka volt. 1884. október 19-én Borsmonostoron lőtte élete első szalonkáját, s mindenkor és mindenhol kihasználta a szalonkázás lehetőségét. A tavaszi velencei tavi vadászatokat is mindig összekötötte a kompánia a lovasberényi szalonkázásokkal. Hogy ír a szalonkavadászatról?

„A szalonka vadászata.

A kik csak lesen vagy hajtásban szeretik a szalonkát löni' nem igazi szalonkavadászok.

Állásban bevárni a vadat, igaz, hogy kényelmesebb; de hiszen a valódi érdekesség mindig és minden vad elejtésénél az utánjárásban, a fáradságos megkerítésben fekszik. A hol tehát nem pusztán a véletlennek, sorsnak játékától függ, hogy a vaddal összetalálkozunk, hanem leginkább saját ügyességünktől, különösen értvén itt a fortélykodást addig, míg a keresett vadra tényleg lőhetünk is.

A szalonkázásnál ugyan a jó kutyának is érdeme van abban, hogy a vadat feltaláljuk, azonban épen a vizsla munkája csak megnöveli az érdeket, mely e vadászattal járó megpróbáltatásokat, eredményeket kíséri.

Rendkívüli változatosság, folyton megújuló tapasztalatok rejlenek a szalonkázásban, de kényelmetlenségek és fáradságok is. Azért ez a vadászat nem is vasárnapi puskásoknak, vagy oly vadászoknak való, kiknek főczélja a vadászat: minél nagyobb kényelem és minél több puffogás.

Edzett, kifáradást nem ismerő, a nemes vadat árkon-bokron úzni szerető, ügyes, jó lövő, kutyájának munkájában gyönyörködő, éles megfigyelő képességgel megáldott egyének termettek arra, hogy a szalonkázásban szenvedélyük kielégítését megtalálhassák s abban nemcsak szórakozást, hanem igaz élvezetet leljenek.”

„Tea után Chernel Ernővel szalonkalesre mentem a Csói vágásba. Odamenet a Nyulasban felkelt egy szalonka előttünk, de nem lőhattunk rá. Lesen egy szólva, lassan, magasan húzott, de messze tőlem, majd egy másik hangtalanul szintén messze, azután egy párocska, s végre egy a fejem fölött nyilallt el hangtalanul, ezt lelőttem (a 400-ik szalonkám volt).” – írta naplójában. Ha arról az 1916. március 22-én lőtt erdei szalonkáról feljegyezte, hogy életében az volt a 400. terítékre hozott példány, s élete végéig további 28 madarat lőtt, akkor 1884–1921 közötti 37 évnyi szalonkavadász életében összesen 428 erdei szalonkát ejtett el Chernel István.

Arra, hogy a madártan mellett a vadászat területén is elismerték Chernelt és számítottak szaktudására, igazolásként az 1896. évi Ezredéves Országos Kiállítás I/9. csoportbizottsága elnökének, gróf Nádasdy Ferencnek a felkérő levelét említjük. A történeti főcsoport 9. csoportjának volt a feladata a három ősfoglalkozás, a vadászat, a halászat és a pásztorélet bemutatása. E bizottságba hívta tagnak Chernelt gróf Ná-

dasdy Ferenc, aki az *Országos Magyar Vadászati Védegylet* elnöke is volt. E vonulatba tartozik gróf Nádasdy Ferenc O.M.V.V. elnök 1894-es másik felkérése az új vadászati törvényjavaslat véleményezésére.

1910-ben a szervezőbizottság felkérésére tartott előadást „*Internationaler Schutz der für die Jagd bedeutsamen Zugvögel zum Zwecke der Verhinderung ihres gänzlichen Verschwindens und zwar der Wachtel, der Schnepfen, der Wildenten und Wildgänse*” címmel a II. Nemzetközi Vadászati Kongresszuson és indítványt is tett a vonuló madarak, a fűj és a vízimadarak védelme érdekében. A Vadászati Kongresszus együtt munkálkodott az ú. n. „1910. évi Wiener Első Nemzetközi Vadászati Kiállítás”-sal, ahol magyar vadászkastélyban (Ungarisches Jagdschloss) mutatkozott be Magyarország. A kiállítás nagy zsűrijében való tagság elfogadására szólította meg levélben Chernel Istvánt az elnök herceg Esterházy Miklós. Az nem ismert, hogy Chernel elfogadta-e a felkérést.

A vadászat Chernel Istvánnak – mint láttuk – az élete része, madártani munkájának – a korszellemnek megfelelően – támasza, a természettel való harmonikus együttlét záloga volt. Minden tudományos munkájában olykor rejtett módon, de ott volt, sok publicisztikájának tárgya, vagy éppenséggel célja volt. Szerencsénkre ezen írások fennmaradtak az utókor számára, megőrizve az Ő szellemiségét. Nem tekinthetjük meg azonban sem madárgyűjteményét, sem trófeáit! Előbbi a 2. világháború idején a Madártani Intézet gyűjteményeivel együtt Budapesten porrá hamvadt a tűzben, utóbbit pedig a hálátlan utókor volt képtelen megőrizni.

Nekünk – természetvédő, madárvédő, vadász utódoknak – az emlékezés, az őrzés és a követés feladata jut. Emlékezni egy kiváló tudós madarász-vadászra, egy nagyformátumú tudományszervezőre, egy máig nagyhatású zoológusra, egy kiváló, igaz emberre. Őrizzük meg, ápoljuk emlékét, kövessük tanításait, útmutatásait.

C H E R N E L I S T V Á N D I Á K K O R I N A P L Ó J A 1 8 7 6 – 1 8 8 1

Chernel István kiemelkedő természettudósi, azon belül is kiemelten ornitológusi és állatvédői eredményei kapcsán, már életében szinte minden elismerést megkapott hazánkban. Gondoljunk csak azokra egészen korai, még a 30-as éveiben, miniszteriális, illetve kormány szintű külföldi kiküldetésekre, amelyek révén fontos, alapjellegű konferenciákon az Osztrák–Magyar Monarchiát, de még inkább a Magyar Királyságot és annak tudományos életét képviselhette Európa színe-java előtt. Nem beszélve arról, hogy 1915-ben igazgatója lehetett annak az intézetnek, a Magyar Ornithológiai Központnak, amely sokáig non plus ultraként határozta meg a magyar madártani kutatásokat és a vele kapcsolatos tevékenységeket. Mindez azért is fontos, mivel a hazai tudományosság sokáig csak kullogott a világ vezető országai mögött. Az ő meglátásai kapcsán, az általuk kialakított szakszókészlet felhasználásával folyt a magyar kutatók szakmai tevékenysége. Halála után mind a nemzetközi, mind a honi szaksajtó többször és hosszan elemezte, méltatta tevékenységét. Születésének vagy halálának kerek évforduló alkalmából újabb visszaemlékező vagy feltáró tanulmányokat írtak, jelentettek meg, utcákat, intézményeket neveztek el róla, arcképét plasztikákban, szobrokban örökítették meg.

Mindezt azért hoztuk előzetesen szóba, mivel Chernel István diákkori naplóiban megfogalmazott céljai között elsődlegesen szerepelt az a vágy, hogy honának segélyre lehessen, valamit tehessen, „...*legyen egy kis vigasztalás hazánk kopár mezején*”. Lehetett az akár irodalmi, akár tudományos, vagy csak egyszerű köznapi cselekedet. Neki szerencsére mindez meg is adatott, tehetett valamit Magyarország elismertetéséért, nemkülönben szülővárosáért, hiszen alig van olyan természet-, de társadalomtudományokkal kapcsolatos tevékenysége, ami nem családjától, vagy Kőszegről lenne eredeztethető.

Dolgozatunkban ezen később megvalósult kívánságok eredőit keressük ezekben a korai naplóbejegyzésekben, amelyekről előzetesen annyi mindenképpen elmondható, hogy a későbbiekhez, pl. az 1914 és 1922 között leírtakhoz képest alig találunk különbséget. Kitűzött és megvalósítandó céljai, munkálkodásának értelme lényegében ugyanazok voltak. Szinte kiforrott személyiségként jeleníti meg önmagát a szerző ezen jegyzeteiben.

Melyek is ezek a személyiségjegyek? Többet is ki lehetne emelni, de amelyek ténylegesen és tartósan megmaradtak, élete végéig fellelhetők a következők: a természet szeretete, a testmozgások kívánata, a vadászat öröme, a műélvezet, a hazaszeretet, a lokálpatriotizmus, a családhoz való kötődés, a vallásos hit.

* A dolgozat elkészítését az OTKA 109323 számú programja: „Műemléki topográfiai kutatások Kőszegen és Tokaj-hegyalján” támogatta.

Ezek kifejeződéseit próbáljuk bemutatni a következőkben. Ugyanakkor nem szeretnénk elfeledkezni a későbbi nagy tekintélyű tudós felszabadult gyermek- és diákorának bemutatásáról sem, hiszen ezek a tudatosnak alig tekinthető, de időnként részben mégiscsak másoltként jelentkező tevékenységek is részt kértek és vettek a személyiség kialakításában, kialakulásában.

A CSALÁDRÓL

A Chernel család kőszegi vagy katolikus ágának története a XVIII. századra nyúlik vissza. Egy hivatalnoki, katonatiszti családról van szó, melynek tagjai sokáig fenn akarták és tudták tartani református hitüket.

Ebben az eltökéltségben csak Chernel Dávid jelentett kivételt, aki Mária Terézia királynő bizalmasának lányával házasságra az uralkodó személyes, de éppen eléggé erőteljes kívánságára katolizált. Ezzel nem járt rosszul, hiszen szép hivatali pályát futhatott be a Dunántúli Kerületi Táblánál. Ugyanakkor a családi iratokban kevés jelét találjuk a katolikus egyházi elkötelezettségnek. Sem Ferenc fia, sem Kálmán unokája nem jelezte írásaiban, hogy teljesen áthatotta őket az új egyházukhoz való szoros elkötelezettség. Inkább jogi pályájukkal, a gazdaság fejlesztésével, irodalommal és nem utolsósorban tudományos kérdésekkel foglalkoztak.

Mindhárom felmenő jogot végzett, amit Dávid és Ferenc hivatásának is választott, előbbi az említett házasságának köszönhetően a fizetés nélküli ülnöki (bírói) állásból az elnöki székig jutott. Ferenc ugyanakkor megjárta a közigazgatás alacsonyabb fokozatait: Sopron vármegyei szolgabíróként kezdte pályáját, majd őt is kőszegi ülnöknek nevezte ki az uralkodó. Dávid írogatott, verselgetett, miközben birtokainak fejlesztése érdekében a kor tudományos eredményeit is bújtá. 1775-ben gr. Festetics Pál mellett ő hozott először Magyarországra merinói juhokat, amelyeket tömördi birtokán tartott. Fia nem tartotta oly sokra a művészeteket és a tudományokat, ő egyszerűen, de megbízhatóan gazdálkodott és amennyire lehetett, akár több évtizedes pereket befejezve is, gyarapította a család vagyonát.

Chernel Kálmán azonban nem érzett megfelelő indíttatást sem a hivatalok, sem a birtokok igazgatása iránt. Inkább rendszeres éves jövedelmet biztosított a családjának a chernelházai ingatlanok tartós bérletbe adásával, ezt aztán a felesége és egyben unokahúga, gr. Festetics Mária által bírt Festetics-palota lakrészeinek, Kőszegen szol-

gálatot teljesítő magas rangú és tekintélyű katonatisztek szállásoltatásával is kiegészített. Ezen viszonylagos anyagi biztonsággal a háttérben, aztán kedvteléseinek élt. Ezek között szerepelt a vadászat, de leginkább a tudományoskodás. Szerette és megfigyelte a természetet, amelyről hazai és külföldi szaklapokban tett közzé írásokat. Történetírással is foglalkozott, különösen Kőszeg szabad királyi város története érdekelte. Éveken át bújta a helyi levéltárt, gyűjtötte az adatokat nagy munkájához, ami 1877/1878-ban jelent meg Kőszeg sz. kir. város jelene és múltja címmel. Ez máig az egyetlen, teljes értékűnek tekinthető monografikus munka a településről.

A származás anyai vonalát tekintve is jelentős tekintéllyel és tudással rendelkező felmenőket találunk. Hiszen nagyapja, gr. Festetics Imre korát megelőző biológiai felfedezéseit a későbbiekben más módszerekkel, teljességgel igazolták, manapság a „genetika nagyatyjaként” emlegetik. Érdekes, hogy Festetics éppen Chernel Dávidot jelölte meg tudományos megfigyeléseinek előfutáraként. Ami még érdekesebb, valószínűleg álmában sem gondolta volna, később éppen az ő unokáik frigyéből születik egy gyermek, aki nála is nagyobb hírre tesz szert a természettudományok terén.

Látható, hogy a cseperedő Istvánt a család részéről, több irányból is érték ingerek, melyek közül mégis az apai viselkedésminta lehetett a leginkább meghatározó. Tulajdonképpen a naplóírás is ennek a késztetésnek következménye lehetett, hiszen Chernel Kálmán is szorgalmasan és rendszeresen vezette feljegyzéseit. Még akkor is mondhatjuk ezt, ha ezek egy része elveszett vagy szándékosan semmisítette meg, hogy az 1881. évig csak visszaemlékezések formájában számoljon be a vele és rokonságával történekről.

A NAPLÓRÓL

Mielőtt hozzákezdénénk az analízishez, érdemes bemutatni magát az elemzés tárgyát.

Kezdjük a napló formai jellemzőivel. A kötet címlapján az egyszerű „Napló” felirat olvasható, feltehetően könyvkötői munka, de már készen juthatott a szerző tulajdonába. Belső oldalain fekete és piros tintás bejegyzések. A tartalomjegyzék szerint 1877 decemberéből származnak az első emlékek, de belelapozva egy 1876. decembertől 1877 júniusáig, sőt szeptemberéig vezetett adatsor is található benne. Ezek nyilvánvalóan gyermeki próbálkozások voltak, mert szűkszavú, alig egy bővített mondat található a napok többségénél, amelyek közül több ki is maradt. Ez a kísérlet komolynak indult, hiszen két mottóval kezdett, melyek közül az egyik a szorgalomról és az erényről szólt (Vörösmarty Mihály: G. I. emlékkönyvébe), míg a másik talán saját irodalmi szárnypróba lehetett:

„A dicsőség fényára

Lengjen a Magyarhazára.”

1876. április 16-án, amikor az egészet elkezdte, még nem töltötte be a 11. évét sem. Nem csoda, ha az akarat és a kezdeti lelkesedés heve elragadta, de a szabatos véghezvitelhez még nem volt elég érett.

1879 decemberében valószínűleg nagy lélegzetet vett, eltökélte magában, hogy komolyan veszi a napló vezetését. Új mottókat választott a hazaszeretetről Kőlcese Ferencről és Petőfi Sándortól. Sőt hosszú bevezetőt is kanyarított az annales elé, amelyben arról gondolkodott, hogy: „*Hasznos-e naplót vezetni?*” Természetesen igenlő választ adott, de a végső és legfontosabb érve a következő lett: „... *egyrészt szükséges is különösen oly emberre nézve, kinek a legnagyobb kedve az írói pályára van.*” Még mindig gyermeki, vagy kiskamaszi ésszel ekkor életcélt választott magának.

Ugyanakkor az is hozzásegíthette a naplóvezetés újragondolásához, hogy aznap éppen elég szabadideje akadt. „*Be voltam csukva.*” Írta le kezdő mondatként 1877. december 1-jén. Nem részletezte az esetet, de feltehető, hogy valamilyen gyermekcsínyért jutott neki ez a büntetés.

A napló az említettek mellett egy harmadik szakaszra is osztható, a szerző kötet végén 8 oldalt szentelt az 1875 és 1882 közötti években általa elejtett vadaknak, madaraknak vagyis „Vadászati naplójának”.

Feljegyzései éveken keresztül az apai mintát követték, az éveket összefoglalókkal zárta, amelyekben megemlékezett a családban bekövetkezett szomorú és vidám eseményekről, a fontosabb hazai és világeseményekről, felsorolta új ismeretségeit. Az új év kezdetét Istenhez való fohászokkal köszöntötte, hogy áldása legyen rajta. Következésképpen, napról napra írta be ő is a mért és észlelt időjárás adatokat.

A GYERMEK DIÁK

Chernel István életében az 1876 és 1881 közötti időszakot teljes egészében a középiskolás diákélet tette ki. Ugyanakkor a naplóból jól érzékelhetően kitűnik, ez a szakasz élesen két részre válik szét.

A községi diákevekről, amely 1879-ig tartott a helyi bencés gimnáziumban, kevés adat maradt fenn. Édesapja visszaemlékezéseiben természetesen szóba került István fia, de nem túlságosan sokszor és akkor sem leíró, hanem beszámoló jelleggel. Éppen ezért érdekesek ezek a naplóbéli jegyzetek, mivel ízelítőt kaphatunk mindennapi elfoglaltságairól, kedvteléseiről.

Ezek között szerepeltek akkoriban a tanulás és a hozzá tartozó egyéb elfoglaltságok. Legtöbbször az előadások, vizsgák, a „privát”-nak nevezett magánórák, a tornászat. A szabadidő eltöltéséhez sorolhatóak a séták, melyeket időnként apjával, leginkább a rőtí (ma: Rattersdorf, Ausztria) úton végzett. Ez később olyannyira kedvelt kirándulóhelye lett a városnak, hogy az Andalgó nevet kapta, Chernel Kálmán 1884-ben táblával jelölte meg a helyet. A természetjárással összekötött vadászat már ekkor is kedvencének számított. Igaz ekkor még csak egy katonatisztól kapott ajándék pisztoly és a gumipuska voltak a fegyverei, de leírásai alapján ezek is elég hatékonyak bizonyultak. Elég gyakran, de nem túl sűrűn Sarolta nővére, akit ő csak Vájlinak becézett, is játszótársai között szerepelt. Beszélgettek, kártyáztak, részben együtt építették, szépitették a „Robinson-háznak” nevezett kis kerti lakot. Ennek át-

adása, felavatása az egyik leghosszabb leíró szakasza a napló ezen részének. „*A felszentelést én beszéddel nyitottam meg, ezután dörgő éljennel köszöntöttük a házat és minden lakóit, ezen szertartás után ettünk, ittunk, szóval lakomat csaptunk.*” A március 8-i eseményre a délelőtti vásáron szerzett be evőeszközöket, Vájli pedig edényeket, mogyorót, narancsot és „*cukikokat*”. Megismerkedhetünk kedvenc ételével, amelyek között található: a karfiol, a hal, a prósza, a sütemények. Na és mindenekfelett a fagylalt, amiből egy alkalommal öt adagot is képes volt bekebelezni.

Diáktársai közül keveseket nevezett meg, még kevesebbekkel tartott közelebbi kapcsolatot. Mindössze Knaute Rezső (apja helybeli vadász) és Sissovcics Lajos (a lékai Esterházy uradalom tisztartójának fia) szerepelt a játszó- és rendszeres látogató társak között. Az 1900-as évek elején Kőszegre helyezett Szomor Lajos tanító csak akkoriban jelent meg a kapcsolati hálóban található között, amikor 1916-ban, feltehetően eltűnt Miklós fia után, érdeklődhetett nála. A játékok leginkább a katonázást, vagy „*lapdázást*” jelentették. Ezeket azonban főleg rokonaival, vagy a család baráti körének gyermekeivel tette. Kivéve a labdázást, amelyben többször részt vettek a helyi katonai iskola tanulói is. Ez a játék egy Magyarországon századok óta ütővel és labdával üzőt sportág, amely éppen ezekben az években élte reneszánszát és került a középiskolák „*tornászati*” tárgyai közé.

Chernel István esetenként említette a katonai iskola uszodájában tartott „*fürdéseket*”, amely nagy valószínűséggel többet jelenthetett egyszerű nyári felfrissülésnél, hiszen egy Schusztter nevű illetőtől megtanulta az úszás alapfortélyait. Ennél jóval nagyobb szerepet játszott életében a korcsolyázás, amit a Krancz-malom (ma Botgyárként ismerik az egykori épület helyét a kőszegiekek) melletti rét elöntésével alakította ki a molnár. Kedvező időjárás esetén ez napi elfoglaltságot jelentett a tavaszi olvadásig. Emlékezetes napja 1879. január 20., amikor zenével és a Küttel patikus által bemutatott görögütéssel is színesítették a jeges mozgás örömeit. Méltán jegyezhetette be ekkor is kedvenc szavajárását, amelyet egy-egy jól sikerült nap után használt: „*Igen jól mulattam!*”

A város kulturális életében ekkor még leginkább a helyben szereplő vándorszínész társulatok előadásait látogatta, amire a család minden alkalommal bérletet váltott. Bár Chernel Kálmán nem mindig tartott jó véleményt azok minőségéről, ezért többször nem is szerencsétlente személyes érdeklődésével a művészeket.

Szinte ünnepszámba ment egy-egy nagyobb családi és baráti kirándulás. 1879. május 1-jét a hegyekben töltötték. Mama, Papa, Keresztpapa (Chernel Elek), Lula képviselték a családot, az Ivansky família barátokat. Felkeresték a Szent Vid-hegyet, Hörmann-forrást, majd a Stájer-házaknál ebédeltek, ahol a nagybácsi Chernel Lajos és Vidt Géza ügyvéd csatlakozott hozzájuk. Gyermeki naivsággal említette meg Vidt bácsi becsípettségét, illetve „*Lajcsi bácsit pedig szerencsére [csak] kisebb szélhűdés érte, azért kétszer el is esett.*” A jól sikerült napról azt is feljegyezte, hogy sok növényt talált, amelyek gyűjtése amúgy is rendszeres elfoglaltsága volt, a tanulmányi kötelezettségekén túl is. Rokonaitól többször kapott ajándékba „*botanikát*” vagy „*természet-tant*”.

SOPRONI DIÁKÉVEK (1879–1881)

A korábban említett váltás, az újabb szakasz, a gimnáziumi felsőbb (5-8.) osztályok elkezdésével, illetve az ezzel együtt járó, Sopronba költözéssel következett be. Chernel Kálmán is, aki mint említettük, nem oly sokszor emlékezett fiáról, szinte búcsút vett gyermekétől. Visszaemlékezésében a következőket írta: „*S valóban a búcsú fiamtól – ki addig oldalammal gondos oktatásom és útmutatásom mellett nevelkedett, s jogosult reményekre fejlődött évről évre – igen nehezemre esett. Haza érkeztemkor éreztem leginkább a hézagot, mit a kis fiú távolléte okozott. Hányszor és minő sóhajtott vágygal néztem a kis fiú alvóhelyére, hol meg szoktam őt figyelni csendes nyugalomban. Reggelenkint, úgy sétáim alkalmával igen éreztem elhagyatottságomat.*” Minden bizonnyal a soproni „egyedüllét”, a tényszerű önállósodás, saját lábra állás következménye is az élesnek mondható különbség. Természetesen nem hagyták teljesen magára, hiszen szállásadói Nauske őrnagy özvegye, született Hadary Kornélia, akit apja Sopronban töltött időszakától, leánykora óta ismert, illetve 2. évtől Kárpáti (korábban: Schlosjarik) Károly főreáliskolai tanár és családja gondoskodott róla. A rokonok, pl. a Fiath család és br. Döry Mária (Mari néni) szemüket rajta tartották, időnként meglátogatták, ő pedig sok időt töltött náluk. Érdekes adat a korabeli viszonyokról Chernel Kálmán megjegyzése, hogy Kárpáti tanárnak havi 35 ft-ot fizetett a szállásért és részbeni ellátásért.

Érzékletesen mutatja a „felnőtté” válását a család hozzáállása is. A korábbi pisztoly és flóbertpuska ajándékai után, az első soproni év karácsonyán kapta komoly, hátultöltős vadászfegyverét, a megfelelő munícióval együtt. Innentől mintha elválták volna, úgy hagyott fel a gyermeki játékokkal, pl. labdát a naplójegyzetek tanúsága szerint már nem is vett a kezébe.

Soproni napjait, a köszegiekhez hasonlóan, természetesen a tanulás töltötte ki. Séták, kirándulások, korcsolyázás jelentették a testmozgást, a szórakozást elsősorban a társasági beszélgetések, alkalmyszerűen koncertek, irodalmi vagy tudományos felolvasó előadások. Valamint a színház, ahol szinte minden alkalommal megjelent „*Mari néni páholyában*”. Az ott látott előadások többször lenyűgözték. Ezek fényében már megengedett magának a Kőszegen játszó színészekkel kapcsolatban olyan megjegyzéseket, hogy „*tekintve a helyi viszonyokat sikerültnak bizonyult az előadás.*”

Legnagyobb művészeti élménye Liszt Ferenc 1881. április 6-án tartott hangversenye, amelyre az egész város nagyon készült. Már az előző napon nagy tömeggel együtt várta a vasútállomáson a nagy művészt. A fogadás alkalmával úgy helyezkedett, hogy minél többször lehessen a közvetlen közelében. Így összegezte az aznapi eseményeket: „*Örültek, hogy Sopronvármegye, s így Magyarország dicsekedhetik, avval, hogy a most élő emberek közt a legjobb zongora játészó saját szülöttje, Magyarországon honfia.*” A nagyszerű koncert után ő is letépett az ősz mester által kapott, de hátrahagyott csokorból egy ágat, amelyet örök emlékként naplójába ragasztott. Másnap megjelent a Doborjánba induló társaság búcsúztatóján is. Az ott zajlottakról, a szülőházán elhelyezett emléktábla avatásához kapcsolódó ünnepségről, amelyről sok történetet hallott a résztvevőktől, részletesen számolt be.

Liszt Ferenc ünneplése és a Chernel István által róla írtak kapcsán emlékezünk meg hazafiságának naplóbeli megjelenéséről. Ahogy láthattuk, honszeretetének kifejezése már a mottókban is kifejeződött, amely a későbbi bejegyzésekből is folyamatosan kiviláglott. Hazautazásai során Nagycenknél rendszeresen megemlékezett gr. Széchenyi Istvánról és Magyarországért végzett nagy munkájáról. „...elérzékenyülve mormolám. Itt nyugszik azon férfiú, kire minden magyar tisztelettel emlékszik és emlékezzék is, mert ez volt a legnagyobb magyar. Neve éljen örökké, melynek kimondására nem tartom magamat méltónak.” Megjelentek írásaiban aggodalmi és „jókívánatai” a magyarság helyzetére vonatkozóan. Heteken keresztül napi leírásait előbb befejezte, majd kezdte ezen érzéseit kifejező idézetekkel. Gyakorlati tevékenységként nővérét intette születésnapja alkalmából, hogy minél többet beszéljen magyarul.

Hitbéli elkötelezettsége ebben az időszakban tovább erősödött. Nem csak a benécs gimnáziumban kötelező miséken és egyéb templomi eseményeken vett részt, hanem a vasárnapi szokásokat is mindig megtartotta. A litániákkal együtt, amit ő a magyarosított „letenyé” kifejezéssel említette mindig. Jegyzeteiben megjelenő gondolataiban, főleg az év végén és elején is hálát adott teremtőjének, mindazon jókért,

ami vele és családjával történt. Érdeklődését és talán toleranciáját mutatja, hogy Sopronban meglátogatta a zsinagógát, illetve a szónoklattan tanulmányozása kapcsán részt vett egy evangélikus istentiszteleten.

Ezekben az években már nagy jelentőséget kapott életében az önképzés. Nem csak az olvasás, de önálló munkák írása is egyre gyakoribbá vált. Irodalmi elképzeléseit, ábrándjait egyelőre nem vetette sutba. 5. osztályban iskolatársaival, barátaival, rokonaival 25 tagú színjátszó kört alakítottak. Egy magyar ki önkáron tanul címmel terveztek előadást, amelyet Viktor unokatestvérével írtak. Folytatta a verselést, amely alkotásaiból kettőt elküldött a Hasznos Mulattató című gyermeklap szerkesztőségének. Megjelenésükről nem tudósított. Beszámolt egy-egy elkezdett vagy befejezett alkotásáról, de tett olyan meglepetésszerű kijelentéseket is, mint 1881 februárjában:

„írtam egy színdarabot”. 1881 karácsonyára munkáinak egy részét bekötötte és ajándékba adta édesapjának, Chernel István irodalmi zsengei címmel. Hagyatékában verseinek egy része maradt fenn (Cuercus varax versei 1879–1882, az írói álnév feltehetően a kocsányos tölgy latin nevéből eredeztethető), valamint egy nagyobb lélegzetvételű munkája, a gr. Festetics Eleknek és feleségének ajánlott: Utazás az alvilágba című „Satyrico-humorisztikus rajz”.

Következő tanévben új közösségben végzett művészeti tevékenységet. Október elején több társával együtt „*kisded irodalmi kört*” alapítottak, amelynek később – soproni mintára – a jobban hangzó Irodalmi és Művészeti Kör nevet adták. Előbb elnökvé, majd egy kisebb egyesületi válság után, titkárává is választották. A Mari néminél tartott felolvasásokon, versek, regény és novellarészek, tudományos értekezések előadása mellett, ének és zeneszámok is elhangzottak. A szervezés munkái mellett ő is rendszeresen fellépett, elsőként Kőszeg város leírásával, de beszámolt egy kedves nyári családi kirándulásról, amelynek a Séta a Pyramishoz és Lékára címet adta. A „Pyramis” itt az Írottkö csúcsán álló gúla alakú kilátót jelentette. Később egyre több természettudományos írását osztotta meg társaival (Az állatokról 2 részben, A kakukkról, stb.). Összejöveteleiken általában néhány rokon jelent meg, december 11-én azonban 6 bencés és 2 reáliskolai tanár is meghallgatta műsorukat.

Az említett témaváltás már mutatja érdeklődésének más, ha nem is teljesen új irányba fordulását. Egyre nagyobb teret nyert a természettudomány, azon belül a zoológia, különösen a madarak iránti kíváncsiság. Többször dicsérte tanárának Fászl Istvánnak előadásait, jól sikerült magyarázatait, a „múzeumban” tartott gyakorlatokat, külön foglalkozásokon sajátította el tőle az állatok kitömésének fogásait. A legnagyobb hatást azonban újfent csak apja tevékenysége fejtette ki rá. Különösen az 1880-ban Szombathelyen rendezett Magyar Orvosok és Természettudósok vándorgyűlésén a madarak vándorlásáról szóló előadása, amely után ezt írta naplójába: „*Jó Atyám ... befejezvéen előadását zajos éljenzés szakasztá meg a csendet*”. Nemsokára maga is kíséreltette a témával Madaraink költözése címmel. Ezt követően lett gyakori olvasmányja „Friedrich ornithológiája” (feltehetően Johann Friedrich Neumann munkája).

Többszöri próbálkozás után 1881-ben jelentek meg első nagyobb lélegzetvételű nyomtatott munkái a vadászat tárgykörében. A Vadász-Lap 22. számában (június 4.) a hazai vadászterületeket ismertető sorozatába illesztette be Kőszeg és vidékét bemutató tanulmányát. „*Ez az első nagyobb cikkem, mely nyomtatásban jelent meg*.” Ezt közölte másodlatként a Szombathelyen megjelenő Vasmegeyi Lapok június 9-én. „... *szívemből megindultam azon, hogy első nagyobb cikkem kedves megyém lapjában is látott napvilágot*.” A frissen induló Kőszeg és Vidéke július 10-én megjelent első számában reggeli sétáit mutathatta be. A lapot nem csak cikke miatt köszöntötte nagy lelkesedéssel, hanem abban a németsege miatt sokat szapult szülővárosának egyik jelentős lépését látta a magyarosodás felé.

A vadászat továbbra is kedvenc sportja maradt, amelyet azonban csak szünidőben gyakorolhatott. Elsősorban Kőszeg határában, annak környékén és Tömördön, a tó környékén jutott lehetőséghez. Utóbbi akkor a Chernel család református, már távolinak mondható ágának tulajdona, de a kapcsolat mindennapi és szoros lévén vízi-

madarak megfigyelésére és elejtésére többször akadt ott alkalma. Főleg Viktor unokaöccsével kószált nap nap után, de részt vett a rokonság, illetve a helyi előkelőségek, vagy a vadászati területet bérlők hajtásain is. Legemlékezetesebb az a téli körvadászat lehetett számára, amelyet Szájbely Gyula országgyűlési képviselő rohonci (ma: Rechnitz, Ausztria) birtokán tartottak és az éjszakát a kastélyban tölthette. Ugyancsak felejthetetlené vált az 1881. december 31-én tartott kőszegi alsó-erdei hajtás, ahol két társa, egy kevésbé gyakorlott és egy hivatásos vadász is kis híján meglőtte.

Lőeredményeit minden alkalommal feljegyezte. Elég sokszor számolt be arról, hogy inkább csak testmozgásként, erős sétaként és nézelődésként tekinthetett a lehetőségre, de mindenből tanult. Mindezek mellett az összesítések mégis jelentős számú elejtett vadat mutatnak.

A szünet napjainak történéseit Chernel István piros tintával írta be a naplóba. Értelmezésünk szerint ez lokálpatriotizmusának megnyilvánulása. Felvetődhet azonban az is, hogy egyszerűen csak a vakáció feletti örömeinek adott ilyen módon nyomtatókat. Következő kijelentései azt mutatják, hogy talán a kettő együtt lehetett igaz.

„...nemsokára megpillantottam szeretett szülővároskámat, gyönyörű vidékét, szép Kálváriáját. s nem győztem magasztalni a természet urát, hogy mily pazarul veté áldásait, egész szülővároskámra.” (1880. márc. 23.).

„végre szülővárosom kéklő bérceit pillantottam meg és nemsokára ősi honunkban, családom körében voltam.” (1880. jún. 22.)

Szomorú családi eseményként jegyezte fel az 1880. július 27-én történt tüzesetet, amikor házuk teteje teljesen leégett. A kárt tetézte, hogy az azt követő nagy eső eláztatta a védtelenül szabadon álló szobákat. A kár tetemes lett, a biztosításként kapott 2000 forint a helyreállítás költségeinek töredékére sem volt elegendő. Nem véletlenül zárta az évet ezekkel a szavakkal: „Éppen pont 12-t ütött az óra én halkán elrebegetem egy miatyankot, hálát adva az Úristennek, mint a kapott jókért, mint pedig azért, hogy házi tűzhelyünket elhamvazó szerencsétlenségeket jövőre távoztassa el.”

A napló utolsó bejegyzése 1881. december 31-én született, az év végi visszatekintését, amelyben ezúttal többségben voltak a kellemes emlékek, valamiért már nem fejezte be. Lehet, hogy új kötetet nyitott, de annak sorsáról nincs tudomásunk.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- Chernel István diákkori naplója – Kőszegi Városi Múzeum. Adattár. Chernel család
Chernel Kálmán visszaemlékezései – A Pannonhalmi Főapátság Levéltára. A Chernel család iratai
Chernel Viktor naplója – Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára. A Chernel-Miske család iratai
A Kőszegi Bencés Gimnázium anyakönyvei 1875-1876 – Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Kőszegi Fióklevéltár. A Bencés rend kőszegi gimnáziumának iratai.
Faragó Sándor: Lélekkel teljesített hivatás. Chernelházi Chernel István naplója, 1914-1922. 1-2. köt. Sopron, 2015.
Söptei Imre: A megélhetés tudományától a tudományos megélhetésig. In: Előadások Vas megye történetéről. Szerk. Mayer László, Tilcsik György. Szombathely, 2010. 117-130. p. (Archivum Comitatus Castriferrei, 4.)

MENTÉNYI KLÁRA

A Chernel család „régí háza” Kőszegen

*„Ebben az öregséges régi házban mindig csak
nemes munkában találkoztam a lakókkal.
Sok ez a mai sivár lelkületű korban.”*

Hermann Ottó, 1899¹

Hallgatva Chernel István unokája, Döry Lajosné Schelver Dóra részletes elbeszélését a gyermekkori lakóházról,² szinte megelevenedik az épület 1945 előtti képe. Éppen ezek a mozaikkockák hiányoztak ahhoz, hogy – legalább utolsó történeti korszakát tekintve – képesek legyünk valamegyest otthonosan mozogni benne. Múltját hosszú ideje próbáljuk felderíteni. Közlebbi ismeretséget akkor kötöttünk vele, amikor a XX. század utolsó évtizedében előbb külső, majd belső udvari homlokzatainak falkutatást végeztünk. Egy új szándék és a hozzá társuló anyagiak több mint 15 évvel később, az idén tették lehetővé, hogy végre belülről is megvizsgálhassuk.³ A falak sokszoros átépítése, a gondosan megfigyelt részletek nem csupán a ház történetéről, de az egykor benne élőkéről is sok mindent elárulnak. A falkutatás, szerencsés esetben régészeti megfigyelésekkel, ásatással is társulva – a levéltárban őrzött írott dokumentumokkal együtt – nélkülözhetetlen módszer ott, ahol a személyes emlékezet már nem tud tanúskodni. A Chernel család egyik tudós tagjáról, a történész Kálmánról elnevezett utcában álló városi palota (Chernel utca 10.) hosszú életének felderítésében igyekeztünk lehetőleg minden rendelkezésre álló forrást figyelembe venni.

A kőszegi Chernel-ház (Chernel utca 10.) főhomlokzata. Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015

AMIKOR ITT MÉG CSAK A VÁROSFALAK ÁLLTAK

Az 1328-ban királyi szabad várossá nyilvánított Kőszeget körülvevő kőfalak építésére I. Anjou Károly Róbert király 1336-ban kötelezte a várost. A várat és a várost közös erődítésrendszerrel védő, XIV. századi városfal tövében, a nyugati oldalon még min-

*A Chernel-ház egykori városárokra néző, nyugati homlokzata, háttérben a várral.
Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015*

Balról: A részben visszabontott XIII. századi városfal feltárt maradványa az egykori istállóban. Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015

*Jobbról: A XVI. századi külső városfalban megtalált, egykorú lőrés.
Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015*

den bizonyosan nem álltak önálló lakóházak. Kezdetben a piactér, a mai Jurisics tér páros oldalán épített gazdag polgárok hosszú, megművelt telkei nyúlhattak el egészen a városfalig. Több mint két évszázaddal később, 1532-ben a török ostrom fenyegető hírére – a lőfegyverek korában éppen ezen a hegylancok által veszélyeztetett szakaszon – a már meglévő városfal elé, kívülről még egy vastag falat s közepére egy négyszögletű kis tornyot emeltek.⁴ Így alakult ki az a kb. 5,6 méter (3 bécsi öl) széles falszoros (zwinger), amelyről a vele összefüggő sarokbástya kapta a nevét. Mögötte összefüggő városárok húzódtak, vizét a hegyekből érkező gyors folyású patakok táplálták.

Fontos ezt megemlíteni azért, mert az évszázadok során egyre bővülő Chernelház városárokra néző nyugati homlokzatát ez a XVI. századi városfal alkotja. A kutatás során az épület alapterületéből északra kinyúló, újabb istállóban egyrészt sikerült megtalálnunk a magasan álló, két középkori fal csatlakozását, másrészt azonosítanunk az istálló keleti falaként szintén létező XIV. századi, belső városfal utólag elvésett, de a föld alatt teljes szélességében megőrződött maradványát.

A nyugati épületszárny emeleti szobáinak hátsó falán, ami azonos a kettős falöv 1532-ből származó, s a Chernel utca teljes nyugati szakaszán végigfutó külső vonulatával, két lőrést is találtunk. A városfalban létrehozott, kifelé szűkülő, keskeny lőrések főként szakállas puska használatára voltak alkalmasak. A XVI–XVII. század folyamán a falszorosra néző, tehát belső oldalán ugyancsak szabadon álló fal tetején egy magasan körbefutó belső padkára emelt fa folyosó, gyilokjáró húzódtak, ahonnan a város védői könnyen elérték az ellenség távol tartására szolgáló lőréseket.

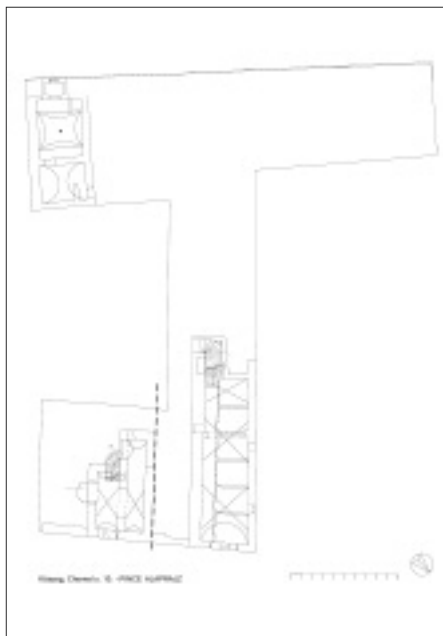
KÉT ÖNÁLLÓ TELEK – KÉT LAKÓHÁZ A XVI. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Az 1532. évi török ostrom pusztításai után a város szélső utcáiban szintén kő anyagú lakóházak épültek. Esetleges előzményeikről ásatás híján nincs tudomásunk. A jelenlegi barokk lakóház helyén a XVI. század közepe táján egymás mellett két önálló telket alakítottak ki, hátsó határukat az említett kettős nyugati városfal képezte. A mindössze 10,5 méter (kb. 5,5 bécsi öl) szélességű telkek merőlegesen helyezkedtek el a mai Chernel utcára, ahonnan egykori bejárataik is nyíltak.

A mai barokk palota alatt fennmaradt XVI. századi, utcára néző, keskeny pincék jól mutatják az egykor fölöttük emelkedő, legkorábbi földszintes lakóházak elhelyezkedését. Az északkeleti sarkon álló nagyobbik kb. 6x18,5 méter alapterületű volt, tőle balra – akkori szokás szerint kívülről bizonyára tömör kerítésfallal lezárva – nyílt az udvarra vezető, fedetlen bejárat. A két egykori telek határát ma is jól mutatja a kisebbik ház pincéjének nagyjából a kapualj központjébe eső, északi határfala. Ez a másik pince kezdetben csupán az egykori utcai szoba alá terjedt ki, s mintegy 6x7 méter alapterületű volt. Mivel a most említett déli épület szintén saját északi telekhatárához simul, megközelítése szomszédjához hasonló lehetett. Ez azt jelenti, hogy a nyitott behajtó a pince nélküli szélső oldalon, a jelenlegi Chernel utca 12. számú

ház mellett húzódott. A bor tárolására szolgáló pincék lejáratai ugyancsak az utcára néztek.

Míg a XVI. századi déli lakóházból – a későbbi átépítések következtében – csupán a pince maradt fenn, az északra eső, nagyobb saroképület földszintjének hátrafelé nyúló, oldalsó homlokzati fala is megőrződött. Feltűnő, hogy ebben a külső falban

Pince alaprajz a két önálló lakóház egykori telekhatárának jelölésével.

Rajz: Gyarmati Mihályné, Ivicsics Péter, Ivicsics Júlia, 1988, 2015

Északra néző, XVI. század végi, később befalazott ablak, utóbb fűtőnyílássá alakítva.

Fotó: Benkhard Lilla, 2015

már eredetileg is a szomszédos Chernel utca 8. számú épület telkére néző, kifelé szűkülő, négyzetes formájú ablakokat nyitottak. Ennek a furcsa jelenségnek az a magyarázata, hogy az említett két telek, illetve két épület (Chernel utca 10. és 8.) között több évszázadon keresztül átjáró köz húzódott, amely egészen a nyugati városfalig nyúlt hátra. Az 1532. évi török ostrom után kialakult városszerkezet fontos elemei voltak ezek a városi tulajdonban lévő utcácskák, amelyek elsősorban védelmi célokat, a városfalak gyilokjáróinak minél gyorsabb elérését szolgálták. Végükben általában a körbefutó fa folyosóra felvezető lépcsők emelkedtek.

Ugyan a későbbi erőteljes átépítések miatt a legkorábbi sarokház alaprajzi elrendezését nem sikerült pontosan tisztázni, elmondható, hogy a pincén kívül a XVI. századból származik az északi épület kontúrja. Valószínűnek tartjuk, hogy szilárd anyagból, vagyis téglával kevert terméskőből a földszintet eredetileg csupán a pincével azonos hosszúságban építették meg. Éppen a régóta itt lévő, szomszédos átjáró köz

miatt azonban a telek hosszan hátranyúló északi kerítésfalát ugyancsak ebből az időtálló építőanyagból rakták. A telek belseje felé néző falak ekkor még gerendavázások lehettek. A sarokszoza mögötti földszinti helyiségben talált, egykor vízszintes fa földémhez csatlakozó, kormos vakolattöredék alapján megállapítható, hogy a korai gerendavázás deszkamennyezet a jelenleginél kb. 60 cm-rel alacsonyabban húzódott.

1570-ben, a város első telekkönyvének felvétele idején a két önálló telken az itt leírt épületek már álltak. Tulajdonosaik magyar anyanyelvű szabómesterek voltak.⁵ Mindkét földszintes, alapincézett ház lakószobái az utcára, kelet felé néztek. Az északi épület végében elhelyezkedő, feltételezett gazdasági épületek (istálló, kocsiszín, raktár, műhely, stb.) ekkor még nagy valószínűséggel fából készültek. Hasonlóképpen gerendavázás szerkezetű lehetett a déli telken álló épület pince mögötti, hátsó helyisége is, amelyek kiterjedésére egyedül régészeti feltárással lehetne fényt deríteni.

VÁLTOZÁSOK A XVII. SZÁZADBAN. AZ ÉSZAKI SAROKHÁZAT ÁTÉPÍTŐ ORGONISTA

Az építőanyag eltéréseiből arra következtethetünk, hogy a XVII. század folyamán az északi épület megtartott korábbi pincéje fölött a Chernel utcai sarkot jelentős mértékben újjáépítették. Ezzel együtt bizonyára tetőcserére is sor került.

*Festett zárópárkány töredék és „1669”-es évszám az egykori északi saroképület utcai falán.
Fotó: B. Benkhard Lilla, 2000*

1997-ben a Chernel utca 6. számú ház felé néző, rövid homlokzaton, a barokk övpárkány alatt festett vízszintes párkányt találtunk. A fekete sávban keskeny fehér csíkokkal vízszintesen és függőlegesen is keretelt, téglalap formájú mezők tartoztak. A megújított földszintes épület festett díszítéséhez a zárópárkányon kívül minden bizonnyal hasonló jellegű sarokmotívumok is tartoztak, ezeket azonban a későbbi rétegek miatt már nem lehetett feltárni.

2000 őszén, a kivitelezés előtt további restaurátori kutatásra került sor. Ekkor Haraszti Margit restaurátor ugyanezt a párkányt a Chernel utcai, keleti homlokzaton is megtalálta az északi épületrész két földszinti ablaka között. Ráadá-

sul a vele összefüggő vakolaton, a párkány alatt hófehér mezőben egy fekete színnel festett évszám is előkerült: „[1]669”.⁶

Az északi telken álló lakóház átépítésével egy időben további kisebb munkálatokat végeznek, például átalakítják a pincelejárót. A szoba mögé konyha kerül, amelynek külső kéményét a keskeny átjáró köz felé alakítják ki. A már álló, nyugat felé továbbfutó, északi kerítésfal belső oldalára, a lakóház bővítéseként egy nagyméretű helyiséget emelnek. Lehet, hogy kezdetben más funkciója volt, később azonban, egészen 1945-ig présházként használják.⁷ Ekkor még az udvarról, illetve a későbbi udvari folyosóról a hosszú belső térbe közepén kétszárnyú, kőkeretes bejárat vezetett, mellette kétoldalt magasra emelt, szintén kőkeretesnek tűnő, kicsiny négyzetes ablakokkal. Pántos vaslapjaikkal együtt ezek a kőszegi emlékművek jellegzetes elemei. Persze nagyon is valószínű, hogy az említett részletek már a XVIII. században készültek, maga a helyiség azonban, kő-tégla vegyes anyagú falaival minden bizonnyal még a XVII. század második feléből származik.

Úgy tűnik, ezt megelőzően csaknem száz éven keresztül nem, vagy alig számottevően változtak az épületek. A XVII. század eleji Bocskay-felkelés majd Bethlenféle hadjárat ellenére ez az időszak a gazdasági fellendülés kora volt Kőszegen. A szabó mesterséget folytató, vegyesen magyar és német nevű tulajdonosokat már a század elején kereskedők, még később pedig úgymond értelmiségi foglalkozást űző, írástudó deákok, tanítók váltották fel.⁸

A levéltárban fennmaradt adólapjstromokban szerepel egy adat, miszerint az északi telken álló ház után 1669-ben Christoph Hittl (Hüttel) orgonista adózott. Elődje Tobias Schmidt német tanítómester volt. Hittl-t, aki korábban már élt a városban, 1660-ban ajánlják Kőszegre, de akkor még a pesti domonkosok szolgálatában áll. 1667 nyarán nevezik ki városi orgonássá és német iskolamesterré, utóbbi tisztségétől azonban nemsokára megválízik, mert 1669-ben már Fábry András, majd Ruttkay Györgyöt említik német tanítóként. Különös szerencse, hogy az adójegyzékek által megőrzött név ezúttal látható módon is összefüggésbe hozható az északi oldalon álló, akkor még földszintes lakóházzal. Az utcai homlokzatra felfestett 1669-es évszám ezek szerint ugyanis egyértelműen az orgonista tulajdonlásának kezdetét jelzi, amit nyilván hamarosan követett az imént körvonalazott építkezés is. Mivel ez idő tájt Kőszegen csak az lehetett városi polgár, aki saját lakóházzal bírt, nem kétséges, hogy a munkálatok nem tarthattak túl sokáig. Christoph Hittl 1672. március 4-én nyerte el a polgárjogot. Ezt követően húsz éven át lakott itt, az írott forrásokban egészen 1692-ig kísérhetjük nyomon.⁹

A XVIII. SZÁZAD ELSŐ HARMADÁBAN A KÉT ÉPÜLET KÖZÖS TULAJDONBA KERÜL

A 1690-es évek közepén előbb az északi, majd a XVIII. század első éveiben a déli telken álló lakóház is a város irányításában részt vállaló, tekintélyes Olisser család kezére

jut. Annak ellenére, hogy nem sokkal ezután mindkét épületet gróf Nádasdy III. Tamás vásárolja meg, nagyon valószínű, hogy a XVIII. század eleji, számottevő építkezés mégis inkább az Olisserek nevéhez fűződik. E tranzakciók révén a főnemes ugyanis egyben a szomszédos Chernel utca 12. számú épület területén álló, további két telek tulajdonosává is vált, saját kőszegi rezidenciáját pedig az ottani északi házban rendezte be. Jogosan feltételezzük tehát, hogy a mi házunkban történt átalakításokat inkább az 1720-as évekre már elszegényedő belső tanácsnok, Franz Olisser apja, a korábban bírói tiszteletet is betöltő Johann Karl végeztette.¹⁰

Az alább felsorolt munkálatokra leghamarabb a XVIII. század első évtizedében kerülhetett sor, kétségkívül egy olyan időszakban, amikor a két épületnek már közös tulajdonosa volt. A helyenként terméskövet vagy vegyes anyagot, több szakaszon azonban tisztán téglát alkalmazó periódusra ugyanis az épületek különböző pontjain egyaránt jellemző egyfajta, a többitől megkülönböztethető kötőanyag, ami egyértelműen ehhez az építési periódushoz köthető.

A két földszintes ház déli irányban történő kibővítése és összevonása, továbbá a középső kapubejáró kialakítása révén gyakorlatilag megszűnt ugyan a korábbi telekhatár, a telkek önállósága azonban – az adójegyzékek tanúbizonysága szerint – egészen a XVIII. század végéig fennmaradt.

A pince kivételével teljes mértékben elbontva a déli épületet, egyben beépítve a hozzá tartozó egykori, szélső kapubejáró területét, ezen az oldalon egy új, de továbbra is csupán földszintes lakóházat emeltek. Mivel továbbra is használni akarták a már régóta létező, de a két korábbi telek között frissen kialakított közös kapualj alá nyúló pincét, annak északi falát megerősítve, téglából újra rakták, nyugati irányban, hátrafelé megtoldották és az eredetileg egységes teret egy hosszanti hevederívvel kettéosztották azért, hogy alátámassza a kapualj újonnan emelt déli falát. A közös osztófalban rafinált módon úgy alakították ki a kapualj déli falában ma is működő pinceszellőzöt, hogy rajta keresztül mindkét, ily módon elkülönített pincetér szellőzni tudjon. Az utcai lejáró befalazásával a pince megközelítését ettől kezdve hátulról, nyugati irányból oldották meg.

A déli épület esetében a széles, három ablakos utcai szoba mögött helyezték el a hasonló alapterületű, nagyméretű konyhát. Arra a kérdésre, hogy hátrafelé milyen további helyiségek lehettek, azért nem tudunk válaszolni, mert a konyha udvari falát, ami egyben az utcai szárny udvari, emeletes homlokzata is, egy későbbi korszakban teljesen újjáépítették. Amennyiben itt, s az adójegyzékek ezt erősítik, még egy ideig önálló háztartás működött, nem nélkülözhatték sem a kamrát, sem a további gazdasági funkciójú, alárendelt melléktereket. Megnyugtató választ természetesen csak régészeti feltárás hozhatna.

Bizonyára valamiféle egységes elgondolás alapján terveztek az északi épület földszintjére, a kapualj túloldalán kialakított délivel éppen szemközt egy vele szinte teljes mértékben megegyező méretű lakószobát. Abban az időben mindkét említett szobát sík gerenda- vagy deszkamennyezet fedhette, ugyanis a biztosan később készült, jelenlegi helyén korábbi boltozatra utaló nyomokat a kutatás során nem találtunk.

A lakóépület északi része ebben az időszakban már emeletes volt. Több építészeti maradvány is bizonyítja, hogy közvetlenül a szoba mögött, a nyitott kapubejáróra merőlegesen indult fölfelé az a boltozott lépcső, amely a nyitott árkádíves emeleti folyosó elődjére érkezett. Arra gondolunk, hogy az ekkor még fedetlen kapualj északi oldalán, az utcai szoba mögött egy azóta nyomtalanul eltűnt, ezért feltehetően fa

A jelenlegi lépcsőre merőleges, kapualjból induló, XVIII. századi lépcső feltárt maradványa. Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015

Két rétegű, XVII. és XVIII. századi festett sgraffito homlokzatzdíszítés maradványai az északi külső sarkon. Fotó: B. Benkhard Lilla,

szerkezetű, a mainál 50-60 cm-rel alacsonyabban húzódó kis folyosó húzódott, ahonnan néhány falépcső segítségével lehetett elérni az emeleti lakótérket.

A két utcai traktuson kívül sem a földszinten, sem az emeleten nem maradt sok ezekből a korai barokk falakból. Kérdés, hogy ennek oka a következő, 1766-1767. évi nagy átépítés volt-e. Az északi épület esetében mindenesetre feltételezhető, hogy az utcai emeleten kívül valamilyen mértékben az oldalsó udvari szárny felső szintje is megépült.

Az utcai homlokzat rövidebb, északi szakaszán 1997-ben több rétegű, a barokk architektúrát megelőző, festett illetve festett sgraffitoval díszített párkány- és sarokarmírozás töredékeket találtunk. Közülük az első rétegről, mint följebb már említettük, kiderült, hogy a Chernel utcai oldalon előkerült évszámhoz kapcsolódik, tehát 1669-ben készült. Ezt egy olyan festésréteg fedte el, amely hasonló díszítést hozott létre, a keretelés élénk kék színéhez azonban itt a(z ismeretlen alakú) mezők tört fehér színe tartozott.

Ugyanezen a Chernel utcai sarkon, a beforduló szakaszon azonban a jelenlegi barokk homlokzatkialakítást közvetlenül megelőző, harmadik vakolatrétegen bekarcolt körvonalak között festett díszítést tártunk fel. A kutatás jelenlegi állása szerint arra gondolunk, hogy ez a még nem plasztikus, de a vakolat felületét már játékosan megmozgató díszítés tartozhat a XVIII. század eleji, emeletes építkezéshez. Felső szakasza már nem tanulmányozható, hiszen az emeletet a következő periódusban szinte teljesen újjáépítették.

Gróf Nádasdy III. Tamás Somogy megyei főispán, 1726-tól 1734. évi haláláig a Helytartótanács tagja ugyancsak két külön időpontban vásárolta meg a Chernel utca

*A Chernel utcai főhomlokzat barokk kapuzata, zárókövén
1766-os évszámmal. Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015*

10. számmal jelzett területen álló, két lakóházat. Az egyre rosszabb anyagi helyzetbe kerülő Franz Olisser 1719-ben először kisebb értékű, déli épületétől vált meg, 1722-ben azonban sor került saját emeletes, északi rezidenciájának eladására is. A két összeg közötti különbség – az elsőt 300, míg a másodikat 700 forintért értékesítette – ugyancsak egyértelműen az északi sarokház emeletes mivoltára utal. Nádasdy, majd őt követő unokaöccse, Lipót, Komárom megye örökös főispánja, lovászmester, kancellár egészen az 1740-es évek elejéig mindkét ide eső lakóházát folyamatosan bérbe adta.¹¹ Ennek ellenére a főnemesi család saját kőszegi rezidenciájául szolgáló, s északi oldalfalával a mi udvarunkra néző Chernel utca 12. számú házból nyíló, egykori átjáró- és egyéb nyílásai egyértelműen tanúskodnak a közös tulajdonosról.

Tőlük a szóban forgó, értékes belvárosi ingatlanok ismét két különböző tulajdonos kezébe kerültek. A déli telken álló, kisebb épületet Anton Hertzog, az északi emeletest pedig ifj. Mecséry István vásárolta meg.¹² Egyértelmű tehát, hogy a közösen használt kapubejáró ellenére a két telek, s a rajta álló két lakóház jogi és gazdasági szempontból továbbra is megőrizte önállóságát.

KELCZ JÓZSEF BAROKK PALOTÁJA

A szép barokk bejárati kapu zárókövén olvasható 1766-os évszám fültenici Kelcz József kerületi táblai ügyvéd, tanácsos, később királyi személynöki ítélőmester tulajdonossá válását jelzi. Az építkezés nem váratott magára, hiszen tudjuk, már május 16-án

A hosszú északi szárny barokk árkádíves udvari homlokzata. Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015

kérvenyezte, hogy a háza mögött húzódó falszoros (zwinger) ide eső részét megvásárolhassa. A Kamara egyetértésével a város 100 körmöci aranyért adta neki a szóban forgó területet, nem egészen egy évvel később pedig a már álló házából, ugyancsak a város engedélyével csatornát vezetett ki a nyugati várárokba.¹³ Az említett szakasz megvásárlására, mint a helyszíni kutatás során kiderült, azért volt szükség, hogy a belső városfal saját telkére eső részét lebontva, házát nyugati irányban egészen a külső zwinger falig bővíthesse. Az a tény, hogy 1667 januárjában ezen a külső várfalon két ablak nyitására kért és kapott engedélyt a várostól és a Kamarától, az építkezés, de legalábbis a tervezés előrehaladott állapotát jelzi.¹⁴

Lényegében jelenleg is az ekkor született, barokk elegancia határozza meg az immár egységes városi palotává váló, korábbi lakóházak külső-belső képét. A sávozott földszint fölött lizénákkal tagolt, harmonikus megjelenésű homlokzat a hozzá tartozó, egykorú nyílászáró szerkezetét is őrző, vázadiszes, faragott kapukerettel, továbbá a kőkeretes ablakokkal és pinceszellőzőkkel a klasszikus barokk legszebb kőszegi példája.

A helyszíni kutatások révén megállapíthatóvá vált, hogy a munkálatok során részben megtartották a külső utcai homlokzatokat, így a Chernel utca 6. számú ház bejárata felől induló, északi utcácskára néző teljes, akkor már álló falszakaszt, továbbá

Kőszeg, Chernel u. 10. - FÖLDSZINTI ALAPRAJZ

*Földszinti alaprajz helyiségszámokkal.
 Rajz: Gyarmati Mihályné, Ivicsics Péter, Ivicsics Júlia, 1988, 2015*

Kőszeg, Chemel u. 10. - EMELETI ALAPRAJZ

*Emeleti alaprajz helyiségszámokkal.
Rajz: Gyarmati Mihályné, Ivicsics Péter, Ivicsics Júlia, 1988, 2015*

a mai Chernel utcára néző földszinti falak egy részét is. Ezért lehetséges, hogy helyenként kívül és belül is korábbi falmaradványokra bukkanunk. Az új építkezésre a földszinten a termésköveket téglasorokkal váltakoztató rakásmód jellemző, amelynél bizonyára a kibontott városfal anyagát is felhasználták. Ugyanakkor az emeletet javarészt már tisztán téglából falazták.

Az utcai homlokzatokkal együtt azonban az udvar képét is teljes mértékben átformálták. Újjáépült az ugyancsak emeletessé bővített déli épület udvarra néző homlokzata, a kapualj délnyugati sarkán jól érzékelhető falaztváltással. Ennél nagyobb jelentőségű azonban a mostantól kezdve egészen a városfalig hátrafutó északi szárny elé húzott kétszintes nyitott árkádíves folyosó.

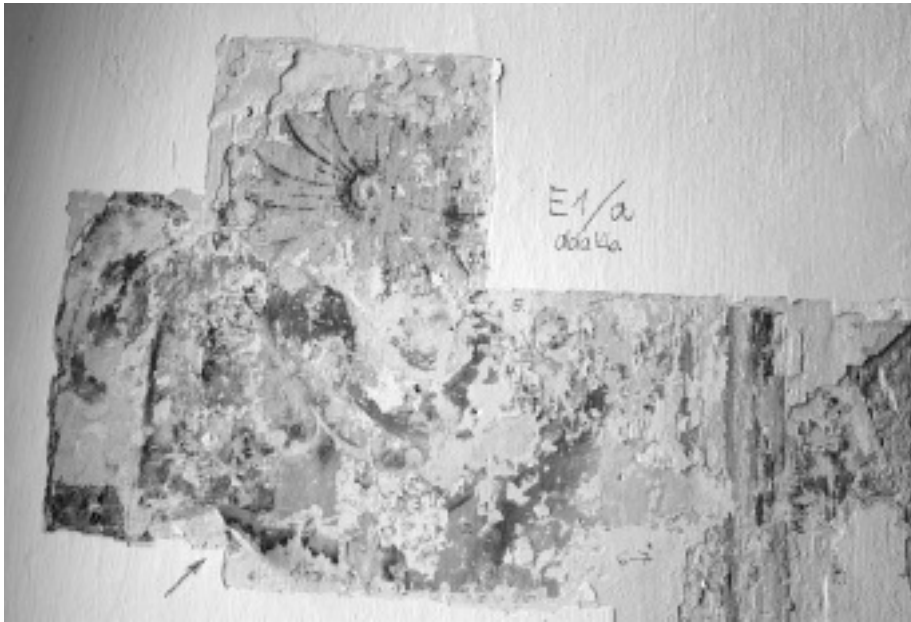
A folyosó megépítésekor annyiban alkalmazkodtak a korábbi alaprajzhoz, hogy szélességét a már meglévő, korábbi lépcsőház emeleti érkezőjéhez igazították. A lépcsőház lényegében korábbi helyén maradt, de már a folyosó mai, megemelt szintjére vezetett. A felfelé futó lépcsőkar alá a kapualj északi végén egy, a többinél keskenyebb és alacsonyabb árkádiven keresztül lehetett bejutni. Valószínű, hogy ezt a kis teret a földszinti folyosó felől valamiképpen lezárták.

Ami az új, nagyszabású lakóépület alaprajzát illeti, a kapualjtól délre, az utcai szoba mögötti hátsó, udvari traktusban nagy konyha létesült, az udvari homlokzati falban kialakított kúttal, valamint vízkiöntő nyílással. A tűzhely és a hozzá tartozó kémény az előtte elhelyezkedő szoba felőli fal közepétáján lehetett, s egyben két emeleti szoba fűtésére is szolgált.

Az északi épületrész utcai oldalán – a helyiségek szintemelésén túl – lényegében nem történt jelentős változás. Udvarra néző, hosszan hátranyúló szárnyát – megtartva a hátsó oromfallal lezárt, már meglévő földszintes helyiségeket –, egészen a nyugati külső városfalig megtoldották. Ezek a terek a cselédség számára szolgálhattak lakóhelyül. Érdekes tény, ami alól sem a lakószobák, sem a mellékterek nem jelentenek kivételt, hogy ekkor még szinte általános jelleggel nem készültek boltozatok. A kutatás során ugyanis rendre az derült ki, a mai földszinti boltozatok egy még későbbi időszakból származnak. Vonatkozik ez magára a kapualjra is, amely fölött azonban valamilyen födémnek már létezni kellett, mivel az összefüggő emeletet csupán az északi házrészben megépített, egyetlen lépcsőt igénybe véve lehetett elérni.

Ezzel ellentétben beboltozták az addig síkmennyezetes pincéket. Utcai lejáratukat az északi és a déli épületrész pincéinél egyaránt megszüntették, az egykori lejáratok helyén kőkeretes pinceszellőzőket alakítva ki.

Az emeleti utcai szárny a földszintnek megfelelően kéttraktusos volt. A reprezentatív lakószárny alaprajzán később történhetek ugyan kisebb változtatások, kétségtelen azonban, hogy lényegét tekintve ebben a periódusban alakult ki. A három egymás melletti szobát tekintve a férfi és a női lakószoba fogta közre a XX. század utolsó harmadában gyalázatosan felszabdalt tágas középső szalont. Mögöttük délre egy nagyobb teret alakítottak ki, vélhetően már akkor az ebédlő számára. Az északi utcai sarokszoba után következett a lépcsőház, amelytől nyugatra az emeleten további szobák sorakoztak.

1766 után festett barokk, egy fölötte lévő rétegen pedig XIX. század eleji klasszicista falfestés maradványok az utcai szalonban. Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015

1767-ből származó, akkor folyósó végű illemhely szellőzőablaka a külső városárok felé. Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015

1977-ben Chernel István másik unokája, Schelver Marietta leírta a régi kőszegi házzal kapcsolatos emlékeit.¹⁵ Ebben olvasható, hogy 1940-ben az utcai emeleti sarokszoba ismételt tapétázásakor barokk-rokokó füzérdíszes falfestéseket találtak, de nem volt pénzük és energiájuk arra, hogy a festményeket restauráltassák. Ezért új tapéta került följük, ami alatt az idei kutatás során a restaurátorok szerencsére megtalálták a festésnyomokat. Az egykori középső nagyszalonban, az utcai ablak déli kávéjában – ugyancsak restaurátor szondázás eredményeképpen – kétrétegű, jó minőségű falfestés került elő, közülük a korábbi minden bizonnyal a barokk periódushoz köthető.¹⁶

Egybevágunk a levéltári adatokkal azok a helyszíni kutatási eredmények, amelyek alapján egyértelművé vált, hogy mind a földszinti, mind az emeleti szobasor végigfutott egészen a nyugati zwinger falig. Vele együtt a pillérekre támaszkodó, árkádíves folyosó is folytatódott. A ma láthatókon túl még egy szabadon álló pillére volt, kétoldalt egy-egy íves nyílással. Az utolsó árkádívet az alsó szinten a későbbi istálló, felül a XIX. században a hátsó lépcső előtere miatt bontották el. Az emeleti folyosó legvége, közvetlenül a városfal mellett azonnal kezdettől fogva zárt volt, ugyanis itt helyezték el az árnyékszékét. Hozzá tartozott az a barokk folyosóval együtt élő, vakolt kávéjú, kicsiny, vízszintes deszka áthidalóval rendelkező szellőzőnyílás, amelyet szinte ép állapotban tártunk fel a XVI. századi nyugati külső városfalban. A hátrahúzódó, akkor még egytraktusos udvari szárny leghátsó emeleti szobájának ablaka mellett erre a kicsiny szellőzőre is vonatkozatható az a kérvény, amelyet Kelcz József először 1766. december 16-án nyújtott be a városfal áttörésével létrehozni kívánt két ablak ügyében.¹⁷

1777. június 9-én hatalmas tűzvész pusztított végig a város felső részén. A lángok a déli, magyar külvárosban keletkeztek, végigsöpörtek a Jurisics tér nyugati oldalán, „s onnénd tovább terjedvén, az belső városnak azon fél részit is, melyben az kvartély ház, városy Curia, és egyéb méltóságoknak nevezetesebb épületi, ugy az Herczeghy vár is situáltak, ... Por hamuvá tette...”. Mivel tudjuk, hogy a tűzben Sigray Károly gróf 30.000 forintba becsült könyvtára is elégett, amit éppen Kelcz szomszédságában, a mai Chernel utca 12. számú épületben őrzött, nem kétséges, hogy a mi házunkban, legalábbis a tetőben s egyéb faszervezetekben, ugyancsak jelentős károk keletkezhetnek. Megerősíti a feltételezést egy további adat, miszerint a város északkeleti pontján sértetlenül maradt árvaházba a tűzvész másnapján többek között a teljes Szegedy családot befogadták. Ők akkoriban a saroképület túloldali északi szomszédjának számító lakóházban (Chernel utca 6.) éltek.¹⁸ A részletekre vonatkozóan azonban sajnos egyelőre nem kerültek elő pontos információk.

FESTETICS IMRE ÉPÍTKEZÉSEI 1802 UTÁN

Kelcz József 1783. évi halálát követően özvegye, Szvetics Mária örökölte az épületet, aki folyamatosan hitelekkel vett fel rá. A XIX. század elején már számtalan kölcsönnel terhelt ingatlant Kelcz Károly, aki 1802-ben jutott hozzá, még ugyanazon év decem-

Az egykori falszoros helyén, annak vár felőli végén 1803-ban emelt épületszárny a városárok és a Diáksétány sarkán. Fotó: B. Benkhard Lilla, 2006

A nyugati oldalon észak felé kiugró, új épületszárnyban elhelyezett istálló, kőből faragott itató medencékkel. Fotó: Malustyik Mariann, 2015

berében áruba bocsátotta. Gróf Festetics Imre 13.000 forintért vásárolta meg a házat, az összgeből elsősorban a hitelezőket kárpóolták.¹⁹

Az új tulajdonos építkezései közül legjelentősebbnek mondható egy olyan épületszárny létrehozása, amely – szokatlan módon – a szomszédos Chernel utca 8. számú lakóház telke mögé eső, XVI. századi falszoros beépítésével járt együtt. A városfalakkal kapcsolatban már a dolgozat elején szó esett arról, hogy az új istálló és a fölötte emelt lakószárny jobb alaprajzi elrendezése miatt kb. 120 cm-es szélességben visszabontották a szomszédos ház mögött még álló, XIV. század eleji városfal nyugati síkját. Az 1803-ból származó épületrész létrejöttét hosszan tartó vita előzte meg Fügh János szenátorral, a Chernel utca 8. tulajdonosával.²⁰

A földszintre tervezett, szabadon álló kő pillérekre támaszkodó, hevederívek közötti csehsüveg boltozatokkal fedett, egységes terű, reprezentatív istálló ma is az épület egyik legszebb része. Az úgymond kéthajós csarnok szélesebb nyugati szakaszán – az egykori zwinger falba utólag behelyezett –, hólyagmotívumokkal díszített, kőből faragott itatómedencék készültek. A közlekedő folyosó a keleti oldalon húzódott. A szellőzőnyílások valószínűleg a XIX. század második felében megnagyobbított, magasra helyezett, mai ablakok helyén nyíltak. A tíz ló számára alkalmas, tágas istálló kényelmes megközelítése érdekében átalakították a korábbi, 1760-as években épült árkádives folyosó nyugati végét. Elbontva az itt lévő, emeletre szolgáló árnyékszékét, s mindkét oldalon nyugati irányban kissé megtoldva az utolsó pilléreket egy az eddigiekhez hasonló, s ugyancsak barokk keresztboltozattal fedett, de az udvar felé a többenél szélesebb árkádivet hoztak létre. Mivel az udvar déli része a nyugati oldalon ekkor még beépítetlen volt, ezen a nyíláson keresztül vezették be a lovakat az istállóba. A keskeny közlekedő folyosón még ma is megtalálhatók azok a hatalmas kőlapokból, beljebb pedig nagyobb méretű folyami kavicsokból, ún. görgeteg kövekből kirakott burkolatok, amelyeken a XIX. századi lovászok jártak. Sőt! Az istálló északi végén még felfedezhetők az egykor kifejezetten a lovak lába alá készült deszkák korhadó maradványai, a közlekedésre szolgáló térrészen pedig a hozzá tartozó, közel négyzetes alakú padlótéglák.

Az istálló fölő új emeleti lakószárny is épült. A helyiségek elérése érdekében a korábbi északi szárny árkádives folyosóját egyszerűen átfordították a szabályos korábbi telekből északi irányban kinyúló szobák elé. Nem csupán a mellvédpillérek és a nyitott kosáráves árkádok igyekeztek utánózni a korábbi barokk szárny formáit, de a két-két helyiség fűtésére szolgáló kéménypillérek, s bennük a keresztpántos, rozettadíszes vasajtók ugyancsak hasonló módon jelentek meg. A négy földszinti boltozati szakasznak megfelelően a felső szintre is négy, nagyjából azonos méretű szoba épült. Kezdetben a folyosó északi vége – az éppen ezzel az építkezéssel elbontott, korábbi emeleti folyosó végi árnyékszék pótlására – minden bizonnyal illemhelyként szolgált. A lakószobák fűtése szintén erre a korszakra tehető. A síkmennyezetes belső tereket legtöbbször a válaszfalak vonalában elhelyezett, két-két szobát ellátó, a folyosó terébe pillérként beálló, falazott kémények külső nyílásai segítségével fűtötték. A fűtőnyílásokat lezáró, keresztpántos, szögcselt, középen rozettával díszített vaslapok szinte mindenhol megmaradtak.

*Eredetileg a kapualj középső szakaszán álló kőkerethez tartozó klasszicista rács a mai lépcsőfeljáró érkezőjénél.
Fotó: Malustyik Mariann, 2015*

*Egykor a kapualj északi középső szakaszán lévő lépcsőfeljáróhoz tartozó, áthelyezett kőkeret, XX. század eleji fa ajtóval.
Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015*

*Mélyített faltükkör a Chernel utcára néző, földszinti sarokszoba boltozatán.
Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015*

A XIX. század elején – eltekintve a már említett bővítéstől – javarészt megtartották az épület öröklött alaprajzi elrendezését. Kisebb változtatások csupán az északi pincejáró és a lépcsőház körül történtek. Utóbbit ugyan eredeti, öröklött helyén hagyták – bejárata a mai feljáró ajtónál beljebb, nagyjából a kapualj középtengelyében, rá merőlegesen nyílt –, de újabb faragott kő részletekkel látták el. Feltételezhető, hogy az a homokkőből faragott, vízszintes záradékaiban kétoldalt legömbölyített sarkú, megemelt középső szakasszal és zárókövel kialakított, szalagkeretes ajtókeret készült ide, amely előrébb helyezve ugyan, de jelenleg is a lépcsőfeljáróhoz vezet. Méretét és az említett kőkerethez illeszkedő záradékát tekintve nem kétséges, hogy hozzá tartozott a mai lépcsőt az emeleti folyosón lezáró, különlegesen szép, klasszicista stílusú, kétszárnyú vasrácsos kapu. Bizonyára mindig is belső térben állhatott egy másik, azonos szemöldökzáradéka, de finomabb faragású, valamivel keskenyebb ajtó. Ezt a később kerti kijáratként szolgáló kőkeretet látható módon szintén másodlagosan helyezték el a földszinti folyosó legvégén. A XIX. század elején a lépcső emeleti érkezőjéhez készülhetett. Arra, hogy a fölfelé húzódó lépcsőkarhoz valami módon, talán a kő lépcsőfokok cseréjével kapcsolatban is hozzányúltak, az egykori lépcsőház nyugati hátsó falának erre az időre keltezhető megújítása utal.

Mivel a földszinti boltozatokban, amelyek kétségkívül mindenhol későbbiek az oldalfalaknál, az istálló kialakításához köthető, egységesnek látszó, fehér színű kötőanyag figyelhető meg, valószínű, hogy az alsó szint fagerendás mennyezetei sértetlenül vészelték át az 1777. évi tűzvészt, ezért a boltozatok építésére csupán mintegy 25 évvel később került sor. Általában véve jellemző rájuk, hogy szegmensíves, egyenes oldalú fiókokkal megnyitott dongaboltozatokról van szó. Egyes terekben, ahol a boltvállakat statikai okokból nem merték bevésni a falszövetbe, mint például a XVII. századi, vegyes anyagú északi végfal mellett álló présháznál, valamint a mögötte lévő, újabb helyiségek esetében, a boltozat számára önálló téglaköpenyfalat húztak fel. Az utcai szobákban a boltmezők közepét ívesen megmozgatott körvonalú, késő barokk formájú, mélyített tükrökkel díszítették.

Csupán formáját tekintve tér el tőlük a kapualj haránt irányú hevederívvel osztott, barokk keresztboltozata (valójában szintén dongaboltozat, középső csúcsaitat összeérintő fiókokkal). A fölötte elhelyezkedő, széles, eredetileg az északi folyosó arkádjaihoz hasonló nyitott ívvel az udvarra néző emeleti lépcsőházi fogadótér, előtér ugyancsak ebben a periódusban jött létre. Ugyanakkor egy, a falazott szerkezet könnyítésére szolgáló, vakolat alá rejtett hevederívvel átépítették a Chernel utcai nagy szalon előtérrel egyidős hátfalát, amiben elhelyezték az oda vezető, széles, kétszárnyú ajtót.

A reprezentatív utcai traktus alaprajzát tisztázó vakolatverésekre az egyes helyiségekben biztosan, de máshol is nagy valószínűséggel meglévő festett felületek megtartása érdekében nem kerítettünk sort. A följebb már említett második rétegű, ugyancsak igényes festés arra utal, hogy Festetics Imre idejében újrafestethették a nagyszalont. XIX. század eleji nyílászáró szerkezetet a későbbi, elsősorban XX. század eleji, következetesnek tűnő cserék miatt sajnos már nem találtunk az épületben. Biztosan ebből a korszakból származik azonban az a két szép tükrökeret, amely a két

szélső helyiség utcai belső falán, szerencsés módon fennmaradt. A bal oldali, déli terebben egy finom fém rátétekkel díszített, fekete-arany festésű vékony deszkalapból készített, empire stílusú tükörkeretet, az északi sarokszobában pedig azonos korú és stílusú, megegyező színvilágú, domború tagozatos, stilizált levéldíszekkel megformált keretet látunk, ez utóbbin törtvonalú, a motívumokat átfogó, aranyozott szalag tekeredik körbe. Maguk a tükörfelületek már újabbak, s jól megfigyelhető, hogy a helyiségek XX. század első felében történt felújításakor az egykor tükörasztalkával

Empire stílusú tükörkeret részlete a déli emeleti szobában.

Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015

Empire stílusú tükörkeret részlete az északi emeleti sarokszobából.

Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015

egybeépített (ezek sajnos ma már nincsenek meg) berendezési tárgyakat ugyan helyükön hagyták, de kimozdították eredeti beépítésükből.²¹

Schelver Dóra visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a tükörrel azonos korú, empire stílusú berendezésből tíz bútort őriz a szombathelyi Smidt Múzeum, továbbá egy egészen 1945-ig a nagyszalonban függő arcképet, amely Mária Krisztina főhercegnőt (1742–1798) ábrázolja. Ezek bizonyosan azt a – legalábbis a reprezentatív lakótérket új szellemben átformáló – modern ízlést tükrözik, amely a felvilágosult gondolkodású nagybirtokos, egyben tudós genetikus Festetics Imrét jellemezte a XIX. század elején.²²

A FESTETICS-ÖRÖKÖSÖK ÉS CHERNEL KÁLMÁN KŐSZEGI HÁZA A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Festetics Imre szerencsére hosszú ideig, egészen 83 éves koráig élvezhette az általa berendezett, kényelmes lakhelyet. Első feleségével, az 1807-ben fiatalon elhunyt Boronkay Krisztinával és négy gyermekükkel valószínűleg még elsősorban a nagy-pattyi birtokon épült kastélyban (ma Kőszegpaty) laktak, 1812-től azonban Vízkeleti Borbálával egyéb Vas és Somogy megyei kúriáik mellett különösen a kőszegi városi palotát részesítették előnyben.²³ A gyermekek közül István volt a legfiatalabb, aki Chernel Kálmán idősebb nővérét, Saroltát vette feleségül. Mindössze harminchétféig élt, s örökségéhez csupán 1830-ban jutott hozzá. Férje halála után Sarolta apósa-hoz költözött, itt nevelte fel Elek és Sándor fiait, valamint Mária lányát. Chernel Kálmán (1822–1891), aki – lévén szüleivel és testvéreivel együtt a szomszédos Chernel utca 6. számú házban nőtt fel – kora gyerekkorától kezdve bensőséges, meleg viszonyt ápolt a haladó szellemű, művelt és nagylelkű „öreg gróffal”, a család barátjával. Azzal, hogy 1861-ben feleségül vette unokahúgát, Festetics Máriát (1836–1910), leginkább saját gyökereihez, szeretett rokonságához és városához való ragaszkodását fejezte ki. Egyben persze búcsút vett fiatal kori álmaitól is. Ettől az időponttól kezdve a politikától visszavonuló, tudós történész egészen haláláig, 1891-ig a Festetics-házban élt.²⁴

Mivel a kőszegi levéltárból sajnálatos módon – egy XX. század eleji, értelmetlen selejtezés miatt – éppen az a XIX. század második felét érintő anyag hiányzik, amely más városok tekintetében rendszerint iratokban és tervrajzokban is bővelkedik, erre a korszakra a helyszíni kutatás eredményeit írott forrásokkal nem tudjuk alátámasztani. A következőkben felsorolt változtatásokra azonban – véleményünk szerint – legkorábban csak Festetics Imre 1847. évi, s menyének, Saroltának 1850. évi halálát követően kerülhetett sor. Éppen ezért nem kétséges, hogy amikor Chernel Kálmán retrospektív naplójában arról ír, hogy Festetics Imre gróf a ház „*keretre dülő, nyugoti részében*” lakott, még csupán az istálló fölé általa emelt négy szobából álló, emeleti lakosztályról beszél. Gyerekkorának utcájáról, a később éppen róla elnevezett Úri utca lakóiról írt remek jellemzéseiben Chernel azt is megemlíti, hogy abban az időben a déli részt, amin talán az épület első részét kell érteni, Bezerédy György, a Kőszegen székelő Dunántúli Királyi Kerületi Tábla elnöke s családja bérelte. Naplójából kiderül, hogy az utcai frontot később is kiadták, például báró Babarczy Antal ugyancsak táblai elnöknek, aki familiájának egy részét szintén magával hozta. Rajtuk kívül hosszabb-rövidebb időre a család számos tagja vette igénybe a városi palota vendégszeretét. Tudjuk, hogy az 1848. évi népszegség összeíráskor 12 főt számoltak össze, de időnként – a személyzettel együtt – ennél jóval többen lehettek. 1868-ban például Chernel Kálmán négy fős családján kívül itt élt Festetics Elek és Sándor, Chernel Viktor, Sarolta, Elek és Krisztina, majd Sándor 1871-ben bekövetkező halála után, Chernel Lajos is. Ez utóbbi említett években a rokonság minden bizonnyal a már kibővített és az akkori igényeknek megfelelő, kisebb mértékben átalakított épületet vette bir-

A klasszicista lépcsőházból ide helyezett, földszinti árkádives folyosó végén található, kertbe vezető, kőkeretes ajtó. Fotó: Malustyik Mariann, 2015

Az udvar keleti szakasza a kapualj fölötti, XIX. század eleji árkádvibe a század második felében behelyezett kőkeretes ablakkal. Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015

Az udvar nyugati szakasza a XIX. század második felében újonnan felépített épületszárnyal. Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015

tokba. A három Festetics-gyerek közül 1861. évi házasságkötésekor a kőszegi lakóházat egyedül Mária örökölte. A házaspár Festetics Imre egykori csöndes, azóta kibővített nyugati lakosztályát vette igénybe, átengedve a legidősebb fiúnak, Eleknek az utcai szárny emeleti szobáit. Sándor és a Chernel-rokonok az északi hosszú szárny felső szintjén, valamint a földszinti utcai sarokszobában lakhattak.²⁵

Fontos beavatkozás volt az utcai szárny főlépcsőjének áthelyezése, mégpedig valószínűleg az emeleti sarokszoba és az északi szárny teremsorának összekötése céljából. A kelet-nyugati irányú, új egykarú lépcsőfeljárót az északi földszinti szoba kettévágása révén, annak déli végéből, a kapualj szintjénél néhány lépcsőfokkal magasabbról indították. Mint tudjuk, e megoldás kedvéért a XIX. század eleji kőkeretet a kapualj középső szakaszából az elsőbe tették át. Már ránézésre feltűnik a korábbi boltífokat szinte szétnyomó, széles kőkeret másodlagos helyzete. Az eredetileg hozzá tartozó, kétszárnyú, klasszicista rácsos ajtó a feljáró érkezőjéhez került, annak lezárásaként. Mivel az emeleti folyosóra, ily módon egyenes irányban érkező lépcsőnek útjában volt a mindez idáig nyitott, a korábbi lépcső felé, északra néző árkádív, valamint a lépcső folytatásaként ugyancsak északi irányban a padlásra vezető, előző feljáró, ezeket befalazták, illetve beszűkítették. Az emeleti udvari előtér mai ajtószerkezete ugyan még később került ide, a helyiség zárttá tételének igénye azonban már a XIX. század második felében felmerült. Emiatt került sor a kapualj fölötti, nyitott árkád kőkeretes ablakkal történő beszűkítésére is. Természetesen nem csupán itt falazták be a széles nyílásokat, mindenhol zárttá tették a folyosókat, ahonnan ettől kezdve ugyanilyen ablakok néztek az udvarra.

A XIX. század második felének legnagyobb építkezése azonban egy új épületszárny felhúzása volt az udvar hátsó szakaszának déli oldalán. A külső városfalig végighúzó, barokk északi szárny mellé kerülő, emeletes épületrész létrejöttével bezáródott az udvart körülvevő, U-alakú alaprajz, nyugati végén kiegészítve a szabálytalan módon a szomszédos ház (Chernel utca 8.) mögé nyúló XIX. század eleji istállószárnyal.

Természetesen nem zárhatjuk ki azt a feltételezést, hogy valamilyen újkori, feltehetően faszerkezetű melléképület már korábban is állt ezen a helyen. A közvetlenül a déli telekhatárra tervezett, új kőterű pincét azonban kezdettől fogva az ekkortól kertként használt várárok felől lehetett megközelíteni. A csaknem két méter széles, külső városfalon nyitott korabeli nyílást a II. világháború után légópincévé átalakított óvóhely tömör vasajtaja kedvéért átalakították. Ugyanakkor az itteni hátsó lépcsőházból is indítottak lefelé egy fémlétra fokokkal készült lejáratot a belső helyiség északkeleti sarkában, belevágva a boltozatba.

A kőterű pince fölél síkmennyezetes, középen széles hevederívvél elválasztott kocsiszín került. Egyenes záródású, széles bejárata az államosítást követő homlokzati felmérésen még szerepel. Mellette kapott helyet az udvarra szép rácsos ablakkal néző, L-alakú, fa lépcsőfokait őrző, hátsó lépcső, amely egy boltozott kis előtérhez kapcsolódik. Miként eredetileg, jelenleg is közvetlenül az udvarról, illetve földszinti helyiségek felől lehet megközelíteni. A kis előtér mögötti szoba-konyhas lakrészt a

cselédtség számára tervezték. Az emeletre vezető lépcsőkar alá épített pottyantós WC-
ket az északi, nyitott udvari árkádíves előtér felől lehetett használni.

A lépcsőtől északra e fölé a nyitott szakasz fölé az emeleten nagyobb, udvari ab-
lakkal megvilágított előtér került. Ezt a tágas érkezőt, ahonnan a korábbi épületrészek
folyosói és az új déli egység szobái egyaránt megközelíthetővé váltak, a hosszú barokk
északi szárny két utolsó árkádíves udvari nyílásának elbontása révén alakították ki.
Itt az emeleten öt szobából álló lakóegység jött létre.

A frissen emelt, délre eső nyugati szárnyal együtt – új osztófalak behúzásával –
mind a földszinten, mind az emeleten átépítették a hosszú barokk szárny hátsó he-
lyiségeit is. Mivel ettől kezdve a lovak szá-
mára megszűnt a széles udvari bejárat, a
mögötte lévő közlekedőteret az istálló felől
elfalazták, s egy észak-déli irányú osztófallal
két egységre bontották. Ugyanakkor a
hosszú udvari szárnyba eső, s az istálló elő-
teréből szabadon megközelíthető, előző ko-
csiszínt nyugat felől lezárták úgy, hogy ettől
kezdve ide csupán egy kisebb ajtón át lehe-
tett bejutni. Igaz, a funkciót átvette a déli
szárnyba helyezett, új kocsiszín.

*1850 után készült, késő klasszicista rács a
padláslépcső ablakán.*

Fotó: Malustyik Mariann, 2015

Az említett földszinti falak fölé az eme-
leten szintén válaszfalak kerültek. Ily
módon jöhetett létre például a ma is meg-
lévő XIX. század végi falazott kéménnyel ki-
alakított, ekkor még a mainál nagyobb, az
előtte lévő szobát is magába foglaló konyha.
Ami a további, kisebb beavatkozásokat illeti,
a nagyméretű északi utcai szoba kettéosz-
tása a földszint déli oldalán is megismétlő-
dött, a közékük felhúzott új válaszfalon
keresztül a szobák egymásból mégis átjárha-

tóak maradtak. A fal nyugati végén a mögötte lévő, akkori nagyméretű konyhai tüze-
lőszerkezettel összefüggésben kialakított magas fűtőnyílás arra utal, hogy mindkét
szoba sarkába kályhát állítottak. Ezeket a kapualjból önálló bejárattal megközelíthető
helyiségeket a XIX. század második felétől kezdve a személyzet használta.

Az új hátsó lépcső egyben a padlás fő megközelítését is szolgálta, s szolgálja mind
a mai napig. Az itteni előtérből a hátsó lépcső folytatásaként fából készített, 19. szá-
zadi lépcsőfokok vezetnek ahhoz a tetőtéri kőkeretes ajtóhoz, amely az esetleges tűz
terjedésének megakadályozása érdekében vaslemez nyílászáróval készült. A feljárom
késő klasszicista stílusú mellvédvárcsa szintén az 1850-es évekre keltezi az építkezést.

Megfigyelve a szép tetőszerkezetet, úgy tűnik, mintha a nyugati oldalon az emlí-
tett déli szakaszt, amely a mellette lévőkötől eltérő, jellegzetesen XIX. századi megol-

dást mutat, utólag kapcsolták volna hozzá az északi szárny eredetileg nyugat felé továbbfutó részéhez. Chernel Kálmán naplójából azonban egyértelműen kiderül, hogy 1880. július 26-án a környező épületekével együtt a Chernel-ház teteje is teljes mértékben leégett. A még augusztus folyamán újonnan készített, fa csapokkal hagyományos módon ácsolt, barokk hagyományok szerint épített fedélszéknél mutatózó formai változásokat ezek szerint csupán az egyes szárnyak fölötti padlásterék belső magasságai indokolják. A tűzvészt követő esőzések miatt az emeleti szobák padlóit és kifestését újonnan kellett készíteni. Néhány régi fénykép megőrizte ezek részleteit.²⁶

*Barokk formájú, ún. dült székes tetőszerkezet
1880-ból az északi szárny fölött.
Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015*

Szó esett már arról a kerti kijáratról, amelynek – eredetileg ugyan máshová, feltehetően a kora klasszicista lépcsőházba készült – szép kőkeretét szerencsére megőrizték az idők során. Az új épületszárny földszinti helyiségeinek megépítése, s ezzel együtt az istálló bejáratának szűkítése miatt nyílt lehetőség arra, hogy a barokk árkádives folyosó végén – a külső városfal áttörésével – egy kétkarú lépcsőn lejussanak az egykori várárokba. Az itt kialakított, meghitt belső kert, ahol ettől kezdve tavasztól őszig tartózkodtak, a természetet különösen kedvelő Chernel Kálmán nevéhez fűződik. Kőszegen és környékén híres volt rózsakertje, amelyhez üvegház is tartozott. Az egyik legkorábbi fennmaradt, XIX. századi fényképfelvételen jól látszik a közelmúltban kialakított kert a lépcsőfeljáróra ugyan már felkúszó repkénnyel, a karókra felfuttatott új rózsatövekkel és a még kicsiny tujákkal. Később ezek, a kerek kút melletti hársfával együtt óriásira nőttek s részesei lettek a családi legendáriumnak.

MODERNIZÁLÁS A XX. SZÁZAD ELEJÉN

Az épület tulajdonosa 1910-ben bekövetkezett haláláig Festetics Mária volt, aki kilenc évvel élte túl férjét, Chernel Kálmánt. Őket gyermekeik, Chernel István (1865–1922) és Sarolta (1868–1953) követték. István, a nemzetközi hírű, tudós ornitológus 1891-ben vette feleségül Rotth Dorát. 1822. évi elhunytát követően lánya, Chernel Márta és Sarolta húga örökölte. Sarolta és az ugyancsak hosszú életű báró Miske Kálmán régésszel (1860–1943) kötött házassága után, 1894-ben a Chernel utca 2. számú házba költözött, az 1920-as évektől azonban Ilona leányukkal együtt ők is itt éltek.²⁷ Az 1911 után Chernel Istvánék által kezdeményezett munkálatok

Chernel Márta 1894 karácsonyán. A nagyszalon déli részlete a könyvtárszoba ajtajával és a szélső utcai ablakkal (a család gyűjteményéből)

*A városárookban kialakított hátsó kert, a hozzá vezető lépcsővel 1900 előtt
(a család gyűjteményéből)*

elsősorban az épület belső csinosítását és modernizálását jelentették. Egyes emeleti helyiségeket megosztottak, lekicsinyítve például az északi szárny hátsó konyháját, a beforduló folyosó előtt még egy lakószobát nyertek. A konyha előbbre került. Új válaszfalak csak kevés helyen épültek, a földszinten lerekesztették az istálló eredeti funkciójában már nem használt hátsó szakaszát, ahová Chernel István könyvtár- és dolgozószobát álmodott. Tervét az I. világháború és fiának elvesztése miatt adta fel.²⁸

Valószínűleg ugyanekkor került sor annak a két illemhelynek a kialakítására is, amelyek az emeleti előtérből nyíltak. Létesítésükre azért is szükség lehetett, mert a Chernel utca 8. számú telek mögé eső, északi lakószárny folyosó végi, korábbi emeleti

Az utcai homlokzat részlete az 1940-es években (a család gyűjteményéből)

árnyékszéke ekkor már nem volt használatban. A mellékhelyiségek érdekében elbontották az itteni nagy lakószoba előtér felőli keleti falát, s helyére keskenyebb, de kettős falat húztak, amelyek közül a belsőt gerendavázzal erősítették meg.

A XX. század eleji modernizálás fő célja azonban a nyílászáró szerkezetek, burkolatok, stb. megújítása volt. Korabeli padlókból ugyan sajnos kevés maradt ránk, a ma meglévő ajtók, ablakok nagy része azonban ebből a periódusból származik. Egységes megoldású, két-, vagy egyszárnyú, tömör táblás szerkezetű, gömbben végződő, hosszú diópántokkal nyíló ajtók készültek, közülük a belső szobákban lévőkön több esetben fennmaradtak a csokros szalagdíszes, szecessziós jellegű zárcímerek és dobozzárhoz tartozó, kicsiny, elegáns rézkilincsek. Hasonló korúak a hajlított rézkilincsekkel készült ablakok is. A hosszú

északi szárnyban az egymásból átjárható szobák nyílástengelyét, a negyedik szobától nyugat felé, középre helyezték át.

A nyílászárókkal együtt a szobák többségébe új tapéta, illetve díszítőfestés készült. Az utcai szárny földszinti lakóhelyiségeit egyszerű díszítőfestéssel dekorálták, ennek gazdagabb változata került a hátsó kert felé néző nyugati szárny emeleti belső tereibe. Közülük sajnos csak a legújabb déli épületrész két szobájában maradt épen a közel-múltban feltárt, elegáns, szőnyegmintás festés.²⁹ Az utca felé néző és mögötte, az északi szárnyban sorakozó reprezentatív termeket tapétával vonták be. Arról, hogy ezek milyenek lehettek, ma már egyedül az archív fényképfelvételek tanúskodhatnak.

Korábban már említettük, hogy 1940-ben az emeleti sarokszobát újra tapétázták. A tapéta alatti magyar és idegen nyelvű újságokból származó lapok – ez már önmagában is érdekes – alatt, remélhetőleg nagy részben megőrződött a korábbi festés.

A megjegyzésből nyilvánvaló, hogy már korábban is volt itt tapéta, nyilván az összes utcai szobában, mint ahogyan ez néhány korábbi archív felvételen is látható. A restaurátorok tapéta maradványokat találtak az empire stílusú tükrök fa betétei mellett is. A tükrök ily módon történő, utólagos rögzítésére éppen a XX. század eleji tapétázás miatt lehetett szükség.³⁰

A lépcsőfeljáró homlokfalára 1944. április 30-án felhelyezett gipsz Madonna-dombormű a felirattal és a fém gyertyatartókkal együtt Chernel Márta, Schelver Györgyné 52. születésnapjára készült.³¹

Szecessziós stílusú zárócsap és ajtókilincs az 1910-es évekből. Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015

A kéziratos feljegyzés egy kis vázlatrajzzal, valamint az újabb magnófelvétel tájékoztat arról is, miképpen használták a helyiségeket 1945 előtt. Erről az időszakról szerencsére archív fényképfelvételek is tanúskodnak. A földszinten a kapualjból délre Miske Kálmánék szakácsnőjének kétszobás lakása nyílt (F2-F3), mögötte az udvar felé volt az 1954 után felosztott nagy konyha (F4). Pincéjükbe is innen lehetett lejutni. Jobbra a lépcsőfeljáró előterén át lehetett bemenni az ún. Múzeumba (F6), ahol Chernel István, amíg oda nem adta a Madártani Intézetnek, madár- és fészekgyűjteményét őrizte. Később vendégszobává alakult át. A konyha mögött, a külső falban még ma is megvan a kútház, ahol vizet vettek a főzéshez. Az udvar közepén egy nagy hársfa állt, a Chernel utca 12. számú ház tűzfala mellett, elkerítve csirkéket tartottak. Hátról, az udvarból nyílt a kocsiszín (F18-F19), mellette kocsislakás volt. (F17, F20-F21) Innen vezetett fölfelé a hátsó lépcső (F16-E16), a mellette lévő két budit (F15) az alkalmazottak használták. Már akkor a volt istálló (F23) szolgált fatárolóként. A folyosó végén faragott kapun át homokkő lépcső vezetett a városfalon túli kertbe, ahol egy kőpad is állt. A hosszú északi szárnyban hátról mosókonyha (F12) működött. Előtte húzódtott a hosszú présház (F10) egy óriási présrel, régóta nélkülözhetetlen eszköz a családi borkészítéshez. Innen közepén vezetett le a lépcső a ház sarkánál fekvő, ódon pincébe, amellyel kapcsolatban Schelver Dóra leginkább az ott tárolt almákra emlékezett. Az utcai szárnyhoz közel eső helyiségek (F7-F9) az inas számára voltak fenntartva.

Az emeletre vezető lépcsőnél még megvan a csengőhöz tartozó vezeték, amivel fentről is ki lehetett nyitni a lépcsőházi ajtót. A folyosó fala az udvar felé is zárt volt, csak ablakok nyíltak rajta. Mellettük szekrényekben és ládáknál tartós élelmiszereket, lisztet, lekvárokat, stb. tároltak. A kapualj fölötti előtérből (E5), ahol szarvasagancsokból készített ruhafogason vadászöltözékek, -táskák, -kalapok és sétabotok lógtak, közvetlenül az utcai nagyszalonba (E1) lehetett bemenni, ahonnan jobbra a könyv-

*Madonna a gyermekkel dombormű kovácsoltvas díszítéssel és gyertyatartókkal a lépcsőházban.
Fotó: B. Benkhard Lilla, 2015*

Chernel István 1900 előtt az utcai emeleti könyvtárszobában (a család gyűjteményéből)

Schelver család (a család gyűjteményéből)

tárterem (E3), balra a kisszalón (E6) nyílt. A tágas, udvarra néző ebédlőt (E4) az előtérből és a könyvtárból is meg lehetett közelíteni. Mennyezete 1928-ban beszakadt, ezt követően új ablakokat és tapétát kapott. Az épület sarokszobájából, a kisszalónból végig lehetett járni az északi szárnyat. Belőle nyílt a hálószoba (E7), ahonnan a gyerekszobába (E8) lehetett jutni. Ez hátulról a nevelőnő lakrészével (E9) is össze volt kötve. Utána a Chernel-Schelver család emeleti konyhája (E10) következett, majd még egy vendégszobát (E11) követően a nagymama, Rotth Dóra szobája (E12). A nyugati szárny emeletén Miske Kálmán lakott feleségével, Chernel Saroltával és lányukkal, Miske Ilonával. Ha jól értettem, inkább a délre eső helyiségeket használták, a többi a vendégeknek tartották fenn. A folyosóval szemközt lévő szalón (E21) mellett kapott helyet a könyvtár (E20), alkalmanként szintén vendégszoba, majd a háló (E19), a gyerekszoba (E18), végül a padláslépcsővel szomszédos nevelőnői lakrész (E17). A WC-k az előtérből (E15) nyíltak, ahonnan a padlásfeljáró is. Az északra beforduló folyosó sarkán kis teakonyhát (E13) működtettek.

1945 UTÁN

1945 áprilisában, közvetlenül az orosz csapatok bejövetele előtt Chernel Márta és férje, Schelver György két kamasz lányukkal, Mariettával és Dórával Ausztriába menekültek. Kevés holmit vihettek magukkal, az értékes berendezés, a könyvek, festmények, ötvöstárgyak, stb. legnagyobb része a házban maradt. Menet közben addigra már biztosan rengeteg minden eltűnt, amíg 1946-ban részletesen összeírták a ládákbá csomagolt használati eszközöket. A kőszegi múzeum alapítója, a becsületes Visnya Aladár a fosztogatók elől igyekezett megmenteni a család értékes kincseit. A bútorok egy része dr. Smidt Lajos gyűjtőhöz került, ma a nevét viselő szombathelyi múzeum tulajdona. A fele részben tulajdonos Chernel Márta férjével – a lakóépület és a szőlőtulajdon másik fele akkor már két lánya nevében szerepelt – 1947 elején külföldről kérvényezte ugyan az ingatlanok visszaadását, az elutasító döntés azonban nagyon hamar, már áprilisában megszületett.³²

Az 1952-ben bekövetkezett államosítás után az épületbe 11 lakás került.³³ 1954-ben a budapesti Városépítési Tervező Vállalat (VÁTI) felmérési és helyreállítási tervdokumentációt készített. Ekkor az épületben már 14 szükséglakás volt 6 konyhával és 3 közös WC-vel, fürdőszoba nélkül. Az épület története szempontjából különösen értékesek a felmérési rajzok, hiszen ezeken még a jelentősebb átalakításoknál korábbi részleteket is mutató történeti állapottal lehet találkozni.³⁴

A szükséglakások kialakítását nyilván sűrű feladatnak tartották, ezért bizonyos belső átalakításokat, felosztásokat már az 1950-es években elvégeztek. Felhívó az utcai nagyszalón feldarabolása, amelynek díszes ablaka mögé ráadásul 1969-ben fürdőszobát építettek. Gyökeres bontásokra azonban szerencsére sem akkor, sem később nem került sor. A tervezett nagyobb műemléki felújítás, némi módosítással kb. 10 évet váratott magára, mert a kivitelezés csupán 1966-ra fejeződött be. Alapos

*Az egykori kert maradványa az épületből levezető lépcsővel 1959-ben
(a család gyűjteményéből)*

*1954. évi felmérés az északi szárny udvari homlokzatáról.
Rajz: Riedlmayer Gyula, Lombár Pál (VÁTI). Forster Központ, Tervtár*

szemrevételezés után nem kétséges, hogy a munkálatok során az 1954. évi terveket vették alapul. A külső megjelenés szempontjából – megfelelően az utcaihoz –, az udvari homlokzatokon is a barokk állapot visszaállítására törekedtek, kibontva az eredetileg árkádiveket, s hasonló korú, hóbörcsös vakolattal látva el a falfelületeket. Nem készültek el a Chernel utca 8. telke felé néző kis, osztás nélküli földszintes ablakok, amivel az épület csak nyert. Itt ugyanis még ma is létezik az a bádofedésű toldalék, amely lezárta a korábbi átjárót a két épület között. Igen szomorú viszont, hogy teljes mértékben eltűnt a virágzó belső Chernel-kert. A vár felújításával párhuzamosan a Chernel utca 10-12. számú házak mögötti városárkot kitisztították, s összefüggő füves területté, később játszótérre alakították át. Az 1954. évi terv még meghagyta volna a kerti lépcsőt, amit a későbbiekben mégis elbontottak, s a hátsó szép kőkeretes ajtóból kivezető lejáratot terméskövel falazták be.

A város több ízben foglalkozott a gondolattal, hogy korszerűsítéssel egybekötve újítja fel az értékes épületet, erre azonban mindeddig nem került sor. A tizenöt, részben komfort nélküli lakást tartalmazó épületet a kőszegi önkormányzat kérésére 1993-ban vette át a Kincstári Vagyoni Igazgatóság. Amikor 1997-ben először a külső utcai homlokzat, két évvel később pedig az udvariak kutatását kérték tőlünk, reménykedtünk a gyors folytatásban és abban, hogy sikerül méltó funkciót találni az épület számára. Egyedül az utcai homlokzat készült el 2001-ben.³⁵

Most újból van ok reménykedni abban, hogy a nagy múltú lakóház a kőszegiek és az ide látogatók számára egyaránt méltó szellemi tartalommal és a részletekre is figyelő szakértelemmel, gondos helyreállítással nyeri vissza egykori fényét. Ebben – az értékes falfestéseket is tartalmazó utcai emeleti szobák reprezentatív bemutatásával – fontos szerepet játszhat az egykor itt élő, országos hírű tudósokra és családjaikra való emlékezés is.

JEGYZETEK

- 1 Részlet Herman Ottó naplójából, 1899. A szövegrészletet közli CSABA József: Adatok Herman Ottó és a kőszegi Chernel-család kapcsolataihoz. *Vasi Szemle* 1980. XXXIV/1. 604.
- 2 A dolgozat elkészítését az OTKA K 109323 számú programja: „Műemléki topográfiai kutatások Kőszegen és Tokaj-hegyalján” támogatta. A 2006-ban, egy helyszíni épületbejárás alkalmával készült magnófelvételt elsősorban Schelver Dóra lányának, Döry Mariettának köszönöm, másodsorban Bokányi Péter kőszegi irodalomtörténésznek, aki közvetítette számomra. Újabbán átadott családi fényképek és történetek miatt külön hálás vagyok Döry Mariettának.
- 3 Az előkészítés korán megindult. B. Benkhard Lilla: Kőszeg, Chernel utca 10. Kutatási elődokumentáció, 1989. Kézirat, Forster Központ, Tervtár, ltsz. 25618; Említett kutatásokat a tulajdonos Kincstári Vagyonügynökség, majd jogutódja, az MNV Zrt. megbízásából munkahelyi (ÁMRK-KÖH, Forster Központ) feladatként, régészként illetve művészettörténészként kolléganőmmel együtt végeztük: B. Benkhard Lilla – Mentényi Klára: Chernel utca 10. Homlokzati kutatás, dokumentáció 1997. Kézirat, Forster Központ, Tervtár, ltsz. 37953; B. Benkhard Lilla – Mentényi Klára: Chernel utca 10. sz. lakóépület belső udvari homlokzatainak és más közösségi tereinek tudományos dokumentációja, 1999. Kézirat, Forster Központ, Tervtár ltsz. 37952; [B. Benkhard

- Lilla közreműködésével] Mentényi Klára: Kőszeg, Chernel utca 10. Belső terek kutatása, dokumentáció 2015. Kézirat, Forster Központ, Tervtár, leltározás alatt
- 4 BARISKA István: Erődítési munkálatok Kőszeg városfalain a 16. században, Vasi Szemle XXXVI. 1982. 254-255.; B. BENKHARD Lilla: A községi védműrendszer. In: Kőszeg 2000. Egy szabad királyi város jubileumára. Kőszeg, 2000. 52-53.
 - 5 MNL VaML KFL Kőszeg Város Telekkönyvi Hivatalának iratai. Telekkönyvek. Statt Günß Grundbuch, 1570
 - 6 B. BENKHARD Lilla - MENTÉNYI Klára: Kőszeg, Chernel utca 10. In: Összefoglaló jelentések a 2000. év műemléki kutatásairól. Műemlékvédelmi Szemle 2001, 227-228.
 - 7 A 2006-ban készült magnófelvételen (lásd a 2. jegyzetet) Schelver Dóra prэшáznak nevezi a nagy, három ablakos földszinti helyiséget, ahonnan akkor még egyenes vonalú pincelépcső vezetett az északi épület utcáig előrenyúló pincéjébe.
 - 8 MNL VaML KFL Kőszeg város adóhivatalának iratai. Adókvetések: 1625 (Kö 57), 1626 (Kö 58), 1631 (Kö 59), Bordézsma-jegyzék: 1643 (Kö 225), Adókvetések: 1644 (Kö 61), Hadiadó: 1648 (Kö 60), Gabonadézsma-jegyzék: 1650 (Kö 360), 1656 (Kö 364), Adókvetések: 1661 (Kö 68), Hadiadó: 1663 (Kö65). Bálint deákot ezen a helyen 1648-ban említik a jegyzékek, Tobias Schmidt német tanítót 1663-ban.
 - 9 MNL VaML KFL Kőszeg város adóhivatalának iratai. Steuer Register:1669 (Kö 66), Hadiadó: 1671 (Kö 67), Adókvetések: 1675 (Kö 68), Házadó-jegyzék: 1684 (Kö 71), Gabonadézsma-jegyzék: 1687 (Kö 380), Bordézsma-jegyzék: 1692 (Kö 224); Kőszeg város választott polgárságának iratai. Ülésjegyzőkönyvek 1659-1663. 1660. június 1., 1665-1669. 1667. június 11.; Evangélikus egyház levéltára, Kőszeg. Iratok 1650-1675. 1670. január 5. német egyház számadásai; SZIGETI Kilián: Régi magyar orgonák. Kőszeg. Budapest, 1974. 10.
 - 10 Johann Karl Olisser 1695-ben jelenik meg először az adójegyzékekben. MNL VaML KFL Kőszeg város adóhivatalának iratai: Adókvetések: 1695 (Kö 74). Két év múlva ugyanitt városbíróként tartják számon. 1697 (Kö 14). Chernel Kálmán alapvető munkájában: CHERNEL Kálmán: Kőszeg szabad királyi város jelene és múltja I. Szombathely, 1877. 131. Olisser Károlyt 1696-ban sorolja fel a községi bírák között.
 - 11 MNL VaML KFL Protocollum Fassionum V/3 p. Bevallások 1717-1721. 1719. június 19.; VaML KFL Kőszeg város választott polgárságának iratai. Ülésjegyzőkönyvek 1715-1719. 1719. június 9.; MNLVaML KFL Acta Miscellanea, 1713-1721. 1719. június 29.; MNLVaML KFL Acta Miscellanea, 1722-1726. 1722. augusztus 5.; MNLVaML KFL Kőszeg város választott polgárságának és tanácsának iratai. Ülésjegyzőkönyvek 1720-1725. 1723 január 26. 357-358.
 - 12 MNL VaML KFL Kőszeg város adóhivatalának iratai. Adókvetések: 1742 (Kö 109)
 - 13 MNL VaML KFL Kőszeg város választott polgárságának iratai. Ülésjegyzőkönyvek 1766-1767. 1766. május 16. 237-238., 1766. május 24. 262., 1766. június 14. 292.; CHERNEL Kálmán: Kőszeg szabad királyi város jelene és múltja II. Szombathely, 1878. 238-239.; MNLVaML KFL Suhajda Lajos levéltári regesztái, Titkos Levéltár, 166. Cédulák, 1. doboz
 - 14 MNL VaML KFL Kőszeg város választott polgárságának iratai. Ülésjegyzőkönyvek 1766-1767. 1766. december 16. 590., 1767. január 5. 650-651., 1767. január 19. 659-660, 666-667. Sajnos egyelőre az épület tervrajzai sem ebből az időszakból, sem a későbbekre vonatkozóan nem kerültek elő.
 - 15 A kéziratrét és a vele együtt átadott, 1975-ből származó, az emeleti szobabeosztást mutató vázlatért ugyancsak Döry Mariettának, s mint közvetítőnek, Bokányi Péternek tartozom köszönettel.
 - 16 Bán Beatrix – Nagy Éva: Kőszeg, Chernel utca 10. Festő-restaurátori szondázó, fallkép-kutatási dokumentáció, 2015. Kézirat, Forster Központ, Tervtár, leltározás alatt
 - 17 Lásd a 14. jegyzetet
 - 18 Az idézetet lásd MNL VaML KFL Kőszeg város választott polgárságának iratai. Ülésjegyzőkönyvek 1777. 1777. június 13-14-15. 74.; CHERNEL Kálmán i.m. 1878. 241.; VECSEY Lajos: A községi róm[ai] kat[olikus] Kelcz-Adelffy árvaház története 1741-1941. Szombathely, 1943. 43.
 - 19 Kelcz József haláláról szóló gyászjelentést lásd: MNL Festetics család levéltára. Festetics család tolnai ága P234 54.d. Memorabilia, Fasc. A. No 2-58. 317-318 fol.; MNLVaML KFL Kőszeg város

- választott polgárságának és tanácsának iratai. Ülésjegyzőkönyvek 1802. 1802. december 20. 605. (Annex Pag. 2766); CHERNEL i.m. II. 1878. 247.
- 20 MNL VaML KFL Kőszeg város választott polgárságának iratai. Ülésjegyzőkönyvek 1803. szeptember 15-december 16. (429, 435, 436, 470, 506-507, 517-518, 575, 590-592) és 1804. január 30 – május 22. között (57-58, 73, 79, 84, 85, 90-91, 93, 100-101, 103, 104-108, 234, 281.
- 21 Lásd a 16. jegyzetet. A tükörkeretek restaurátori szondázó kutatását lásd az épület történeti faszerkezetéről készült dokumentációban. Bottyán Nikó: Kőszeg, Chernel utca 10. fa-restaurátori kutatási dokumentáció, 2015. Kézirat, Forster Központ, Tervtár, leltározás alatt
- 22 A visszaemlékezéssel kapcsolatban lásd a 2. jegyzetet. Az empire stílusú bútorokat említi Géber Antal: Magyar gyűjtők című kéziratának II. kötete is Chernel Istvánra vonatkozó fejezetnél, 113. Szépművészeti Múzeum, Könyvtár; Festetics Imréről és úttörő jellegű tudományos munkásságáról, amelyet a juhtenyésztés akkori legmodernebb gyakorlatát saját birtokán alkalmazva, abból kiindulva a genetika területén ért el: SZABÓ T. Attila: Festetics Imre (1764–1847). Vasi Szemle XLV. 1991. 91-97.; Genetikai eredményeiről legújabbban: http://criticalbiomass.blog.hu/2014/01/24/festetics_imre_a_genetika_nagyapja. Utolsó letöltés: 2015-09-13
- 23 KAPOSÍ Zoltán: Gróf Festetics Imre birtokai és gazdálkodása a 19. század első harmadában. LVI. Georgikon Napok, 2014. Pannon Egyetem Georgikon kar, konferencia Festetics Imre születésének 250. évfordulójára. http://napok.georgikon.hu/cikkadatbazis/cikkek-2012/doc_view/211-dr-kaposi-zoltan-grof-festetics-imre-birtokai-es-gazdalkodasa-a-xix-szazad-első-harmadában. 512-513. (511-523) Utolsó letöltés: 2015-09-13.; Gróf Festetics Imre emléktábláját a Pannon Tudományegyetem keszthelyi Georgikon Mezőgazdaság-tudományi Kara helyezte a homlokzatra 1997-ben.
- 24 SZABÓ Dezső: A herceg Festetics-család története. Budapest, 1928. 145.; SZABÓ T. i. m. 1991. 91.; KAPOSÍ i.m. 2014. 521.; CHERNEL Kálmán: Életpályám története. Kőszeg és Vidéke, VI. évf. 8. sz. 1886. február 21. 1-2.; 1886. Uő. Uo. VI. évf. 14. sz. 1886. április 4. 1-2.; Uő. Uo. VI. évf. 15. sz. 1886. április 11.; PALATINUS József: A chernelházi Chernel család. Vasvármegyei nemes családok története. I. Szombathely, 1911. 152-154.; SZINNYEI József Chernel Kálmánról írt szócikke. In: Magyar írók élete és munkái II. 1892. 36-37.; BARISKA István: Esetvonások Chernel Kálmán portréjához. Vasi Szemle XLII. 1988. 555-566.; FARAGÓ Sándor: Lélekkel teljesített hivatás. Chernelházi Chernel István naplója 1914–1922. II. Sopron, 2015. 38–40.
- 25 SZÖVÉNYI István: Képek a dualizmus kori Kőszeg történetéből Chernel Kálmán naplói alapján. Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője 4. 1966-1970. Szombathely, 1973. 382. (371-396), Uő. korábban ugyanezen a címen, az első részben: Vasi Szemle XXII. 1968. 576 (567-579); Chernel Kálmán naplójának – a Pannonhalmi Főapátság Levéltárában őrzött – kézirata (107/4, 111/3-4, 113/1, továbbá 123/4-124/4) alapján Söptei Imre községi történész-levéltáros jóvoltából megismert adatok, amelyeket ezúton is köszönök neki.; MNL VaML KFL Népeség összeírás 1848 (Kő 52/2)
- 26 Chernel Kálmán napló kézirata i.m. (123/4-124/4). Lásd az előző jegyzetet
- 27 FARAGÓ Sándor: Lélekkel teljesített hivatás. Chernelházi Chernel István naplója 1914–1922. II. Sopron, 2015. 18-19, 27-51; MNL VaML KFL A Chernel-Schelver család iratai, 1946–1947.; Az akkor 13. (Chernel utca 10.) és 17. (Chernel utca 2.) számú belvárosi ingatlan tulajdonosi adatai: Söptei Imre: Adatgyűjtés a készülő községi topográfia számára. Kézirat, 2007. 32-33. Köszönet a szerzőnek, hogy kézirátát használhattam.
- 28 Lásd a 2. és a 15. jegyzetet
- 29 Lásd a 16. jegyzetet
- 30 Lásd a 21. jegyzetet
- 31 A ház mindenkori lakói később is tisztelték a Mária-domborművet, gyakran helyeztek el virágokat körülötte. Schelver Dóra 2006-ban a magnófelvételen beszélget erről egy ott élő férfivel. Lásd a 2. és 15. jegyzetet
- 32 MNL VaML KFL Államosítási iratok, Chernel u. 10.
- 33 MNL VaML KFL Államosítási iratok, Chernel utca 10. Leltár, 1952
- 34 A munkát Riedelmayer Gyula építész irányította. Forster Központ, Tervtár ltsz. 4274, 12301
- 35 Lásd a 3. jegyzetet. A homlokzat felújítás tervezője 2000-ben az azóta elhunyt Németh István volt.

*Chernel Márta és Schelver György esküvője. Az ifjú pár mögött özv. Chernel Istvánné
(a család gyűjteményéből)*

Esküvői csoportkép 1925-ben a Chernel-ház udvarán (a család gyűjteményéből)

SCHELVER MARIETTA¹

Kirándulás:

Szombathely–Kőszeg–Chernelháza

1970. SZEPTEMBER 21–22.

Főnökömmel, Dr. Hardo Brücknerrel és feleségével, Irmgarddal már egy hónapja terveztük, hogy valamelyik hétvégén teszünk egy kirándulást Kőszegre, ez azonban mindeddig különféle akadályokba ütközött. Most végre eljött az idő. Dr. Brückner úgy rendelkezett, hogy ne saját kocsival utazzunk, hanem tartson velünk Herr Jahn, egy kedves, fiatal sofőr is, aki saját BMW-jén elvisz minket. Brückner lefoglaltatta a hotelszobákat is. Mivel korán sötétedett, szerettünk volna minél hamarabb útnak indulni. 20-án, pénteken reggel el kellett mennem a fogorvoshoz, mivel még kedden a jobb felső bölcsességfogamból letört egy darab. Ebusch vitt el hozzám. A fogorvos kihúzta a fogamat. Ezután fodrászhoz mentem, majd rendeltem két örökzöld koszorút Krimi² és Öi³ sírjára egy Margit körüti virágkereskedésből. Délutánra mindent elrendeztem, Ebusch⁴ elhozta a koszorúkat, este becsomagoltam, Chimpyt⁵ korán lefektettem. Ebusch ezután még részt vett egy munkahelyi grillpartin, ahol a nők hagyományosan dirndlibe öltöztek. Én lemondtam a partit, mert a fogfájás miatt nem igazán volt kedvem elmenni, és különben is szerettem volna korán lefeküdni. Annyira korán mégsem sikerült, hiszen, mire megpuoltam a saját, Ebusch és Chimpy cipőjét, és elrendeztem ezt-azt, már este 11 volt. Majdnem el is aludtam, amikor fél 12-kor Ebusch felhívott, hogy megkérdezze, hogy vagyok. Úgy gondolta, még biztosan pakolgotok. Meg tudtam volna fojtani! Ebusch végül 1 óra körül jött haza.

21-én, szombaton negyed 7-kor keltünk. Herr Jahn fél 8-kor jött értünk, aztán Brücknerékhez mentünk. Én átültem Herr Brückner Karmann Ghiájába, míg Frau Brückner Ebusch-sal és Chimpy-vel Herr Jahn autójába szálltak be. Sajnos az időjárás nem volt éppen kedvező. Eddig egész jó idő volt, nem túl hideg, szeles, de legalább száraz. Most olyan köd volt, hogy alig lehetett látni, így nem is haladtunk valami gyorsan. Mire kiértünk a Bakonyból, a köd eloszlott, de így sem volt sokkal jobb. 11 órakor érkezünk meg Szombathelyre. Kérdezősködtünk, merre van a Hotel Isis, ahol szállást foglaltunk. A modern, magas épület a Thököly Imre utcában található: a Püspöki Palota és a Megyeháza közt megy el a villamos, a sínek mentén balra kell fordulni, majd a második utcánál megint balra. Először is a csomagokat szeretjük volna felvinni a szobáinkba, de az egyik lift egyáltalán nem működött, a másik sem mindig, aztán végre mégis jött, de belül tiszta mocsok volt. Semmi gond. Felfrissítettük magunkat, majd lementünk az étterembe, hogy igyunk egy kávét. A mi szobánkban két ágy volt és egy kihúzható fotelágy, innen nyílt egy fürdőszoba toalettal.

Kávé után azonnal továbbutaztunk Kőszegre. A vasútnál most nem lehet balra, a Király út (vagy Rákóczi F. út) felé kanyarodni, mert útépítés van. Tehát egyenesen továbbhajtottunk a Czeke-gyár irányába, a síneken keresztül, majd ismét balra és megint balra a kórház mellett. Mellette a kertészet még mindig megvan. Aztán egy hídon át továbbmentünk a Marhavásártér felé, ahol a sövényel bekerített sportpálya szélén a Szent Lénárd-kápolna bújik meg a fák közt. A kis, háromszögletű téren játszótér. Aztán balra fordultunk a sétányra vezető utcára, így jutottunk el a Fő térre. Először itt, a Lauringer-ház előtt álltunk meg a kocsival, de odajött egy nagyon barátságos hölgy, és németül azt javasolta, inkább kissé fentebb parkoljunk; az ő osztrák rokonai ugyanis nemrég ugyanitt parkoltak, és büntetést kellett fizetniük. Tehát arébb álltunk meg a kocsikkal. A Lauringer-házon felirat hirdeti: „Gépi kötést vállal Lauringer Elekné”. Tovább sétáltunk a Városház utcán a Hősök tornya alatt a Jurisics térre. Nem csak az utca felől néztük meg a házakat, hanem egy-két belső udvarba is benéztünk vagy legalább belestünk a kapubejárón. Megmutattam a sikátort, amit mindkét oldalról rácsok zárnak el. A Városház homlokzatán a címerek közötti két kerek képkeretben, melyek tavaly még üresek voltak, most két, paszellszínű festmény foglal helyet: a Patrona Hungariae és Szent István.

A vele szemben álló stukkódíszes ház meglehetősen lerobbant állapotban van. A Szovják-házon fent két ablak között egy kis négyszögletes, gótikus ablakocska látható. A gótikus kapuív részben az utca magasságával van egy szinten. Ezután betértünk a Szent Imre-templomba. A korábbi főoltárkép, a Mária látogatása most a jobb oldalfalon függ, minden más változatlan. Ezután átmentünk a Szent Jakab-templomba, ahol ugyanolyan tömjénillat áradt, mint mindig. A Xavéri Szent Ferenc-kápolnában áll a dédanyánk kicsiny padja. A sekrestye ajtaja fölött egy új, nagy szentkép függ. A hátsó oldaloltnál még mindig ott áll a Prágai Kis Jézus, alatta egy kis táblácska, most nem jut eszembe a szövege, de minden bizonnyal Schreiner Mitzi meglehetősen rossz németesgű stílusában íródott. A templom előtt jobbra, a bejárat melletti csipkebokor mára szép nagy fává növekedett. Felsétáltunk a járda nélküli, öreg, macskaköves Chernel utcán. A házak mind meglehetősen elhanyagoltnak látszottak. A Csiszár-ház melletti házat az utcasarkon azonban állványok veszik körül, úgy néz ki, felújítják.

Előtte (az egykori Chernel-palotában *szerk.*) nagy, nyitott kapu, a fa néhol megkarcolódott, talán nem ártana újracsiszolni. A kapuszárnyon felirat áll: „Kiss Gyula, bérfűrészelő”. Felmentünk az oldalsó lépcsőjén. A múzeumhoz⁶ vezető ajtót befalazták. A lépcső és a folyosó közti rácsos ajtó még megvan, csakúgy, mint a Mária-dombozmű, előtte egy váza virággal. Beléptünk az előszobába. A szalon és az ebédlő felé vezető oldalon deszkafal, rajta ruhaakasztók és egy tükör, és a „kamara” ajtaja is innen nyílik. A konyhaajtó és a kis vendégszoba befalazott ajtaja között valami ládika állt. A ládikát egy drapp-kék-sárga-fehér mintás torontáli terítő fedte, amely annak idején az étkezőasztalt díszítette. Végimentünk az árkádos folyosón, ahonnan ráláttunk a Csiszár-házra. Ott, ahol korábban a toalett volt, most két, kisebb ajtó van, mögöttük feltehetően egy-egy toalett. A hozzájuk vezető kis átjáró azonban egy külön fallal el van kerítve. A hátsó lépcsőn mentünk le. A lépcső alatti átjárót beépítették. A lép-

cső előtti térből egy ajtó vezet egy raktárhelyiségbe, ahol a kocsiszín is helyet kapott. A kocsiszín nagykapuját is beépítették. Az átjáró túlsó végén áll a „bérfürész”. Átbortorkáltunk oda az istállóból. Az alagút-elágazásokat beépítették – odabent valószínűleg fel vannak osztva, és mindegyiknek van egy ajtaja hátrafele is. A kerti lépcsőhöz vezető ajtónál most egy farakás áll. A volt cselédszoba és a mosókonyha alkotja most a nappalit. A présházhoz vezető ajtó nyitva volt, de a pincelépcsőtől egészen balra szintén van egy fal, amellyel a présházat külön lakássá alakították. A pincelépcső fordulójából egy zseblámpával a pincébe is belestünk. Az udvarból eltűnt a kút. A nagy konyhából két ajtó vezet az udvarra; a kapualjba vezető ajtókat befalazták. Néhány iskolás gyereken kívül senkit sem láttunk a környéken. Brückneréket egészen megrendítette a házak külseje és állapota. Legutoljára a szomszéd ház udvarát néztük meg, illetve Rose néni udvarát, aki itt lakott. Az utolsó előtti házat lebontották. Az utca két oldalán álló sarokházak megvannak, de a mellettük állókat lebontották, hogy a várárkot és a várfalat teljesen szabaddá tegyék. Végigsétáltunk a Fő téren és elértünk a Várkörre. A sarkon, a volt Schirhuber vendéglő épületében van egy ajándékbolt, ahol mindenféle szuveníreket lehet kapni. Vettem ott magamnak egy kőszeges kalaptűt, Chimpynek pedig egy piros-zöldre festett, „Köszeg” feliratú, kis bugylibicskát. A Kulacsban ettünk, a Várkör túloldalán. Jó volt az étel, és bort is ittunk, de nagy bánatomra cékla nem szerepelt az étlapon. Zöldségest sem találtam sehol. Ebéd után tovább sétáltunk a Várkörön. A drogéria és a Kirchknopf között mindkét házat lebontották, talán azért, hogy jól látsszon és megközelíthető legyen köztük egy kerek torony.

A kolostor előtti téren valamilyen emlékmű áll. A kolostort rózsaszínűre festették. A zsinagóga nagyon romos állapotban van. Vele szemben a házat lebontották, így láthatóvá vált a táblaház hosszú oldalhomlokzata; az épületet felújították, de a falakat olajzöldre, az ablakkereteket pedig tojássárgára mázolták. Ugyanolyan kevésbé tettsett, mint a sötétvörös Városháza; ilyen erős színeket régebben sohasem használtak. Befordultunk a Rajnis utcára; a vár melletti fal eltűnt, a jegenyefák már magasra nőttek. Ezután bementünk a Várba. A külső várudvarban Jurisics szobra áll, a bal kéz felőli földszintes épületben egy turisztaszálló kapott helyet, jobb kéz felől pedig a városi fürdő. A belső várudvarban bal felől egy ajtó vezet közvetlenül a gótikus ablakkerekekkel díszített, néhai kápolnába; onnan egy új lépcső vezet fel az üvegezett, árkádos folyosóra. Erről a folyosóról nyílnak a díszteremként működő Lovagterem gyönyörű, reneszánsz-gótikus ablakai. Az ajtók nyitva álltak, így láthattuk, hogy a színpadon épp egy bábjáték próbája zajlik. Ezután ismét lementünk, és a belső kapualjából nyíló múzeumba néztünk be. Egy díszes belső ajtó vezetett a folyosóra, ahol a látogatóknak filcpapucsot kellett húzniuk a cipőjükre. Annyi látnivaló van a múzeumban, hogy nem is tudtam mindent felfogni, megjegyezni! Elsőként Miske Kálmán bácsi festett portréja fogadott minket. És mennyi minden van még ott! Régi képek, iratok, fegyverek, kőszegi kézművesek és manufaktúrák termékei, a tőr, amellyel Hörmann megnyúzták, a Szőlő Jövésnek Könyve, amelybe a borászati feljegyzések kerültek akvarellekkel illusztrálva, a legújabb rajzok Bechtold István aláírásával. Egy régi bo-

roshordót egy Noé bárkáját ábrázoló domborfaragás díszít, két borosüvegen „Chernel Kálmán termelése” címke áll. Egy üveglap alatt Chernel dédapa⁷ kézírásával a Jurisics-sírbolt megnyitására szóló rendelkezése olvasható. Bútorok, köztük a városi tanács félkör alakú nagy asztala. Egy ösöreg kis zongora áll egy ablakfülkében, melynek függönye ugyanabból az anyagból készült, mint amelyet pár évvel ezelőtt a kőszegi Liszt-szoba számára szöttek Weimarban. Énekegyüttesek és koncertek programfüzetei stb., különféle kerámia- és cserépedények vitrinben, köztük egy sárga és kék virágokkal áttört korsó, belül pedig egy egyszerű agyagkorsó; ezek vajon nem a mieink voltak? Egy fából faragott kulacs is nagyon ismerős volt nekem. Az egyik vitrinben felismertem két-három magyar díszkardot is, a türkizes, oroszlánfejes kardokat piros és zöld bársonytokban; ezek szintén a mieink voltak. Az egyik falon Chernel Kálmán és felesége, Festetics Mária Hanély által festett arcképei függenek. Egy kis folyosón portréfotókat állítottak ki, közülük az egyik Prof. Visnya Aladárt ábrázolja fiatal korában, egy másik pedig Herman Ottót, aki előtt Krimi félig támaszkodva fekszik, mellettük pedig Madarász és más ornitológusok foglalnak helyet. Ez a kis folyosó, ahol egy Kőszeg ostromát ábrázoló nagy olajfestmény is látható, amely már korábban is a múzeumban volt, vezet abba a két terembe, ahol az 1918-19-es Tanácsköztársaság és a II. világháborús ellenállás dokumentumait és emléktárgyait állították ki. Az egyik vitrinben egy portré Kiss János altábornagyot ábrázolja a kardjával és a kitüntetésekkel. A folyosón egy idősebb, kopasz férfi ült kék munkásruhában és olvasott; ő volt a teremőr. Meghallotta, mi mindent mesélek Brückneréknek, és hogy milyen jól értesült vagyok, így óvatosan megkérdezte Jahntól, ki vagyok, de ő nem tudott erre pontos választ adni. Így, amikor ismét elmentem mellette, odajött hozzám és megkérdezte, nem egy „Schelver bárónő” vagyok-e véletlenül, amit nem is nagyon tudtam volna letagadni. A mi kedves könyvkereskedőnk, Róth Jenő volt az! Mindketten nagyon örültünk a találkozásnak, ő lelkesen érdeklődött a családom felől, és kérte, adjam át üdvözlését és kézcsókjait. Összement már és szemüveget hord, de ezen kívül semmit sem változott – viszont már 65 éves! Mikor megkérdeztem, hogy van, csak ennyit válaszolt: „Na hiszen, látja, mivel foglalkozom most!” A termeket összekötő folyosón sok régi fénykép látható Kőszegről, valamint régi, háború előtti képeslapok, amiket ő hozott. Sajnos azt elfelejtettem megkérdezni tőle, hogy vannak a rokonai. Ezután elhagytuk a várat, és a Rajnits utcán felmentünk a Várkörre, ott aztán balra fordulva sétáltunk a kertünkig.

A kert valamivel zöldebbnek látszik, mint korábban; azt a részt, ahol a palánk a hátsó ajtóhoz vezet, beültették bokrokkal. Ott, ahol a Hunyady János utca (vagy Szent Imre herceg utca) a Szluha-kertbe torkollik, lebontották a fal egy részét, sőt, a burkolat egy részét is, így most téglá- és kötörmelék hever ott szanaszét. A krump-lispince ajtaját is fémajtóra cserélték. A Szluha-házat teljesen elcsúfították sötétszürke vakolattal. Elmentünk a Strucba, ami egy szálloda a földszintjén egy modern kávéházzal, felfrissítettük magunkat egy kávéval, Chimpy és Herr Jahn pedig gesztenyepürét evett. Azután autóra ültünk. Az Árpád téri leánygimnáziumot kukoricásárgára vakolták. Ja, és az evangélikus templom előtti házat, ami az evangélikus óvoda mellett

állt, szintén lebontották, így láthatóvá vált a templom. Elkocsikáztunk a Királyvölgyhöz – persze nem messzire, csak addig a pontig, ahol maga a völgy kezdődik. A jobbra vezető út aszfaltozott. Áthaladtunk a Szigeten, és megkerültük a Sörkertet Rőt irányába. A posztógyárat sok lámpa világította meg. A Kálvária-templom mellett egy adóantenna áll, nem messze tőle húzódik végig a drótkerítéses határsáv a hegyoldalon. Természetesen ő is állt az úton, aki fel akart tartóztatni, de Brückner (ő ment elől, mellette én navigáltam) továbbhajtott, mire az ő azonnal az örkunyhóba futott és telefonált. Klausen-Hügelnél megfordultunk és visszajöttünk. A sörgyár már nem áll, de a Trianoni kereszt még mindig megvan. Elhajtottunk a kaszárnya mellett, amely ma Kiss János nevét viseli. A Schönfeld-ház borzasztóan lerobbant állapotban van, a régi, vasúti gyermekotthont viszont szépen felújították. A volt katonaiskola épületében most gyógypedagógiai iskolaotthon működik. Elhagytuk a Széchenyi sétányt, a Müller'schen fűrésztelepet, a Stipkovits-malmot és a Gyöngyös utcát, majd a Várkörön át a Rajnis utcához érkeztünk. Annak a háznak a pincéjében, ahol egykor dr. Bayer lakott, egy borozót alakítottak ki, ahol kőszegi borokat mérnek: ez volt az úticélunk. Az emberek hosszú faasztaloknál, fapadokon ültek. Közvetlenül a lépcső mellett van az italmérő pult. A lámpaernyők lakkozott szőlővesszőből készültek: nagyon eredeti! Tehát letelepedtünk, és ittunk egy kőszegi vörösborból készült, könnyű fröccsöt, ami egész jó volt. Sok öreg bácsi ült körülöttünk, kedves, öreg kőszegiek, barátságosak és illedelmesek voltak. Egyikük egyszerűen odajött az asztalunkhoz és beszélgetésbe elegyedett velünk, Chimpyvel németül, pardon, kőszegiül. A pultnál szintén sokan álltak; egyikük az a szakállas férfi volt, akit tavaly lefényképeztünk a vizslával és a sólyommal. Több mint bizonyos voltam benne, hogy Bechtold István az, aki Ördit⁸ is ismerte, és aki az egyik fényképén is rajta van Krimi sírjánál, csak ott még szakáll nélkül. Ördi azt írta róla, hogy az Ornitológiai Intézet levelező tagja, vagy valami ilyesmi. Ő is biztosan felismert minket, mert ide-ideitekintgetett felénk. Ha nem lettek volna mások is körülöttünk, biztosan megszólítom. Igazán otthonosan éreztük magunkat a borospincében. Brückneréket nagyon érdekelte és ámulatba ejtette a sok kőszegi történet, amit meséltem nekik. Kevéssel este 6 előtt indultunk vissza Szombathelyre. Brücknerék és Jahn ledőltek egy kicsit, Ebusch lement Chimpyvel enni valamit, én pedig kipakoltam a csomagjainkat. Azután le akartam fektetni Chimpyt, mi a többiekkel 8 órakor találkoztunk volna a vacsoránál. Chimpy jelenetet rendezett, nem akart egyedül maradni és a többi, mígnem Ebusch komolyan beígért neki egy pofont, ha így viselkedik. Az étteremben halk cigányzene szólt, civil előadóktól, akik operetteket és egyéb melódiákat is játszottak. A két szomszédos asztalnál szászok ültek. Ismét nagyon jót ettünk, bort, és később egy kis orosz pezsgőt is ittunk. Még pénteken gyorsan összekeresgéltem néhány régi fényképet, amelyen kert és ház a régi állapotában látható; most ezeket szedtem elő. Nálam volt a Günser Verse is Waisbeckertől. Brückner kölcsönkérte könnyű, esti olvasmányának. Este 11-kor visszavonultunk. Nem aludtam valami jól, mert a szobában nagyon meleg volt annak ellenére, hogy az ablakot nyitva hagytuk. Aztán esni kezdett az eső, így becsuktam az ablakot, de a bádog ablakpárkányon olyan hangosan kopogtak az eső-

*Az egykori Chernel-kastély Chenelházán
(a család gyűjteményéből)*

cseppek, mint annak idején a gyerekszobánk ablakán. Végül csak elaludtam, mígnem egy gözmozdony felvert álmomból.

22-én, vasárnap reggel fél 8-ra beszéltük meg a közös reggelit. Azonban annyira esett az eső, hogy felhívtuk Herr Brücknert, és elhalasztottuk a programot egy órával. Így aztán fél 8-kor keltünk fel, összekészülődtünk, összepakoltunk, majd lementünk reggelizni. A szoba ára a reggelit is tartalmazta. Választhatunk tea és kávé közül, illetve sonkás tojás, sajt, szalámi, tükörtojás stb. közül. Reggeli után gyalog keltünk útra és meglátogattuk az Ízisz-szentélyt, ami nincs is messze a szállodától. A zsinagógával szembeni földterületen, ahol régen valamilyen raktárházak álltak, 1957-ben egy építkezés során római kori leleteket találtak, melyeket aztán szisztematikus ásatás során tártak fel teljes egészében. Mindössze egy kis terület maradt, ami még be van építve és feltáratlan maradt, hamarosan azonban azt is felássák majd. Először az Ízisz-szentély vált láthatóvá, amely a legjelentősebb római kori műemlék az itáliai műemlékek után. Az alapzat nyomán rekonstruálták a szentélyt, az eredeti törmelékeket a megfelelő helyre illesztették be. A templom előtt egy zöldes színű kövekből felépített emelvény; ezt is kiegészítették, mégpedig ugyanazokkal a kövekkel. A feltételezett, eredeti magasságot egy vékony cserépréteg jelöli. A szentély és az áldozati oltár (az emelvény) előtt négy oszlop áll, melyeket töredékekből állítottak össze, és csak kevés kiegészítés volt szükséges; sőt, egyikükön még a korinthoszi oszlopfő is megmaradt, amire télen bádogtetőt húznak, hogy védje az esőtől és a hótól. A templommellék mindkét oldalán látható azoknak a celláknak az alapja, amelyekben a papok laktak. Az egyik oldalon (a templommal szemben állva jobb kéz felől) ezek a cellaalapok voltak, de közelebből észrevenni, hogy egy egyszerű, alacsony építmény is áll ott, amelyben sok kis lelet látható: olajlámpák, üvegpoharak, ékszerek, használati tárgyak, illetve szobrok és márványtáblák maradványai. Nyáron a szentély előtti téren előadják a Varázsfuvolát. Brücknerék el voltak ragadtatva, amikor elmeséltem nekik, hogy pl. a Covent Garden Operában is elhangzik: „Oh Eisis and Oseiris...” A szentély területén később, a népvándorlás idején egy temető volt, így abból a korból is jó néhány sír található itt. Egyiküket meghagyták az eredeti helyén; most olyan volt, mint az az apró kövekből kirakott padlómaradvány, melyet egy ólomtető véd az időjárás viszontagságai ellen. Miután mindezeket megtekintettük, eltocsogtunk az esőben a Berzsényi térre. Ami valóban a legszebb terek egyike. A Megyeháza, a püspöki palota, a régi papnevelde (ma gimnázium), az Eölbey-ház, a nagyprépost korábbi háza, ma zeneiskola, a székesegyház mind-mind szépen felújítva. A székesegyház és a papnevelde közt egy kis rácsos ajtó vezet a romkertbe, ahol a régi római utcák maradványai, a 4. századi Szent Quirinius Bazilika romjai, valamint a későbbi vár kőfalai láthatóak, mindez szép, parkos környezetben, hatalmas fákkal övezve. A mozaikpadlókat, melyek egy földrengés következtében összetöredeztek, úgy védik a további rongálódástól, hogy kis, zárt termeket építettek föléjük. Néhányuk elég nagy, és nagyon is jó állapotban maradt fenn. A nagyobbik teremben egyéb római leleteket is kiállítottak. Figyelemre méltó a két 5 méter széles római közlekedési főútvonal kereszteződése, melyeket bazalttömbökből építettek. A székesegyházba is benéztünk egy rövid időre.

A templomot újjáépítették, csak freskók nélkül, de a főoltárt megtartották. Az oltárnál egy öreg kanonok éppen a nagymise szövegét olvasta, a kórus pedig egy latin misét énekelt gyönyörűen. Gondoltam rá, hogy Kőszegen elmehetnénk a misére, de a székesegyházból még tovább kellett mennünk a múzeumba is, ugyancsak gyalog. Érdekes lett volna az is, ha a sok római szobrot és műkincset meg se nézzük. Megtekintettük a növény- és állattani gyűjteményt. Az utóbbi természetesen máshogy van elrendezve, mint annak idején, de néhány kitömött állat és madár még Krimie lehetett. Egy kis szobában sok szombathelyi és velemi archeológiai lelet látható, egy másikban mindenféle tárgyi eszköz és jármű, melyeket vadászat és gyűjtögetés során használtak. Egy öreg csónak, halászhalók, szigonyok, egérfogók, kosarak, néhányuk ábrákkal és fotókkal illusztrálva, mint pl. a „zsírosfa-áruoló”, egy köteg hajódeszkával ábrázolva. Egy másik teremben méhkasok, mézeskalács sütőformák, gyertyaöntő kellékek. Egy folyosón népművészeti tárgyak: kések fából és szaruból, fazekas termékek, bútorok, ruhák. Visszafele a régi ferences templom mellett mentünk el, de nem mentünk be. Kocsiba szálltunk (a bőröndöket és egyebeket már korábban bepakoltuk) és indultunk Kőszegre. A Fő tértől továbbmentünk a Stúr-házhoz és a temetőhöz. A Temető utca és a gimnázium útja között egyik kis utca sem megközelíthető. A temető melletti kis kápolna még mindig áll, a zsidó temető viszont eléggé elhanyagoltnak látszik. A Seybold-erdő mellett felmentünk a szerpentinre a Szabó-hegyre, ahol egy új turisztaszálló és étterem épült. Modern épület sötét beton- és vörösesbarna faburkolattal, így egyáltalán nem üt el az őszi erdő színeitől. A Pogányok felé vezető utat nagyon benötte a gaz. A Szabó-hegyen és alatt elszórtan sok kis házat és kertet láthattunk. Ismét jót ettünk-ittunk, a fiatal pincér beszélt németül. A Panoráma Hotel megfelelő szállást kínál hosszabb itt-tartózkodásra. Az idegenforgalmi hivatalnál lehetőség van idegenvezetőt bérelni, aki elkíséri a látogatókat az Óházhoz, a Hétforráshoz, a Hörmann-forráshoz vagy a Stájer-házakhoz. Azután a temetőbe mentünk. A temetőkápolnában épp egy temetés zajlott. Gyorsan továbbmentünk Öi és Krimi sírjához. Krimi sírján volt néhány szál, hervadásnak indult kri-zantém, illetve egy fenyőágakból, tobozból és egyéb ágakból font megszurkült koszorú. Ki tehetette ide őket? A sírokra fektettem a saját koszorúimat. Az agávék vagy micsodák nem fagytak el a múlt télen. Lorand bácsi sírján végigfut a repkény, sokkal szebben és rendezettebben néz most ki. A ciprusbokrok már sokkal magasabbra nőttek, mint maga a sírhant, kész fák. Egy ág pont úgy hajlik Krimi sírja fölé, hogy a fejfát alig lehet tőle látni. A síron is megnőtt a fű. Magammal hoztam egy sövénynyíró ollót, de a növényzet olyan nedves volt, hogy nem sokra mentem vele, csak a sírkő bal oldalán növekvő gázt nyírtam le egy kicsit. A sírhant teteje is mintha megsüllyedt volna. Egy rövid imát követően még odaszaladtam Rose néni sírjához, ami szintén repkénnyel benőtt és rendezett volt. Ezután a Hősök tornyát és a Chernel István emlékmúzeumot szeretnénk volna meglátogatni. Útközben bementem Chimpyvel az öreg Püskyhez, aki saját maga szolgált ki. Túl sok mindent nem tudott kínálni: kis, kiváló ízű mézes sütekből, aminek „csibészcsók” a neve, cukorrudakból, egyéb cukorfajtákból, gyertyákból lehetett válogatni. Vettem három gyertyát, mézes sütit és cukorkát.

Vártam, hogy felismer-e, de nem úgy tűnt. Mégiscsak 88 és fél éves! Legközelebb, ha erre járunk, szeretnék felvételt készíteni a boltjáról. Ahogyan ott áll, az már önmagában egy látványosság. Ezután a toronyhoz vezettünk, ám legnagyobb bánatomra a kapun egy tábla függött a következő felirattal: „A torony ma zárva”. Ezt nagyon sajnáltam, de nem volt mit tenni. Pedig szívesen megmutattam volna Brückneréknek azt a rengeteg emléktárgyat és fényképet; annyira érdekesek és érzékletesek. Frau Brückner azt mondta, nagyon szívesen eljönne velem tavasszal Kőszegre, hogy együtt rendbehozzuk a sírokat. Herr Brückner indítványozta, hogy látogassunk el mindjárt Chernelházára is – miután megtudta, hogy nincs is messze Kőszegtől. Így aztán úgy döntöttünk, hogy, ha már a tornyot nem tudtuk megnézni, akkor indulunk is Chernelházára. Egyébként, amikor szombaton a Városháza környékén jártunk, láttam egy idős, szemellenzőt viselő embert, aki egy babakocsit tolt. Faragó volt az, Róth Edda férje, feltehetően az unokájával. Továbbhajtottunk a Marhavásártér és a kórház mellett, majd kevéssel az állomás előtt lefordultunk a Horvátzsidány fele vezető útra. Baloldalt helyenként igen közel haladtunk a szögesdrótkerítés mellett. El is felejtetem, hogy ilyen közel van a határ! A lőtér melletti épületek is be vannak kerítve. A tégláégető még mindig működik, és a hófehér Istenanya-szobor is megvan az út bal oldalán. Jobboldalt egy nagy gyümölcsöskert látható, amelyet még mostanában telepíthettek.

A borús, sűrű idő azokra a sétákra emlékeztetett, amikor a Királyölgyben gesztenyét, valamint a földéken céklát szedtünk. A Szabó-hegyről pedig az ottani sétáink jutottak eszembe Sándorral. Szándékomban állt most is szerezni pár kiló fehér céklát, de egész Kőszegen nem találtam zöldséget. Pedig olyan szívesen meghívtam volna Brückneréket egy marhahúsos-nokedlis-céklásvacsorára! Horvátzsidánynál jobbra fordultunk Kiszsidány fele, ahol még most olyan romlatlan és változatlan minden, mint volt. Csepreg egész nagy és rendezett. Bükön áthaladva láthattuk a Szapáry-kastélyt, ami nem keltett valami gondozott benyomást. Bük egy végtelen falu, várunk kellett a vasúti sorompóra. Bük mögött egy útjelző tábla mutatott a Bükfürdő felé, ahol pár évvel ezelőtt egy gyógyforrást fedeztek fel, és egy fürdőhelyet alakítottak ki. Bónél jobbra fordultunk, és hamarosan Góron kötöttünk ki, de még időben észrevettük a tévedést és visszafordultunk. Elérkeztünk a „Chernelházadamonya” táblához. Az útról látni lehetett a csupasz fák közt a répcsesztyörgyi kastélyt. Chernelháza főutcája szemlátomást rosszabb állapotban volt. Hogy ne ragadjunk bele a sárba, a kocsikat inkább ott hagytuk és gyalog mentünk tovább. Nagyjából ott álltunk meg, ahol korábban a kastélyhoz vezető út kanyarodott; a földút azonban, most úgy tűnt, nem vezet sehová. Így aztán egy keskeny, eláztatott ösvényen sétáltunk hátra a kastélyhoz, ami ugyanúgy állt ott, ahogyan eddig. Két magas lucfenyő borzasan nyújtózott a sötétszürke égbolt felé. A tetőt megjavították, de ezen kívül nem sok javítás történt az épületen. A vakolat több helyen töredezett, kilátszanak alóla az eredeti, befalazott árkádok. A címer is rajta van, a meglehetősen összetöredezett koronáján fészkelő galambokkal. Az udvaron még mindig áll a nagy hársfa, mellette a szökőkút, ahonnan egy öreg anyóka és más nők vizet hoztak. Az öreg anyóval be-

szélgettem egy kicsit, nagyon barátságos volt. Az volt a véleménye, hogy ez egykor egy gyönyörű kastély volt, de most... Ő csak 1957 óta lakott itt, miután az előző lakása egy árvíz után lakhatatlanná vált. Elmesélte, hogy ha bárki ablakot próbált ütni a kastély falába, a kő csak úgy szikrázott, annyira erős egy kőfal ez. A kerítésből és a kapuból már semmi sem maradt, csak a két, kőből faragott kapufélfá hever a földön. Ott, ahol az út elvezet a kapu előtt, és ott is, ahol a lucfenyők állnak, rozoga nyúlketrecek árválkodnak. Az istállók és gazdasági épületek is üresek. A házba is bementem, igaz, csak a lépcső aljáig. A ház mögötti kert teljesen elgazosodott. Az udvar mellett, a Répce felőli oldalon egy új lakóház áll. Ott álltam, láttam mindezt, ugyanakkor úgy láttam magam előtt a kastélyt, mint ahogyan az emlékeimben élt, és ahogyan elterveztem: szépen kicsinosítva, átépítve, egy gyönyörű, parkosított udvarral... Összeszorult a torkom. Brücknerék is érzékelték a hangulat sajátosságát: ez a csinos kis kastély annyi hagyománnyal a háta mögött most csak az enyészet képét mutatja ezen az esős, borongós, novembert idéző estén. Szerettem volna lemenni a tágas mezőn a Répce-partra, de az új ház mögött most egy magas gát emelkedik, amögött pedig a Répce csatornája vezet el, így nem mentünk tovább. Ahogy odafönt álltunk, utolért minket egy 14-15 éves fiúcska. Bemutatkozott; a neve Ladislaus Schmied volt, azaz Kovács László. Tört németiséggel elmesélte, hogy a kastélyt Chernel László és felesége, Szeremley Eszter építtette 1768-ban. Szívesen megkérdeztem volna, honnan tudja ezt ilyen jól. Kedvesnek és intelligensnek látszott, jó benyomást tett rám, finoman hajlott orrával nem is nézett ki parasztfiúnak. Megkérdezte, honnan jöttünk; arra a kérdésére viszont, hogy honnan tudunk a kastélyról, adósa maradtam a válaszzal, mivelhogy Brückner közbeszólt. A fiú megkérdezte, adnánk-e neki 10 forint értékű német pénzt, mivelhogy gyűjti a pénzerméket; de sajnos német pénzt nem hoztunk magunkkal. Ebusch megmondta neki, hogy, ha egyszer Pesten jár, látogassa meg őt az irodájában, akkor kap. Ha tényleg eljön, akkor majd kikérdezem egy kicsit. Visszamentünk az autókhoz, mivel bogáncsok ragadtak a harisnyánkra, nadrágunkra és a kabátunkra. Időközben besötétedett, így a távolban semmit sem láthattunk. Keresztülmentünk Mesterházán, majd rákanyarodtunk a sopron-sárvári főútra, és ott, ahol a Szombathely felőli főutat keresztezi, bal fele mentünk tovább. Elhagytuk Vasegerszeget, Vámoscsaládot, Répcelakot, lekanyarodtunk Dénesfa felé balra, Pálinál pedig Vadosfa és Mihályi felé szintén balra, majd Szil és Szilsárkány után Jobaháza felé balra. Brückner Csornán tankolt, közben mi megkínáltuk magunkat a Püskyfélé mézes süteménnyel. A Csornát Győrrel összekötő főút elkerüli a legtöbb közbeső települést. Az utat sok fafajtából álló fasor szegélyezi. Győrben megálltunk egy gyorsétkezdénél. A városházával szemben van egy nagy hotel étteremmel, kávézóval stb., a parkoló emögött van. Leparkoltunk, bementünk, ám legelőször egy félhomályos klubhelyiség fogadott bennünket beatzenével, beljebb volt az étterem, ami zárva volt. A konyhán átvágva átmentünk egy kisebb, kellemes lokálba az utcában. Rokfortos vajás kenyeret ettünk és narancslevet ittunk, hozzá sört vagy vodkát. Este 7 órakor továbbautóztunk a nevezetes főútcán, amíg el nem érkeztünk egy lezárt vasúti kereszteződéshez. Mi Herr Brücknerrel továbbmentünk az autóval. Úgy volt, hogy

először mind csak Brücknerékig utazunk, hogy ott megbizonyosodjunk róla, hogy mindenki egyben van még. Este 9-kor meg is érkeztünk hozzájuk. Kölcsönös köszönetnyilvánítások, melyeknél Herr Brückner kétszer is hosszasan kezét csókolt. Mi fél 10-kor érkeztünk haza, Herr Jahn elvitt minket kocsival. Egy kicsit még emésztettük az élményeket, aztán lefektettük Chimpyt, és hamarosan mi is aludni tértünk. Nem aludtam jól, valószínűleg a kimerültség és az utazás fáradalmai miatt. Kicsit sok volt és megerőltető, mégis örülök, hogy végre sikerült összehoznunk. Elhatároztuk, hogy ha Brücknerék még itt lesznek tavasszal, akkor eltöltünk velük még egy hétvégét Kőszegen, lehetőség szerint a gyümölcsvirágzás idején. Akkor majd a toronyba is felmegyünk, meg a saját gyümölcsösünkbe, és elmegyünk a Királyvölgybe és az Óházhoz stb. is. Most nem voltunk a kertben, mert eső után minden szörnyen nedves volt, és az időnk is szűkre volt szabva, ha még sötétedés előtt el akartunk menni Chernelházára is. De, ha Brücknerék nem is szeretnének jönni, mi akkor is elutazunk még Kőszegre, akár egy hétre vagy többre is. Más helyekre is el lehet onnan kirándulni, például Jákra, Velembe, Bozsokra, Horpácsra, Nagycenkre, Hegykőre, Eszterházára, Sopronba és bárhová a környéken, amit érdemes meglátogatni.

(német nyelvről fordította Kiss Zsuzsanna)

JEGYZETEK

- 1 A szerző Chernel István és Roth Dóra unokája
- 2 Chernel István családon belül használt neve
- 3 Chernel Istvánné Roth Dóra családon belül használt neve
- 4 A szerző férje, Stanizsewsky Eberhard
- 5 A szerző fia, Stanizsewsky Georg
- 6 Chernel István egykori dolgozószobájának része volt
- 7 Chernel Kálmán, Chernel István édesapja

*Özv. Chernel Istvánné unokáival
(a család gyűjteményéből)*

*Balról özv. Chernel Istvánné,
Weber házaspár, Schekver Györgyné
(a család gyűjteményéből)*

Családi ebéd 1940-ben (a család gyűjteményéből)

„valahol maradjon bizonyos tudás a dolgokról...”

C SALÁDI HANGFELVÉTELEK SZERKESZTETT
R ÉSZLETEI¹

SCHELVER DÓRA² CHERNELHÁZADAMONYÁN, 2007. AUG. 15.

Kucival³ és Tádéval⁴ meglátogattuk Chernelházát, megkerestük a helyet, ahol a chernelházi kastély állt. Azt ott most parcellázták és új, kis házakat építettek a telekre. Megnéztük a címert, amit Chernel Dávid 1761–64-ben tetetett föl a kastélyra: az ő és felesége, Szeremlei Eszternek a címerét. Ezt a címert 1984-ben egy másik Chernel-ág leszármazottja, akik Erdélybe származtak el, megtalálta, a címert megmentette, és felállította 1984-ben az akkori községháza kertjében.

(...)

Legalább a címer a kastélyról meg lett mentve. A kastélyt 1982-ben elárverezték egy csúnya trükkel, mert, amikor az árverésre jöttek az emberek Chernelházáról, a falusiak, akkor már el volt adva a kastély. 10.000 forintért valami szombathelyi ügyvéd vette meg, aki, úgy látszik, lebontásra vásárolta: rengeteg építőanyag volt a kastélyban. Aztán a 90-es években ásatásokat végeztek a lebontott kastély helyén, és ott megtalálták a fundamentumokat, amik részben visszanyúltak 1600-ra és valószínűleg még régebbi időkre. Rengeteg cserépanyagot találtak és egy érmet is, ami nálam van, ezt megtartottam. (...)

Chernel István, aki 1922-ben halt meg, mindig azt állította, hogy ez egy vízi vár lehetett, mert közel fekszik a Répcehez, és a kastély körül voltak árkok, és az egyik oldalán, a nehezített, északi oldalán erős támpilléreket, falakat találtak. Nagyon valószínű, hogy ez igaz. A nagyapám, Chernel István még emlékezett is rá, hogy mint gyerek látott egy arany hintót Chernelházán, amin állítólag Mária Terézia királynő császárnő jött Chernelházára, hogy meglátogassa Chernel Ferencnek a feleségét, Grass Anna bárónőt, Mária Terézia nagyon kedves udvarhölgyének a lányát, akinek Mária Terézia adott több ékszert, amiből megmaradt nekem egy kis karperec arany levélkébe foglalva, egy nyaklánc volt hozzá. Volt egy nyaklánc hozzá zsettel, és nálam van egy úgynevezett négerfej, ami egy nagyon szép káma: fehér alapon fekete néger fej profilban, gyémánttal kirakott hajszalaggal: a káma a XVII. századból van, és a hajszalagba a barokkban, a XVIII. században foglalták. Ez a néger fej ez megvan nekem. (...) Egyszer egy német ötvös, aki foglalkozott régi ékszerekkel, azt mondta, hogy a káma biztosan XVII. századi. (...) Egész biztos, hogy Bécsben lett csinálva. (...) Ezt nem tudom, ezt nehéz rekonstruálni. Mária Teréziától származott egy nagy

arckép saját magáról, ami most a nővérem özvegyénél, Staniszevszki Eberhárdnál van, és származott egy nagy portré a Mária Krisztináról, a leányáról. Kőszegen, a nagyszalonban lógott nálunk, azon kívül még származik tőle a Chernel Mihálynak a lovasképe, aki az első kapitánya volt a Mária Terézia magyar testőrségének, aminek a jellegzetessége az volt, hogy lipicai lovaik voltak. (A portrén *szerk...*) zöld zubbonyban van ábrázolva, és a jellegzetessége, hogy egy párdúc kacagány van a vállán. (...) Mindenesetre ez nálam van. Volt még egy arcképe, az elveszett sajnos, de ez a három arckép véletlenül megmaradt Bécsben, egy másik Chernel-ág leszármazottjánál, aki nem volt férjnél. Ez az öreg hölgy, amikor meghalt, valamikor a hatvanas években, ezt anyám, Chernel Márta kuzinjára, Miske Ilonára hagyta, aki Chernel István húgának, Miske Kálmánnak, Chernel Sarlottának volt a lánya. (...) Egy Leichin báróné, született nem tudom ki, hagyta ránk ezeket. Valahogy ő is Chernel leszármazott volt, és valahogy hozzá került ez a nagy Mária Terézia arckép és a Mária Krisztina arcképe, és ő akkor a Miske Ilonára hagyta a képet, aki akkor Magyarországon élt, s mondta anyámnak, hogy ő nem viheti és nem is akarja elvinni Magyarországra a képet, és anyám vegye magához. Így került az én családomba ez a kép. Ezek Mária Teréziától az utolsó, személyes emlékek. Igazán szép emlékek. Az az arckép a szombathelyi Smidt Múzeumban a lányát, Mária Krisztinát ábrázolja, azt én nem mondtam meg a mostani kezelőnek, a Smidt doktor lányának, aki gyűjtötte ezeket az antikvitásokat, és náluk/nála van, a szombathelyi Smidt Múzeumban legalább 10 antik bútor, empire, amik szintén a kőszegi Chernel-palotából származnak. De ezeket kaphatta a Festetics Mária, Chernel Kálmánnak a felesége az apjától, aki Festetics Imre volt, ő építette a kőszegi palotát ezerhétszázhatvanegyhányban. Akkor, amikor a lánya férjhez ment, úgy látszik, az egész Chernel-palota, valami húsz lakószoba, tiszta empire bútorokkal, fekete arannyal, empire bútorokkal lett berendezve.

SCHELVER DÓRA KŐSZEGEN, A CHERNEL-PALOTÁBAN 2000-BEN

Volt az úgynevezett kis szalon, ami az Ómucnak⁵ volt a szobája. A három nagy ablak a kapuzín felett volt a nagyszalon, egy nagy, háromablakos szoba. Az utolsó két ablak volt a biblioték, ahol a Chernel István óriás könyvtára volt, és mi ott nagyon sokszor ültünk, ugyanis télen nem fűtöttük a szalont, mert nagy volt és hideg, és sokba került a fűtése, ilyenkor a bibliotékban voltunk. Lent volt a Miskéék⁶ szakácsnőjének a lakása, mögötte a Miskéék nagy konyhája, a spejz és ilyenek, és jobbra volt a két ablak, az úgynevezett múzeum, amiben a Chernel István gyűjteményének a maradéka volt. A nagy részét, a kitömött madarakat és ilyesmiket, a Madártani Intézet kapta, itt már csak maradékok voltak, egy pár kazetta kifújt tojással – ezt vendégszobának is használták. És itt volt a fészekgyűjtemény is.

(...)

Azt a Lala⁷ még látta, azért jött ide, a házba annak idején. Én nem érdekeltem, mert énrólam nem is tudott, hogy én voltam...!

A házunkkal szemben a kis sárga ház volt eredetileg a Roth József dédapámnak a háza, Róth-Chernel Istvánné apjáié, és utána aztán, amikor meghalt, változott a tulajdonos, és lent lakott a Lala nagyanyjának a nővére, aki nagyanyám jó barátnője volt, minden vasárnap nálunk ebédelt. Szóval ő a családhoz tartozott, mint öreg matróna. A Lala szülei jöttek a nagynénit itt meglátogatni, Lala is velük jött, és érdekelték a madarász Chernel István történetei, és akkor átjött anyámhoz, hogy vannak-e még valamilyen gyűjteménymaradékok. Édeskevés volt már. Akkor ismerkedtünk meg, és a szülők is jól ismerték egymást.

(...)

Akkor bemegyünk. Itt volt balra a kapuszínben a Miskéék szakácsnőjének a lakása, az volt az ő pincelejáratak, és a végén volt a nagy ajtó, a nagy konyhájukba. Ott, ami be van falazva, ez volt egy nagy ajtó a Miskéék konyhájába. Itten ez be volt falazva, most, ha körbemegyünk az udvarban, kezdjük balra: itt állt a kút. Állítólag a kútba van bevezetve a mostani vízvezeték. Hát én nem tudom, mennyire van itt vízvezeték, előbbre állt a kút. Mi akkor a kutat használtuk, mert nem volt bevezetve a víz, mert annak idején még az építés azt mondta, hogy ezeket az örült vastag falakat ő nem tudja átfúrni, tanácstalan volt, hogy hogyan vezesse a be a vízvezetékét.

(...)

Ez az ablak, azt hiszem ez volt, ez az ajtó nem volt itt. Ez akkor be volt falazva, talán még ez az ablak ott volt. Na, most itt fölötte a három ablak volt az ebédlő, és tőle balra az előszobák ablaka. És itt valahogy kevesebb ablak volt, az a szomszéd háznak a tűzfala. Az udvar közepén állt egy hatalmas hársfa, ami körül tanultam biciklizni. Itt volt egy időben a bal oldalon, a tűzfal mellett egy terület elkerítve a csirkéknek. Aztán azok hátra is mentek az istállóba. Akkor itt, ahol látod a boltívet, ott volt egy nagy ajtó, azt volt a kocsiszín. Ez volt a kocsiszín. Legalább két pár ló, vagy három pár ló biztosan volt az istállóban, ezt volt a hátulsó feljáró, és akkor itt volt két budi, és azt hiszem a kocsiszín mellett volt az úgynevezett kocsisszoba. A kocsisnak is kellett valahol laknia. És akkor ezek voltak az alsó szinten az alkalmazottaknak budijai.

(...)

Na, és akkor itt, emlékeszem, ezen a kicsi folyosón volt egy ajtó, és mögötte egy nagyon szép, dupla homokkő barokk lépcső le a kertbe, és a lépcső aljában egy-egy nagyon szép, hajlott barokk homokkő pad. Az istállóból Chernel István szeretett volna egy nagy könyvtárat csinálni. Az istállóban egyébként voltak ilyen nagy, homokkő itatóvályúk, nagyon szépek. Úgy emlékeztem, hogy ez itt egy csarnoknak egy része, ez a fal új. Igen, új, mert ez egy óriási nagy istálló volt. Legalább négy pár lónak elég volt.

(...)

Itt a várfal. Valaha ez itt a várfal volt. Ez a téglafal az én időmben is volt, ez nyitva volt akkor is, itt voltak aztán a mosókonyha és mellette az ún. prэшház, és a prэшházban meg állt egy óriási nagy prés, és a prэшházban volt bevermelve mindig a téli sárgarépa.

A prэшházból vezetett le egy elég meredek lépcső a nagyon mély pincébe, ami gyönyörűen boltozott volt, télen-nyáron kb. 14 fokos, és abban hát az almák júliusig elálltak. Egy hosszú pince innentől egészen a ház elejéig, egyben egy nagy pince.

(...)

Ez is be van falazva itt. Ez nem stimmel. Ez valahogy engem nagyon zavar, mert, amikor a németek átvették a házat, mikor bejöttek Kőszegre, akkor ők igényelték a pincének egy részét. A többit meghagyták nekünk. És ez új fal, mert ez háromszor ilyen széles volt akkor. Háromszor ilyen széles volt, és végig voltak itt a polcok, amire raktuk ki az almát egyenként és küldtük Pestre a ládákat. Egyenként lettek selyempapírba csomagolva... És itten nem tudom, de ez nem is olyan széles. Persze nekem mint gyerekeknek sokkal szélesebbnek tűnt. Száraz volt a pince, abszolút száraz, nedvesen nem lehetett volna használni. És a lejárát innen volt a prэшházba. Úgy látszik a prэшházból is lakást csináltak.

(...)

És ezek az új lépcsők... ezek megmaradtak, mert régen a kert az mindig a szőlő volt, ott szőlőt termeltek, kellett a prэшház, kellett a prés, ez volt a borpince meg a prэшház. Itt, az utolsó szoba volt az inas szobája. Közvetlen a bejárathoz, ahogy most körbe mentünk az udvaron. Itt voltak mindig az eresz alatt a mi kis fecskék. Most a bejárathoz vagyunk, és a bejárathoz voltak a fecskék és a feljárathoz is és az ajtó fölött is. Sokakat bosszantott, mert bizony nagyon sokat szemeteltek. De hát úgy örültünk, hogy voltak a fecskék!

Na, és akkor felmegyünk a lépcsőházba, itt volt az ajtó a múzeumba. Ez volt amit vendégszobának is használtunk, és itt voltak a biciklik sorban az ablak előtt, és ennél az ablaknál ült a mi jó vadászkutya. 1940-ben, mikor az Ópuc⁸ hónapokig kórházban volt súlyos tüdőgyulladás miatt, ennél az ablaknál ült a vadászkutya: lesett és várta és éppen megérte, hogy hazajött a gazdája és utána meghalt. És itt, ezen szép sárgaréz gombok voltak, itt látszik még egy piros szeál szőnyeg, és volt fönről egy dróthuzal, amivel lent ki lehetett nyitni az ajtót. Ha lent csöngetett valaki, akkor csak meg kellett húzni a drótot, és lent kinyílt az ajtó. Látszik még a helye. Na, az emeleten látod, ez az a kis Mária-szobor, amit, nagyon kérlek, fényképeztek le nekem.

(...)

Ez kb. még az ükszüleim korából van ez a rács, ez mindig itt volt és ez mindig be volt téve. A folyosón ezek az ablakok be voltak falazva. Szóval ez zárt volt, és csak ablak volt benne. Ezt aztán a háború után a műemlékvédelem bontatta ki, és hát, miután barokk ház, valószínűleg stimmel. Itten még megvannak a régi, kívülről fűthető kandallóknak a helye. Akkortájt itt volt az első ajtó, a gyerekszobaajtó, és a hálószobába csak a gyerekszobán keresztül lehetett bejutni. Vagy a kisszalomon keresztül előlről. És a gyerekszoba mellett volt a kisasszony szobája, és amellel volt a mi konyhánk, és a konyha mellett még egy vendégszoba, és utána a nagyanyám szobája, és akkor már tulajdonképpen kezdődött a Miskééknek a traktusa. Ezek az ajtók részben lehetnének a régié. Mondom, itt sok szoba volt, most itten ezek olyan szoba-kony-

hás lakások. S itt is még egy kandalló, ami kívülről fűthető: csodálom, hogy meghagyták és nem dobták még el a vasat. Na, aztán itt lehetett bemenni a Miskéékhez. Itt volt a a följárat a padlásra, és itt volt még három vagy négy szoba. Ezeket a Miskéék nem használták. Télen aztán volt olyan téli vendég, aki itt lakott. Itt volt egy tea-konyha nekik, és itt, az ajtó közben volt az ő WC-jük. Ez volt a bejáratuk a nagy szalonjukba, és itten, valahol ez nyitva volt.

(...)

A Mária-szobor ott, elől a lépcsőn Schelver Györgyné született Chernel Márta születésnapjára készült, annak az emlékére. Itt már jártak idősebbek is, pl. a Tóth néni és kihalt mindenki, így senki nem tudta megfejtani, hogy ez miért van. A Tóth Rózsi, az annak idején mindig tett oda virágot. Ezt nagyon meghatónak találtam, most aztán nem tudom, hogy törődnek-e vele vagy érdekel-e valakit. Ezek azok a dolgok, amikkel a helyi múzeumnak kellene törődni. Amikor én a helyi múzeum igazgatójának mondtam, hogy én vagyok az utolsó, aki még tud dolgokat mondani, bútorokról akármiről, nem köszönte meg. (...) Kinn voltam Chernelházán a Chernel-ház ásatásánál, a régészek, azok letérdeltek, olyan boldogok voltak, amikor én mutattam nekik fényképet, és meséltem, és tudtam nekik segíteni, hálásak voltak, mert értelmiségiek.

(...)

Ezek az átépítések, befalzták a kertbe vezető ajtót, a kertben volt a szép, homokkő, dupla lépcső, azt el kellett bontani. Hát kinek fáj az? A háború után a műemlékesek annyit romboltak, mint amennyit javítottak.

(...)

Főnt Miskéék a Miske Kálmán bácsi lakott, és az volt ott nekik a vendégszobájuk vagy ismerősöknek adták ki. Egyrészt a sógornőjüknek, a Végh Gyula⁹ lányának. (...), akik bozsokiak voltak. És ez volt a bejáratuk a nagy ebédlőjükbe, ezek a budik itt nem voltak.

(...)

Ez már a szomszéd ház udvara. Ez az árkád nem volt itten, ez is fal volt, és az volt a nagyanyám szobájának az ablaka. És mellette a vendégszobának az ablaka, ahol a Chernel Ernő lakott egy ideig, és itten átlátunk a várba. A vár udvarán állt egy nagy fenyőfa, és a nagymama ablakából mindig figyeltük, mert este – órát lehetett volna hozzá állítani – a fenyőfán volt egy rigó, ami elénekelte az esti dalát. Ebben a szobában nagyanyámnál reggeli után, mikor 5 évesek voltunk, akkor reggeli után volt az angolóra a nagymamával.

(...)

Egyszer összeszámoltam, azt hiszem 24 lakható szoba volt. Most a folyosón végig, vissza a kapu felé ott átlátok. És itt is befalzták a nagymama szobájának az ajtaját, kb. itt volt. És mondom, itt több ajtó volt, egy a nagymama szobája, egy vendégszoba, egy konyha, még egy vendégszoba vagy a kisasszony szobája és a gyerekszoba ajtaja, öt ajtó volt itt végig a folyosón. Ezekből többet is befalztak. Ahogy feljövünk, a lépcsőtől befordu-

lunk balra és itt volt a – azt hiszem ez az eredeti ajtó – itt volt egy nagy előszoba. Most vagyunk a kapu fölött. Itt volt egy előszoba, ebből nyílt egy ajtó a háromablakos nagy ebédlőbe. Az ebédlőből balra lehetett fordulni. Kb. olyan hatvan centiméter vastag ajtóköz volt, ott lógott a mi hintánk, és kijutottál a bibliotékba, ami kétablakos volt.

(...)

És ebből most lakást daraboltak össze. Ez a gardrób a kis függönnyel az eredeti. Ez még megvan! És mellette van egy kis ajtó, ahol elől lehetett fölmenni a padlásra. Ha nagyon rosszak voltunk, akkor ide lettünk ültetve a második lépcsőre, és itt rettenetes sötét volt és nagyon féltünk. Ez egy borzasztó büntetés volt. Ide kellett ülni a lépcsőre. Itt állt egy hatágas, dupla, azt hiszem két tizennégyes szarvasnak az agancsából készítve egy nagy ruhafogas, amin lógtak a vadásztáskák, vadászkalapok, vadászfrakkok, sétabotok, minden, az állt itten. Ez itt egy új fal, mondom itt legalább még egyszer ilyen széles volt az ebédlőszoba, és utána jött a nagy ebédlő, és akkor itt lehetett bemenni a szalonba. Ez egy hatalmas, duplaszárnyas ajtó volt, ami eltűnt ezek szerint, és itt volt a nagy, háromablakos szalon. Direkt a fény felé, és mellette az úgynevezett kisszalón, sarokszoba, amit 40-ben édesapám, amikor a kórház után hazajött, kapott meg. Amikor az anyám újrafestette és tapétázta a szobát, akkor megtalált a szoba sarkában, a mennyezeten egy virággirland festést a XVIII. századból, és már anyám nem tudta restauráltatni, mert háború volt. Nem tudta, mit csináljon vele, szépen újra csak befestette. Úgyhogy a festés alatt az egész biztos, hogy megvan, és ki lehetne bontani. A sarokszobában, itt mögöttünk, a kapu mellett volt ez a helyiség, hogyha a házzal szemben állsz, jobbra a két ablak. Abban a szobában vannak ezek a festmények. És ezt már csak én tudom. A műemlékeseket, úgy látszik, nem érdekelte, és nem kérdezték meg. Amúgy az a jóember is megkérdezte, hogy hogy került oda az a Mária-szobor, és a dátum mit jelent: senki sem kérdezte meg. Én elmondtam volna. Én felajánlottam a segítségemet, nem kellett. Úgyhogy azért legalább nektek adom tovább, hogy valahol maradjon bizonyos tudás a dolgokról. Talán majd egyszer tudjátok használni

(...)

A nyitott átjárón mindig át kellett menni a folyosón, télen-nyáron hátra, a budira. Az kellemetlen volt, mert az hideg volt. Ehhez megvan még a kulcsom és még egy másik is. Úgy látom, ezek még az eredetiek. És a kapukulcs is megvan. Ez itt mind új, ezek a válaszfalak. Aztán mondta az a férfi, ti nem hallottátok, hogy amikor itt csinálták a vízvezetékét, a falba nem tudták berakni, a falon kívülre rakták, és azok befagytak. Hát tudom, az anyám azért nem vezetett be vizet, mert nem lehetett a falba berakni a csöveket, akkor még egyszerűen az építészek nem tudták, hogyan kell. Azért kellett nekünk lent a kút és kellett nekünk az inas, aki felhozza a vizet. A farktár, az hátul volt a pincében, onnan fel kellett hozni fát, az udvarról a vizet, úgyhogy kellett egy férfi a házba. Nem volt mese. Kellott egy férfi a házba, és azok családtagok voltak és szerettük őket, és ők kényeztettek minket, mint kölyköket, az utolsó inasunk, a Lajos, az mindent megcsinált nekünk. Úgy szerettek minket, kölyköket.

(...)

Máshova már nem jutunk be, mert annak nincs sok értelme, hogy bemenjünk. Most a Miskéék szakácsnőjének a lánya, az még itt él, de azt hiszem annak nincs sok teteje. Az volt konyhánk és a volt vendégszobánk. Ezeket ő használja. Milyen poros... És látod, ide mindig a Miskéék szakácsnője tett virágot. És a Mausi¹⁰ ha jött mindig csodálkozott, hogy ki az, aki ide virágot hoz. Az evangélikus Tóth Rózsi volt az! Chernel Mártának 44-ben az 52. születésnapja volt. Az utolsó születésnap, amit itthon töltöttünk. Akkor a Papi, az Ópuc ezt megcsináltatta neki, és valahogyan még elmenés előtt együtt imádkoztunk, és kvázi szűz Máriára bíztuk a házat, hogy őrizze meg a házat és minket is. A házat megőrizte tökéletesen...

Lent a kapuszínen állt 44 telén egy megrakott stráfszekér, és csináltattak a papa rá egy állványt fából, és a pláne alatt volt a 2-3 legértékesebb szőnyeg, és az ott állt rúddal kifelé. Április 23-án, nagyhéten, 45-ben, egy barátunk, aki a távirati irodánál dolgozott, éjjel jött, és azt mondta apámnak, hogy Gyuri bácsi, ha menni akartok, akkor most. És akkor unokatestvérem, a Bély Margit szaladt ki a Virág Pista bácsihoz, a Lajcsi apjához. Az elment a lovakért, mert azok máshol álltak, befogtunk, és a Pista bácsi vitt ki minket Velem – Rohoncra, és ott, Rohoncon már nem húztak ezek a dögök, ott van egy kis domb, ott már nem húztak a mi dögjeink, mert becsaptak minket azokkal a lovakkal. Papa nem értett a lovakhoz, ugye a jó lovakat elvitte már a Wehrmacht. Rohoncon akkor még ott volt a várnak a tulajdonosnője a Batthyány-Thyssen Margit, és akkor a Papa fölment hozzá, és azt mondta, hogy grófnő, a lovaink nem húznak. Adjon nekem lóért lovat. És akkor a grófnő azt mondta, hogy menjen le az intézőhöz, és mondja meg, hogy valóban adja maguknak a legjobb lovakat, kivéve a magyarokat. És az Ópuc lement, és azt mondta, hogy a grófnő azt üzeni, hogy adja nekünk a legjobb lovakat. A magyar lovak a legjobbak voltak ilyen lovak közül. Fantasztikus lovak voltak. A Papi azt mondta, hogy itt már emberéletről van szó, és ezt a kegyes hazugságot a jó Isten úgyis megbocsátja nekem. Így kaptuk meg ezeket a csodálatos muraközi dögöket, amik tényleg egy kanca és egy fiatal mén, ezek húztak mint az ördög, és az a „szerencsénk” volt még, hogy jó apám nem értett a lovakhoz, de egy ideig csak valahogy elvittek. Akkor Alhaunál összetörött a szekér, mert le kellett menni az útról. Azt mondták, hogy jönnek amerikai támadások, és le az útról a rétre, és ahogy lefordultunk, lefordult a kocsi is és összetörött ripityára. A mamának, aki rajta ült, nem történt baja, a lovaknak sem történt baja, a szerszám épen maradt. És találtunk egy embert, aki annak fejében, hogy elvigyük a szénát az ő lovainak, kölcsönzött nekünk egy üres szekeret. Sokkal kisebbet, de volt egy szekerünk, amire felülhettünk.

(...)

Minket egy német teherautó vitt át a hartbergi hegyen Hartbergbe, és ottan elvesztettük egymást. Randévút beszélünk meg a plébánián, és mi nem a plébánián voltunk, hanem a nyugalmazott plébánosnál rakott le minket a német. Akkor volt a nagyszombati feltámadás, a hely, ahová mehettünk, az a templom volt, és a templomban megtaláltuk az Ópucot, és az Ópuc találkozott a rohonci Batthyányéknak

az inasával, és azt elvittük kocsisnak. Az egy rohonci parasztfiú volt, értett a lovakhoz, mindenhez, és akkor aztán hajrá. Szóval, így vezetett minket a jó Isten. A veszély az volt, hogy mi mentünk Oberwart – Hartberg útvonalon, és a veszély az volt, hogy Szombathelyről a Pinka völgyébe az oroszok bevonultak, és féltünk, hogy Oberwartban elvágják az utunkat.

(...)

Miért mentünk olyan későn? Valahogyan az ember nem tudta elhatározni, remélni nem reménykedtünk már, de hátha valahogyan az atyaúristen... Meg vagyok győződve róla, hogy, ha jó apám nem hallotta volna azokat a borzalmas történeteket, amik már a Dunántúlon is történtek, amiket oroszok csináltak és azokat a zavargásokat, akkor talán nem is mentünk volna, és akkor sem, hogyha nagyanyám élt volna. Nehéz úgy ez. De így egyszerűen a Papi keresztülvitte, hogy kimenjünk, és volt hová mennünk. A bátyja bencés plébános volt Máriacell közelében. Szóval volt hová menni. A többit a jó Istenre bíztuk. (...) A kertben volt az utolsó üdvözlégy indulás előtt...

JEGYZETEK

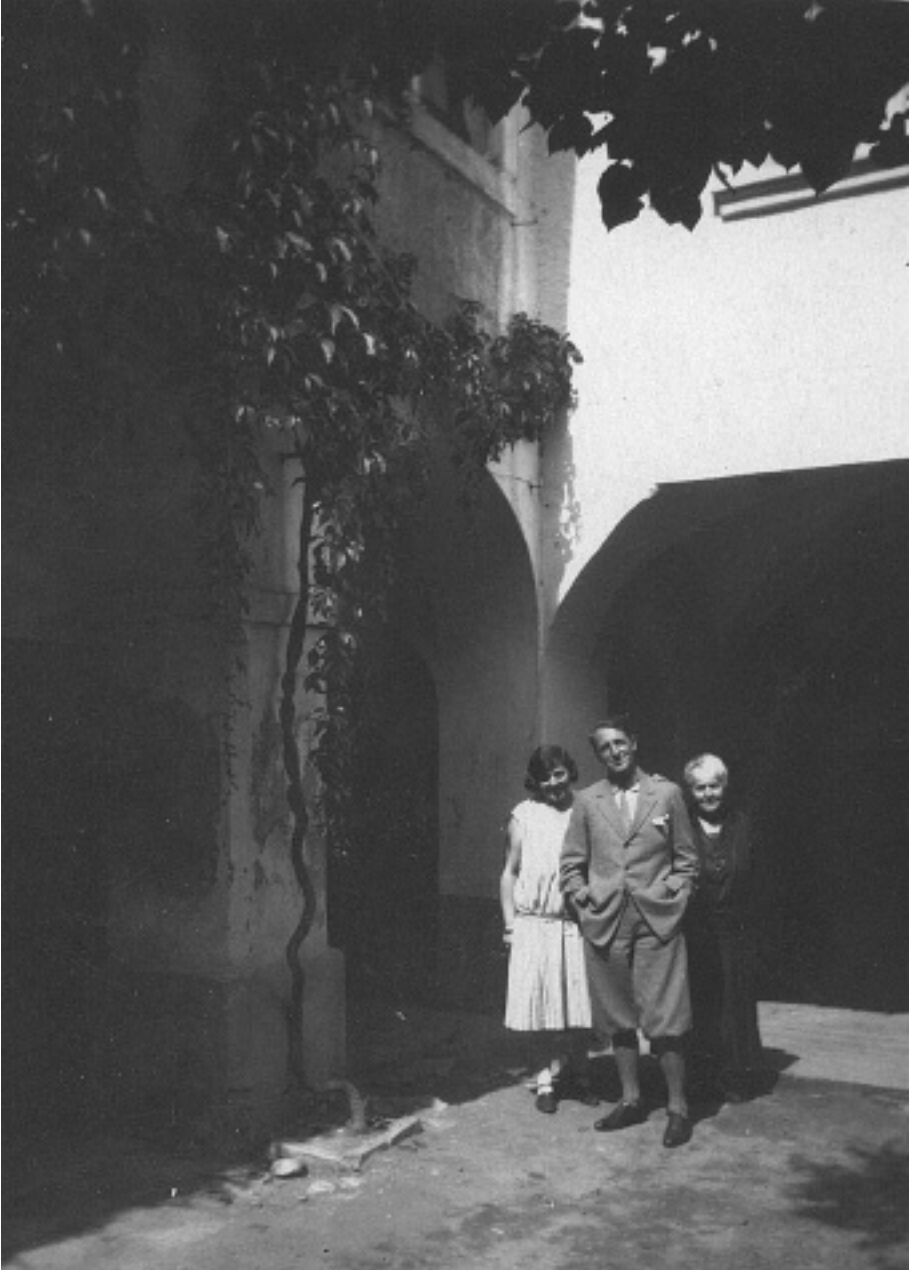
- 1 A hangfelvételekért köszönet Döry Lajosnak, Döry Mariettának és Döry Izabellának, akik rendelkezésünkre bocsátották őket s engedélyezték a közlésüket
- 2 Schelver György és Chernel Márta lánya, Chernel István unokája
- 3 Döry Marietta, Schelver Dóra lánya, Chernel István dédunokája
- 4 Horváth Tádé, Döry Marietta fia, Chernel István ükunokája
- 5 Schelver Györgyné Chernel Márta, Chernel István lánya
- 6 Miske Kálmán Chernel István húgának férje volt, a házasságkötésük után ők is a palotában laktak
- 7 Döry Lajos, Schelver Dóra férje
- 8 Schelver György, Schelver Dóra édesapja
- 9 Verebi Végh Gyula, festő, művészeti író
- 10 Schelver Marietta

Schelver Dóra és Schelver Marietta (a család gyűjteményéből)

A Chernel-palota előtt (a család gyűjteményéből)

Balról Schelver Györgyné, Schelver György és özu. Chernel Istvánné (a család gyűjteményéből)

Chernel István sírjánál a 2000-es évek elején. Balról hátul: Major Anna, Döry Mariette, Döry Lajos, elől: Major Myza, Döry Lajosné Schelver Dóra, Major Csabáné Döry Isabell